

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Acemiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETTANT, London University
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- IULIAN FOTA, consilier prezidențial
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

SUMAR

- **23 august 1944, un eveniment controversat** – general-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU 1
- **Opinii**
  - NEAGU DJUVARA, prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, academician DINU C. GIURESCU, DORIN MATEI, colonel (r) dr. PETRE OTU, prof. univ. dr. IOAN SCURTU, cc. șt. dr. OTTMAR TRĂȘCĂ, prof. univ. dr. CRISTIAN TRONCOTĂ, locotenent-colonel (r) dr. KLAUS SCHÖNHERR, prof. dr. O.A. RJEȘEVSKY 5
- **23 august 1944 în mărturiile actorilor săi**
  - Regele MIHAI I, general CONSTANTIN SĂNĂTESCU, colonel EMILIAN IONESCU, general AUREL ALDEA, colonel DUMITRU DĂMĂCEANU, maior ANTON DUMITRESCU, MIRCEA IONNIȚIU, ION MOCSONY-STYRCEA, VICTOR RĂDULESCU-POGONEANU, EMIL BODNĂRAȘ, CONSTANTIN PĂRVULESCU – grupaj realizat de cdor. (r) GHEORGHE VARTIC 31
- **Metamorfoza semnificației lui 23 august 1944. Gheorghiu-Dej și pretențiile de legitimitate istorică** – cc. șt. dr. CEZAR STANCIU 51
- **Preliminarii ale actului de la 23 august 1944**
  - Bombardamentul strategic anglo-american în Europa de Sud-Est: strategie și politică – prof. dr. RICHARD DAVIS 60
- **Diplomație și apărare**
  - Lumini și umbre ale relațiilor româno-polone în perioada interbelică (I) – prof. dr. NICOLAE MAREȘ 71
- **Dezvăluiri**
  - Generalul Franz Conrad von Hoetzendorf și Convenția militară secretă cu România din 30 noiembrie 1912 – conf. univ. dr. SORIN CRISTESCU 84
- **Reforma organismului militar**
  - Oportunități eșuate? Falimentul construirii unei forțe armate eficiente, după colapsul Imperiului German în 1918 – prof.dr. MICHAEL EPKENHANS 96
- **Cronică științifică**
  - A IX-a Conferință Internațională a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor” – dr. ALEXANDRU MADGEARU 101
- **Din filele publicațiilor străine**
  - „Militärgeschichte” – WINFRIED HEINEMANN: Hitler-Stalin-Pakt. Pactul Hitler-Stalin – traducere și adaptare de PETER-VLAD SZASZ 109
- **In memoriam**
  - John E. Jessup Jr. (1927-2009) – SERGIU IOSIPESCU 112
- **Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „B”.**
- **Abonamentele se fac prin unitățile militare, pentru cititorii din armată (6 lei x 6 = 36 lei/an), precum și prin oficiile poștale și factorii poștali (7,5 lei x 6 = 45 lei/an). Sumele se depun în contul nr. RO46TREZ7015005XXX000147 deschis la Trezoreria Statului, sector 1, București pentru U.M.02526 București, cod fiscal: 4221098.**
- **Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017**

ISSN 1220-5710

CONTENTS

• 23 august 1944, a disputed event – Major-General (r) MIHAIL E. IONESCU, PhD	1
• Points of view - NEAGU DJUVARA, ALESANDRU DUȚU, DINU C. GIURESCU, DORIN MATEI, PETRE OTU, IOAN SCURTU, OTTMAR TRĂȘCĂ, CRISTIAN TRONCOTĂ, KLAUS SCHÖNHERR, O.A. RJEȘEVSKY	5
• August 23, 1944, testimonies of the actors involved - KING MIHAIL I, General CONSTANTIN SĂNĂTESCU, Colonel EMILIAN IONESCU, General AUREL ALDEA, Colonel DUMITRU DĂMĂCEANU, Major ANTON DUMITRESCU, MIRCEA IONNIȚIU, ION MOCSONY-STYRCEA, VICTOR RĂDULESCU-POGONEANU, EMIL BODNĂRAȘ, CONSTANTIN PÂRVULESCU – collection put together by Commander (r) GHEORGHE VARTIC	31
• The Epic of 23 August. Gheorghiu-Dej and his claim to historical legitimacy – CEZAR STANCIU, PhD ...	51
• Preparations for the act of August 23, 1944 - Anglo-American Strategic Bombardment in South-East Europe: Strategy and Politics – RICHARD DAVIS, PhD (USA)	60
• Diplomacy and Defense - Lights and shadows in the Polish-Romanian relations during the interwar period (I) – NICOLAE MAREȘ, PhD	71
• Revelations - General Franz Conrad von Hoetzendorf and the Secret Military Convention with Romania of November 30, 1912 – SORIN CRISTESCU, PhD	84
• Reform in the military body - Missed Opportunities? The failure to build up reliable armed forces after the collapse of the German Empire in 1918 – MICHAEL EPKENHANS, PhD (Germany)	96
• Scientific review - The 9th International Conference of „Conflict Studies” Working Group – ALEXANDRU MADGEARU, PhD ...	101
• From foreign publications „Militärgeschichte”: WINFRIED HEINEMANN – Hitler-Stalin-Pakt (translations and adaptation by PETER VLAD SZASZ)	109
• In memoriam - John E. Jessup Jr. (1927-2009) – SERGIU IOSIPESCU	112

• GHEORGHE VARTIC, redactor-șef
• LIVIA MANOLE, corector • MARIANA BĂHNĂREANU, culegere computerizată
• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 3157827, telefax: 004021-3137955
www.ispaim.ro

Tiparul executat la Centrul Tehnic Editorial al Armatei sub comanda nr. 5323/2009

B 223/12.11.2009

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://ispaim.mapn.ro>

23 AUGUST 1944, UN EVENIMENT CONTROVERSAT

**General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU,
Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare
și Istorie Militară**

Istoria celui de-al Doilea Război Mondial consemnează că prin actul de la 23 august 1944, România s-a desprins de Germania nazistă, s-a alăturat Coaliției Națiunilor Unite și s-a angajat în război împotriva vechiului aliat.

Actul, în sine, a însemnat, faptic, arestarea Mareșalului Ion Antonescu, din dispoziția Regelui Mihai, și instaurarea la putere a unui guvern de coaliție, sub egida politică a PNT, PNL, PSD și PCR, guvern însărcinat cu încheierea armistițiului. La ordinul suveranului, armata română s-a desprins în următoarele ore din dispozitivul german și a angajat primele lupte cu trupele Wehrmacht-ului, în capitala României și pe Valea Prahovei.

Consecințele actului României din 23 august 1944 pentru evoluția ulterioară a celei de a doua conflagrații mondiale sunt cunoscute. Interpretarea conținutului acestui eveniment, apreciat că a determinat scurtarea războiului cu mai bine de șase luni, a fost însă diferită.

„Defecțiunea” sau chiar „trădarea” României au fost calificativele atribuite actului de la 23 august 1944 de către unii lideri politici și militari naziști, decizia Bucureștilor fiind considerată drept „opera unei clii de trădători” care a produs o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă.

Coaliția Națiunilor Unite, beneficiară a ieșirii României din Axă și, mai ales, a angajării ei în războiul contra lui Hitler, a elogiat evenimentul de la 23 august, socotindu-l un act de mare curaj care a avut ca urmare prăbușirea întregului sistem de apărare german din Balcani, ceea ce va grăbi sfârșitul războiului. Istoria avea să confirme această evaluare. Așadar, gestul României a influențat, în sens pozitiv, deznodământul celei de-a doua conflagrații mondiale pe continentul european.

În anii următori s-a declanșat o aprigă dispută, în rândul politicienilor și al istoricilor, asupra pa-

ternității și a conținutului actului de la 23 august 1944. Dacă, la început, el a fost considerat o „lovitură de palat”, pornindu-se de la rolul decisiv al suveranului în arestarea Antoneștilor, mai apoi i s-a spus „lovitură de stat” organizată de rege cu sprijinul unor generali din armată și al reprezentanților celor patru partide politice, pentru ca ulterior, pe măsura comunizării țării, evenimentul să fie confiscat în întregime de către partidul comunist. Astfel, după numai un an și două luni, comuniștii își atribuiau deja rolul hotărâtor în rândul celorlalte partide care concuraseră la reușita răsturnării guvernului antonescian: „Acțiunea militară în vederea loviturii de stat de la 23 August 1944 fusese pregătită de către o comisie în care, pe lângă un grup de generali și ofițeri superiori, partidul nostru a fost singurul partid care a participat prin delegații săi”. La 22 august 1949, „lovitura de stat” devenise „actul de la 23 August 1944, pregătit și înfăptuit de către Partidul Comunist Român”, semnificația acestei zile amplificându-se ulterior așa încât a fost decretată „ziua eliberării României de către glorioasa Armată Sovietică, ziua doborârii dictaturii fasciste antonesciene de către forțele patriotice conduse de partid, cea mai mare sărbătoare națională a poporului nostru”. Din 1955, documentele oficiale ale partidului comunist atribuie zilei de 23 august 1944 calificativul de „insurecție armată”, organizată, desigur, de PCR, care a înfăptuit acțiunea coordonată a forțelor patriotice populare și a soldaților, ofițerilor și generalilor patrioți din armată, însemnând „începutul revoluției populare în România”.

Termenul bizar de „insurecție armată” este adoptat de istoriografia comunistă, adăugându-i-se și atributul de „antifascistă”, pentru ca în perioada lui Nicolae Ceaușescu, conținutul evenimentelor de la 23 august 1944 să fie tranșat definitiv: „revolu-

ția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă”.

Imediat după schimbarea de regim din decembrie 1989, semnificația actului de la 23 august a început să fie controversată, minimalizată și chiar deturnată. Supuse judecății politicienilor și istoricilor, în condițiile proclamării libertății de opinie, conținutul evenimentelor din august 1944 a căpătat o diversitate de interpretări, bazate, paradoxal, nu pe descoperirea unor noi documente, ci pe simpatiile sau antipatiile față de principalii actori ai momentului de atunci.

Monarhiștii au atribuit regelui Mihai rolul decisiv în scoaterea României din război și alăturarea ei la Coaliția Națiunilor Unite, fapt care a salvat țara de la o adevărată catastrofă. Proantonescienii au calificat decizia suveranului ca un act de trădare națională, care a aruncat România în brațele comunismului.

Simpatizanții partidelor istorice au supraestimat demersurile diplomatice ale României de atunci pentru a ieși din război și chiar dacă au fost de acord cu schimbarea regimului antonescian, și-au imaginat un alt curs al evenimentelor în care România să fi fost sprijinită și nu „trădată” de democrațiile occidentale.

Astăzi, la 65 de ani de la momentul în care România a luat decizia de a ieși din războiul dus alături de puterile Axei și a se alătura coaliției Națiunilor Unite, socotim că se poate recurge la o înregistrare a acestei diversități de opinii, pentru a decanta direcțiile principale din ansamblul acesteia.

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară a inițiat organizarea unei „Mese rotunde” on line, la care au fost invitați să participe cunoscuți specialiști în domeniul cercetării istoriei celui de-al Doilea Război Mondial, din țară și străinătate. Au răspuns invitației noastre domni: academician Dinu C. Giurescu, prof. univ. dr. Ioan Scurtu, prof. Neagu Djuvara, colonel (r) dr. Petre Otu, colonel (r) prof. univ. dr. Alesandru Duțu, prof. univ. dr. Cristian Troncotă, cc. șt. Ottmar Trașcă și redactorul șef al revistei „Magazin Istoric”, Dorin Matei, care și-au exprimat punctele de vedere în legătură cu următoarele întrebări:

1. Cum apreciați, astăzi, gestul României de la 23 august 1944?

2. Care credeți că sunt izvoarele documentare și lucrările apărute în ultimii ani care ar putea determina reinterpretarea și reconsiderarea evenimentelor de la 23 august 1944?

3. Care este opinia dumneavoastră cu privire la rolul principalilor actori implicați în evenimentele de acum 65 de ani (monarhia, armata, partidele politice, regimul antonescian)?

4. Cum apreciați rolul Partidului Comunist din România în pregătirea și materializarea schimbării de alianță? Comuniștii au acționat singuri sau au fost „ghidați” de Moscova?

5. În ultimii ani s-a acreditat ideea că schimbarea de alianță de la 23 august 1944 a determinat și a accelerat procesul de ocupare a țării de către Armata Roșie. Cât adevăr există într-o asemenea afirmație?

6. Cum apreciați stadiul actual al cercetării istorice asupra acestui eveniment important al istoriei recente a României?

Având în vedere că actul de la 23 august 1944 ocupă un loc important și în preocupările istoricilor din țările participante la al Doilea Război Mondial, de o parte sau de alta a taberelor beligerante, am lansat următoarele întrebări unor personalități notabile ale istoriografiei militare din Federația Rusă și Germania:

1. Sunteți un bun cunoscător al istoriei celui de-al Doilea Război Mondial și, probabil, cunoașteți momentul 23 august 1944. Cum apreciați, astăzi, gestul României de acum 65 de ani?

2. Cum este apreciată schimbarea de alianță a României de acum șase decenii și jumătate în istoriografia din țara dumneavoastră?

3. Dacă vă este cunoscută istoriografia românească, cum considerați că reflectă ea evenimentele de la 23 august 1944?

4. Apreciați că există izvoare documentare și lucrări apărute în ultimul timp care ar putea determina reanalizarea și reconsiderarea evenimentelor de acum 65 de ani?

Ne-au răspuns cu amabilitate domni: prof. dr. O.A. Rjeșevski, conducător științific al Centrului de Istorie Universală al Academiei de Științe din Federația Rusă și locotenent-colonel (r) dr. Klaus Schönherr, cercetător științific la Institutul de Istorie Militară din Potsdam, Germania.

Prezentăm, în continuare, opiniile exprimate până acum și vom publica în numerele viitoare ale revistei noastre și alte puncte de vedere asupra acestui eveniment.

Cuvinte-cheie: 23 august, lovitură de palat, monarhiști, proantonescieni, partide istorice

23 AUGUST 1944, A DISPUTED EVENT

The history of the Second World War mentions that, through the act of August 23, 1944, Romania parted from Nazi Germany, joined the coalition of the United Nations and declared war to its former ally.

From a factual point of view, the act itself consisted in the arrest of Marshal Ion Antonescu, under King Michael's orders, and the formation of a coalition government, which, under the political aegis of National Peasants' Party (PNȚ), National Liberal Party (PNL), Social-Democrat Party (PSD) and Romanian Communist Party (PCR), was tasked to sign the armistice. In the following hours, at King's order, the Romanian army detached itself from the German disposition and engaged in the first battles with the Wehrmacht troops in the Romanian capital and Prahova Valley.

The consequences of Romania's act of August 23, 1944, for the further evolution of the Second World War are well-known. However, the interpretation of this event, considered to have shortened the war by more than six months, varied.

Romania's "defection" or even "betrayal", as some Nazi political and military leaders called the act of August 23, 1944, was considered to be the "work of a clique of traitors", which led to an extremely dangerous overturn of the fronts.

The coalition of the United Nations, which was the beneficiary of Romania's exit from the Axis and its engagement in the war against Hitler, praised the event from August 23, considering it an act of great courage, whose consequence was the collapse of the entire German defense in the Balkans, something that would precipitate the end of the war. Indeed, history confirmed this assessment. Therefore, Romania's act had a positive influence on the conclusion of the Second World War on the European continent.

In the following years, a passionate dispute arose among politicians and historians concerning the paternity and the significance of the act of August 23, 1944. If, in the beginning, it was considered a "palace coup", given the decisive role the king played in the arrest of the two Antonescu,

then a "coup d'état" organized by the king with the support of some generals and representatives of the four political parties, it was eventually confiscated in its entirety by the communist party once it consolidated its grip on power. Therefore, after only 14 months, the communists already attributed to themselves the determinant role in the overthrowing of the Antonescu regime in the detriment of the other participant parties: "The military action intended for the August 23 coup d'état had been prepared by a commission in which, apart from a group of generals and high ranking officers, our party was the only participating party through its delegates". On August 22, 1949, the "coup d'état" had become "the act of August 23, 1944, prepared and carried out by the Romanian Communist Party", the significance of this day growing even further by being decreed "Romania's liberation day by the glorious Soviet Army, the day on which Antonescu's fascist dictatorship was defeated by the patriotic forces of the party, the greatest national holiday of our people". By 1955, the official documents of the communist party began to attribute to the event of August 23 the epithet of "armed insurrection", organized, undoubtedly, by the Romanian Communist Party, which coordinated the action of the popular patriotic forces and of the patriotic soldiers, officers and generals from the armed-forces, an act that represented "the beginning of the popular revolution in Romania".

The bizarre term of "armed insurrection" was adopted by the communist historiography, receiving the epithet of "antifascist" and, later on, during Nicolae Ceaușescu's regime, being defined as "the antifascist and anti-imperialist revolution of social and national liberation".

Immediately after the 1989 change of regime, the significance of August 23 generated controversies, became underestimated or even got hijacked. Scrutinized by politicians and historians, given the newly acquired freedom of speech, the significance of the events of August 23 received a diversity of interpretations, which were based,

paradoxically, not on the discovery of new documents, but on likes and dislikes towards the leading actors.

The monarchists attributed to King Michael the merit of pulling Romania out from the Axis and joining the coalition of the United Nations, thus saving the country from catastrophe. Those loyal to Antonescu characterized King's decision as an act of national treason, which paved the way to the establishment of the communist regime.

The sympathizers of historical political parties overestimated Romania's diplomatic attempts to exit the war and, although they agreed with the overthrowing of Antonescu, they imagined another course of events in which Romania would have been supported rather than "betrayed" by western democracies.

Today, 65 years after the moment in which Romania took the decision to detach itself from the Axis and to join the United Nations, we believe that we can record the diversity of opinions and clarify its main directions.

The Institute for Political Studies of Defense and Military History initiated the setting up of an "online round table", to which many well-known specialists in the history of the Second World War were invited, both from Romania and from abroad. Among those who responded to our invitation, there are: academician Dinu C. Giurescu, Prof. Ioan Scurtu (PhD), Prof. Neagu Djuvara, colonel (ret.) Petre Otu (PhD), colonel (ret.) Alesandru Duțu (PhD), Prof. Cristian Troncotă (PhD), researcher Ottmar Trașcă and chief editor of "Magazin Istoric", Dorian Matei, who responded to the following questions:

1. How do you now appraise Romania's act of August 23, 1944?

2. In your opinion, which are the recently revealed documents and recent studies which could lead to the reinterpretation and reconsideration of the events of August 23, 1944?

3. How do you now evaluate the role of the main actors involved in these events (monarchy, army, political parties, Antonescu's government)?

4. How do you assess the role of the Romanian Communist Party in preparing and materializing the switch in alliances? Did the communists acted by themselves or were they "guided" from Moscow?

5. In the recent years, the idea according to which the switch in alliances of August 23 paved the way and accelerated the occupation of the country by the Red Army gained momentum. How much truth such a statement contains?

6. How do you assess the present stage in the historical research of this important event in Romania's recent history?

Given that the event of August 23, 1944, enjoys a special place in the preoccupations of the historians from the countries which participated on both sides in the Second World War, we sent the following questions to notable personalities of military historiography from the Russian Federation and Germany:

1. You are an expert in the history of the Second World War and, undoubtedly, you know what happened on August 23, 1944. How do you now appraise Romania's act?

2. How is Romania's switch of alliance evaluated in the historiography of your country?

3. If you are familiar with the Romanian historiography, how do you consider it reflects the events of August 23, 1944?

4. In your opinion, are there newly revealed documents or recent studies that could lead to the reconsideration of the event of August 23, 1944?

The respondents were: Prof. O.A. Rjeshevski (PhD), chief researcher within the Center of Universal History of the Russian Academy of Sciences, and ltc. (ret.) Klaus Schönherr (PhD), researcher within the Military History Research Institute in Potsdam, Germany.

NEAGU DJUVARA:

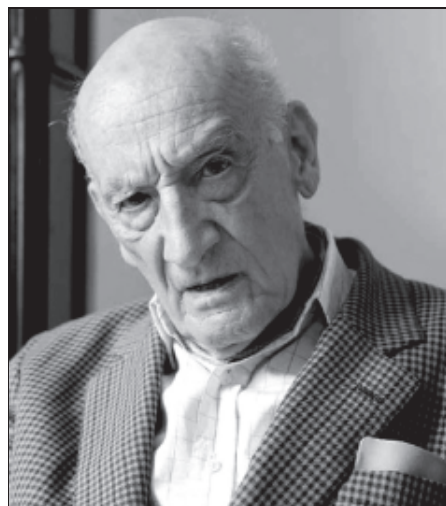
„...un act dureros, dar, din păcate, indispensabil și chiar intervenit prea târziu”

1. Consider că gestul a fost un act dureros dar, din păcate, indispensabil și chiar intervenit prea târziu.

2. Nu cunosc niciun document nou și nicio lucrare cu intenții oneste care să justifice o reconsiderare și o reinterpretare a evenimentelor de la 23 august 1944.

3. Șeful Statului – regele – și-a făcut datoria cu determinare și curaj; armata a ascultat cu o disciplină aproape fără excepții ordinul dat de Șeful Statului, comandant suprem al armatei; partidele politice istorice au ales, chiar de la intrarea României în război, atitudinea cea mai înțeleaptă și conformă cu situația geo-politică a țării și interesele de viitor. Un singur factor a obstrucționat cu obstinație alegerea soluției raționale, deși dureroase – generalul Antonescu. Învestit de Șeful Statului în septembrie 1940 ca prim-ministru, s-a autoproclamat dictator cu titlul, necunoscut în trecutul țării, de Conducător (Duce, Führer), s-a avansat mareșal și a luat de-atunci toate hotărârile politice fără consultare cu partidele politice istorice. A făcut pariul riscant ca, rămânând până la urmă aliatul cel mai fidel al lui Hitler, va redobândi după victorie Transilvania de Nord. N-a vrut să înțeleagă că pariul era pierdut în urma a două evenimente majore: intrarea în război a Statelor Unite ale Americii, cea mai mare putere economică din lume (decembrie 1941) și catastrofa de la Stalingrad (noiembrie 1942-februarie 1943). A împins atât de departe această orbire politică încât, întors la 1 martie 1944 din penultima sa întâlnire cu Hitler, a declarat, tainic, în anturajul soției sale, că Hitler a făgăduit să ne restituie Transilvania! Aceasta când sovieticii erau aproape la granițele țării, anglo-americanii gata să debarce în Europa și orașele germane strivite zi de zi de bombele a mii de avioane. O asemenea lipsă de inteligență politică îl discreditează definitiv pe dictatorul autoproclamat care s-a considerat singur răspunzător de destinul țării și a refuzat să demisioneze când Șeful Statului i-a cerut-o, conform legilor constituționale.

4. Partidul comunist, practic inexistent în țară de când fusese interzis în 1924 (legile Mârzescu), trebuia să fie admis în coaliția care a pregătit

lovitura de la 23 august, fiindcă era exigența adversarului cu care se negocia. Istoriografia comunistă a amplificat până la ridicol rolul jucat de comuniști în actul de la 23 august 1944 (« insurecția » !). Au fost, bineînțeles, ghidați de Moscova.

5. Părăsirea alianței cu Germania a accelerat, fără îndoială, procesul de ocupare a țării de către Armata Roșie dar, în niciun caz, **nu a determinat-o**. Așa cum decurgeau operațiunile militare după debarcarea Alianților în Franța și înaintarea sovieticilor în Polonia și în România, țara întreagă ar fi fost fatalmente ocupată toată după distrugerii și pierderi umane greu de imaginat.

6. Chiar din ultimii ani ai lui Ceaușescu s-a pornit o campanie de reabilitare a mareșalului Antonescu, care nu mai prezenta niciun pericol, și de defăimare în schimb a regelui Mihai, care reprezenta în continuare o primejdie de viitor. Au fost angajați câțiva istorici, dintre care unii competenți, dar favorabili regimului comunist, ca să susțină teza erorii actului de la 23 august și care nici astăzi nu au curajul să înceteze această deformare a realității istorice. Prestigiul de care se mai bucură la un mare sector din opinia publică mareșalul Antonescu provine din contrastul care există între figura unui om dârz, demn, onest, față de imaginile odioase sau mediocre ale politicienilor pe care îi avem de 60 de ani încoace.

Cuvinte-cheie: act indispensabil, Hitler, Antonescu, Transilvania de Nord, istoriografia comunistă

**Prof. univ. dr.
ALESANDRU DUȚU:**

„România nu avea, la 23 august 1944, altă soluție decât trecerea de partea Națiunilor Unite”

că Înaltul comandament german retrăsese cu puțin timp înainte de pe frontul românesc circa 12 divizii, majoritatea blindate și motorizate, pe care le-au deplasat pe frontul din Polonia, precum și de unele greșeli de comandament și de execuție a misiunilor din partea românilor.

Poziția fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila nu putea fi apărată

Cei care contestă oportunitatea trecerii României de partea Națiunilor Unite în acel moment invocă tăria poziției fortificate Focșani-Nămoloasa-Brăila, aflată în fața trupelor sovietice. Teoretic au dreptate, însă în realitate aceasta nu fusese organizată din timp pentru o apărare îndelungată (întrebarea „de ce?”, în condițiile în care era clar că mai devreme sau mai târziu urma să aibă lor confruntarea cu sovieticii în acea zonă, rămâne valabilă dar nu mai rezolvă problema) unitățile române de profil din sector având un efectiv total de doar 15 000 de militari. Cele care trebuiau să sosească din zona interioară nu ajunseseră încă din diferite motive, iar cele care se repliau de pe front, sub presiunea continuă a trupelor sovietice, aveau o capacitate combativă mult prea redusă spre a mai putea fi luate în calcul pentru o rezistență serioasă. Referindu-se la oportunitatea întoarcerii armelor, generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major român până la 23 august 1944, aprecia (în primăvara anului 1945) că situația trupelor române în ziua de 23 august 1944 „nu mai permitea restabilirea apărării pe frontul fortificat chiar dacă trupele noastre ar fi continuat să lupte”.

În acest context, depășirea prin luptă a liniei fortificate de către trupele fronturilor 2 și 3 ucrainene ar fi transformat întregul teritoriu național într-un devastator teatru de război pe care s-ar fi confruntat circa 3 000 000 de militari români, germani și sovietici, fără a mai lua în calcul reluarea acțiunilor aviației americane și engleze, cu circa

Context internațional dificil

Indiferent de poziția divergentă a specialiștilor și memorialiștilor (din țară și de peste hotare) în ceea ce privește semnificația actului de 23 august 1944 (unii apreciindu-l ca un act de demnitate națională, alții ca un act de trădare națională, alții deformându-i sau diminuându-i, într-un fel sau altul, importanța), consider că acesta reprezintă în primul rând trecerea României de partea Națiunilor Unite, într-un context extraordinar de dificil pentru țară (a se vedea în acest sens studiile și lucrările elaborate de academicianul Florin Constantiniu, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, prof. univ. dr. Ion Chiper, prof. univ. dr. Petre Otu, prof. univ. dr. Mihai Retegan ș.a.) în care circa 1 000 000 de militari sovietici reușiseră deja să rupă frontul româno-german (în urma declanșării operației Iași-Chișinău la 20 august 1944), să producă mari pierderi trupelor noastre (în unele locuri de circa 80-90% de nivel de divizie), să creeze două breșe adânci (la sud de Iași, cu adâncimea de circa 80 km, și la est de Vaslui, adâncă de 110 km), ajungând în seara zilei de 23 august 1944 la 50-60 km de aliniamentul fortificat din poarta Focșanilor. Succesul incontestabil al fronturilor 2 și 3 ucrainene s-a datorat superiorității zdrobitoare de forțe în sectoarele de rupere, precum și cantității și modului de folosire a artileriei și tancurilor, care au înlesnit pătrunderea rapidă a infanteriei. Sovieticii au mai beneficiat și de faptul

700-800 de avioane, care bombardaseră intens spațiul românesc în primăvara și vara anului 1944, lansând și numeroase manifeste prin care se cerea încetarea imediată a luptelor și capitularea necondiționată.

De necontestat este și faptul că ideal ar fi fost să se reziste pe aliniamentul fortificat pentru a se putea negocia condițiile de armistițiu cu aliații/sovieticii (remarcabile în ceea ce privește analiza preliminarilor de armistițiu cu aliații sunt studiile și lucrările istoricilor prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu și dr. Aurică Simion) și a se putea obține condiții cât mai favorabile pentru țară, așa cum dorea Ion Antonescu. Deși îndrăzneată, concepția mareșalului a fost în acel context strategic nerealistă deoarece, la 23 august 1944 sovieticii nu mai erau în situația de a li se impune condiții (nici chiar de marii aliați – Statele Unite ale Americii și Marea Britanie), ei beneficiind deja de sprijinul necondiționat al puterilor occidentale care au avut atunci o altă strategie în ceea ce privește România și alte interese est-europene. De altfel, cel puțin până în acest moment, nu cunosc vreun document prin care Washington sau Londra să-și fi exprimat, cel puțin, dorința sau să fi cerut încetinirea înaintării sovietice spre centrul Europei. Toate acestea mă determină să consider că România nu avea la 23 august 1944 altă soluție decât trecerea de partea Națiunilor Unite.

Inutilitatea negocierilor de armistițiu

De preferat și ideal ar fi fost, fără îndoială, ca inițial să se negocieze condițiile armistițiului, drepturile și obligațiile fiecărui partener. Dar acest lucru nu a mai era posibil în contextul în care, la Casablanca (ianuarie 1943), conducătorii celor trei mari puteri stabiliseră deja obligativitatea capitulării necondiționată pentru Germania și aliații ei. Semnificativ în acest sens este și eșecul preliminarilor românești de armistițiu din primăvara și vara anului 1944.

Oricât de bine intenționat ar fi fost Ion Antonescu, speranța sa în realizarea unei înțelegeri a anglo-americanilor cu germanii pentru a opri înaintarea trupelor sovietice spre centrul Europei nu avea nicio șansă de realizare atât timp cât S.U.A. și Marea Britanie nici nu-și puneau măcar problema încetării pătrunderii sovieticilor în Europa. În acest context, România nu putea să reziste singură puternicei ofensive aliate, în situația în care era atacată terestru și aerian de cele mai mari puteri ale lumii. După cum nu putea să înceteze luptele sau să încheie armistițiu cu acordul Germaniei, așa cum dorea Ion Antonescu, deoarece evenimentele anterioare dovediseră că Hitler nu era dispus să accepte ieșirea din Axă a vreunui aliat (cazurile Italiei și Ungariei fiind concludente în acest sens).

Oportunitatea întoarcerii armelor

Prin urmare, apreciez că trecerea României de partea Națiunilor Unite (cu care se afla în război) la 23 august 1944 a salvat, în ultimul moment, ceea ce se mai putea salva. Acest lucru a fost înțeles foarte bine de regele Mihai I, care, atunci când a perceput ezitățile lui Ion Antonescu de a înceta lupta, a decis (în înțelegere cu partidele politice care constituiseră Blocul Național Democrat – Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social Democrat și Partidul Comunist din România, ultimul primit în coaliție din oportunități/oportunisme politice determinate de pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul național – și cu o parte din conducerea armatei) demiterea mareșalului din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, constituirea unui nou guvern, a făcut cunoscut prin Proclamația regală ieșirea țării din alianța cu puterile Axei și încetarea războiului cu Națiunile Unite și a anunțat că „poporul nostru înțelege să fie singur stăpân pe soarta sa”.

Plasarea României în sfera de influență sovietică

Este adevărat că în perioada următoare, poporul român nu a fost stăpân pe soarta sa, dar acest fapt nu este urmare a trecerii României de partea Națiunilor Unite. Neîmplinirea speranțelor și idealurilor românești a fost cauzată de un complex de factori, între care un rol important l-au avut abuzurile și ingerințele noului aliat sovietic și dezinteresul puterilor occidentale față de situația din țara noastră, care a fost plasată, în octombrie 1944, în sfera de influență sovietică. Consider că o analiză obiectivă a acelei epoci nu trebuie să treacă peste faptul că până la 12 septembrie 1944, când a fost impusă Convenția de armistițiu, România și-a asumat poziția de stat suveran și independent, guvernul și Înalțul Comandament Român făcând încercări numeroase de a trata cu sovieticii de pe poziții egale și de a impune punctele de vedere românești. Dacă rezultatele au fost minime acesta este alt lucru impus prin forță și printr-un regim de armistițiu extrem de sever impus de sovietici în înțelegere cu Aliații.

Trecerea României de partea Națiunilor Unite nu a adus comunismul în România

Apreciez, de asemenea, că trecerea României de partea Națiunilor Unite nu a adus, sau impus, comunismul în România. Deși s-a vorbit și s-a scris mult despre acest lucru, nimeni nu a făcut public vreun document sau vreo declarație oficială, sau neoficială, făcută la 23 august 1944 (sau în zilele imediat următoare), care să se refere, cel puțin, la

simpatia regelui, a guvernului sau a partidelor politice față de partidul sau regimul comunist. Chiar dacă momentul a facilitat accesul la putere al partidului comunist, alături de celelalte partide politice ale țării, 23 august 1944 nu reprezintă începutul procesului de comunizare a României. Procesul a fost mai complex, lupta pentru cucerirea puterii politice în stat fiind declanșată de comuniști după ce sovieticii au câpătat libertate deplină de acțiune în România, în special după acordul de procentaj din octombrie 1944 dintre I.V. Stalin și Winston Churchill, iar procesul de cucerire efectivă a întregii puteri în stat a început după Ialta, în urma impunerii prin forță de către sovietici a guvernului prezidat de dr. Petru Groza, la 6 martie 1944 (convingătoare în acest sens sunt lucrările prof. univ. dr. Ioan Scurtu referitoare la caracterul regimului politic din România după 23 august 1944).

Avantaje strategice aduse Națiunilor Unite

Dincolo de aceste triste și dureroase realități, care nu pot fi ignorate sau minimalizate, un adevăr se impune cu certitudine: din momentul în care a trecut de partea Națiunilor Unite, România a adus Alianțelor importante avantaje, concretizate în prăbușirea frontului german la flancul său sudic, în efectuarea într-un timp extrem de scurt a unei mari translații de front spre vest de până la 900 km, în provocarea unui adevărat seism în sistemul politic dominat de Reich și în asigurarea logistică a Wehrmacht-ului. Punând la dispoziția Națiunilor Unite întregul său potențial militar, economic și financiar, România a adus o prețioasă contribuție la obținerea victoriei din mai 1945, armata sa acționând într-un spațiu european de maximă anvergură pe direcția generală București-Budapesta-Viena și Praga până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial în Europa.

Concepție strategică proprie

În al doilea rând se impune a fi amintit adevărul că Înaltul Comandament român a avut o concepție strategică proprie privind operațiile militare ce trebuiau desfășurate pe teritoriul românesc, că inițial s-a încercat să se evite confruntarea cu vechiul aliat german căruia i s-a propus să se retragă de pe teritoriul controlat de guvernul român și chiar să se realizeze un aliniament de armistițiu cu noul aliat sovietic în zona fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila, sau la est de București spre a păstra o zonă liberă de orice prezență militară străină în care guvernul român să-și desfășoare nestingherit activitatea (printre primii care au relevat în mod competent și convingător aceste adevăruri în istorio-

grafia română s-au aflat academicianul Florin Constantiniu și generalul Mihail E. Ionescu).

Agresiuni germane și abuzuri sovietice

Din păcate, aceste ultime două intenții laudabile nu au putut fi transpuse în practică deoarece atât vechiul, cât și noul aliat au tratat România ca pe un stat inamic. Ignorând propunerile românești, Hitler a ordonat reprimarea acțiunii românești, iar I.V. Stalin a cerut Frontului 2 ucrainean să-și îndeplinească mai departe misiunile de luptă fără să ia în calcul încetarea focului din partea trupelor române și începerea luptelor împotriva celor germane. Rezultatul a constat în dezarmarea după 23 august 1944 a circa 160 000 de militari români (după cifre oficiale), în sechestrarea și capturarea flotei și în alte numeroase abuzuri în dezacord total cu importantul efort de război românesc. Din acest punct de vedere, România s-a aflat, în august 1944, într-o situație singulară în istoria conflictelor armate. Cu toate acestea, Marele Stat Major, condus de generali destoinici și patrioți (Gheorghe Mihail, Nicolae Rădescu și Constantin Sănătescu), nu a capitulat, nici în fața germanilor nici în fața sovieticilor, ci a apărât, în pofida riscurilor, interesele și demnitatea armatei române.

Calea spre reîntregirea Transilvaniei

Apoi, nu trebuie uitat faptul că trecerea României de partea Națiunilor Unite, la 23 august 1944, a deschis calea pentru împlinirea idealului românesc de eliberare a părții de nord-vest a țării ocupată de Ungaria în 1940, fapt împlinit prin luptă eroică și jertfă vrednică la 25 octombrie 1944 (a se vedea în acest sens lucrările semnate de coloneii dr. Leonida Loghin, Ilie Petre, Gheorghe Romanescu, Nicolae Ciobanu ș.a.). Chiar dacă acesta a fost singurul obiectiv național împlinit pentru care poporul român și armata sa luptaseră în cel de-al Doilea Război Mondial (confirmat prin Tratatul de pace de la Paris din 10 februarie 1947), 23 august 1944 rămâne important în istoria României și în istoria celui de-al Doilea Război Mondial.

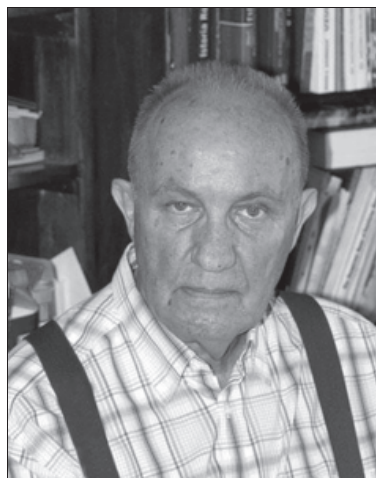
Cu toate acestea, la Conferința de pace de la Paris din 1946, România a fost considerată în mod nedrept ca un stat fost inamic, neacordându-i-se statutul binemeritat de cobeligeranță (remarcabile în relevarea modului în care a fost tratată România cu acel prilej sunt lucrările prof. dr. Ștefan Lache, prof. univ. dr. Valeriu Florin Dobrinescu ș.a.)

Cuvinte-cheie: Focșani-Nămoloasa-Brăila, negocieri, armistițiu, întoarcerea armelor, abuzuri sovietice

Academician

DINU C. GIURESCU:

23 august 1944 „a fost o schimbare de 180° dictată de o stringentă necesitate... Armata a fost factorul hotărâtor în efectuarea răsturnării de la 23 august 1944”

1. A fost o schimbare de 180° dictată de o stringentă necesitate. În vara anului 1944 înfrângerea militară a Reich-ului se contura cu destulă probabilitate. În Est, Wehrmacht-ul pierduse inițiativa din 1943, iar prăbușirea sectorului central al frontului adusese trupele sovietice în apropierea Varșoviei la început de august 1944. Debarcarea în Normandia reușise. Un al treilea front (secundar) era în Italia și înainta încet spre nord. Mareșalul Antonescu a negociat cu Sovietele la Stockholm (februarie–iunie 1944) și a aprobat tacit plecarea unor emisari cu o poziție la Cairo, dar nimic n-a fost finalizat până la începerea ofensivei sovietice pe 20 august 1944. Schimbarea din ziua de 23 august a fost singura modalitate de a salva ceea ce se mai putea, în împrejurările de atunci.

2. Documentele și memorialistica publicate, începând din anii '80 și îndeosebi după decembrie 1989, au îngăduit reconstituirea evenimentelor în componentele lor esențiale. Nuanțări și precizări vor mai apare în documentele din Arhivele Sovietice. Cele de la Londra și Washington nu par să cuprindă fapte noi privind pregătirea actului de la 23 august 1944. Mareșalul Antonescu, în cele câteva ore cât a fost reținut la Palat, ne-a arătat în scris de ce nu a finalizat încheierea armistițiului cu Sovietele. Mareșalul a rămas credincios crezului său de militar, deși considerentele politice se aflau, imperativ, pe prim plan.

3. Armata a fost factorul hotărâtor în efectuarea răsturnării de la 23 august. Regele Mihai a

polarizat în jurul Palatului factorii politici în căutarea unei soluții de ieșire din război. Mihai Antonescu, având aprobarea tacită a Mareșalului, a inițiat tatonările de la Berna, Madrid, Lisabona, Ankara, Stockholm, care însă nu s-au finalizat. De reținut că oamenii politici nu și-au unit eforturile, au lucrat separat și chiar în opoziție unul cu celălalt (prevalau resentimentele din anii '30). Întâlnirile confidențiale de la Stockholm ofereau o soluție, dacă Mareșalul s-ar fi hotărât să încheie personal armistițiul și să rupă alianța cu Reich-ul. Nu a făcut-o și a motivat în scris de ce. Armata, răspunzând chemării Suveranului, a efectuat întoarcerea alianțelor.

4. În stadiul actual al informației nu știm dacă Moscova avea legături cu activul P.C.d.R. din România și dacă îi dirija acțiunile în 1942-1944.

În lunile premergătoare lui august 1944, P.C.d.R. a urmărit să-și asigure o participare la evenimentele în desfășurare. Versiunea oficială (dinainte de decembrie 1989), anume că P.C.d.R. ar fi formulat planul răsturnării prin forță a regimului Antonescu, necesită confirmare documentară. Dacă da, atunci rolul P.C.d.R. în preliminariile actului de la 23 august, ar deveni efectiv.

5. Dată fiind desfășurarea evenimentelor, întrebara rămâne în categoria „ce s-ar fi întâmplat dacă”.

Prevedea planul de operațiuni al Stavka ocuparea Moldovei întregi cu oprirea temporară pe linia Focșani–Nămoloasa–Galați? Dacă da, atunci ocuparea României ar fi durat mai mult și s-ar fi efectuat pe etape. Într-o asemenea ipoteză, Moscova

ar fi aplicat, probabil, schema din Polonia, cu instalarea unui guvern „popular“, promoscovit, în teritoriul „eliberat“. Dar toate acestea rămân simple ipoteze.

6. Cercetarea evenimentelor din august 1944 a făcut progrese notabile, indiferent de părerile contradictorii. Evident, este nevoie în continuare

de eliminarea interpretărilor ce țin de partizanatul politic sau de cele încărcate cu sentimente și resentimente.

Cuvinte-cheie: stringentă necesitate, armata, factor hotărâtor, rolul P.C.d.R., partizanat politic

DORIN MATEI:

„România a avut numai de beneficiat din actul de la 23 august, inclusiv în problema Transilvaniei”

1. Cred că sunteți mult prea optimiști atunci când spuneți: „Suficient timp pentru a judeca nepărtinitor acest act“. Mie mi se pare că, dimpotrivă, judecarea actului de la 23 august este acum și mai dificilă, tocmai pentru că interpretările sunt afectate de poziția unuia sau altuia dintre specialiști față de Ion Antonescu sau față de rege. Dacă până în 1989 posibilitățile de interpretare științifică erau limitate de îngrădirile și direcționările ideologice, după 1990 interpretarea este condiționată fie de dorința de a sublinia că 23 august a fost un gest pripit, împiedicându-l pe Antonescu să ofere României o soluție mai bună, fie de dorința de a sublinia rolul regelui ca salvator al țării. Sa adăugat și negarea, până la ridicol, a oricărui rol al partidului comunist.

În ceea ce mă privește, cred că actul de la 23 august a fost, spre deosebire de alte două acțiuni de acest gen – mă refer la tentativa Ungariei din martie și insurecția poloneză din august –, mult mai bine gândit și executat. Cred că a existat un nucleu format din persoane din jurul regelui și câțiva

comuniști care aveau certe legături cu serviciile de informații engleze (vezi în acest sens audiența acordată de rege în seara de 22 august, ora 22.00, publicată în „Magazin istoric”, nr. 8/1991) și care au decis devansarea datei acțiunii, asigurând succesul acesteia. Altfel, pregătirile în care fuseseră implicate partide politice și ofițeri din armată erau cunoscute și de S.S.I., și de serviciile de informații germane. Succesul acțiunii de la 23 august a enervat pe sovietici, care ar fi preferat să negocieze cu un personaj compromis precum Ion Antonescu, iar politicienii implicați în realizarea acțiunii au plătit cu toții, cu excepția celor care au reușit să fugă la timp din țară. România a avut numai de beneficiat din actul de la 23 august, inclusiv în problema Transilvaniei.

2. Nu cunosc astfel de documente sau lucrări, care să determine reconsiderări majore ale actului de la 23 august.

3. Toți actorii au încercat, imediat după 23 august, să își impună propria versiune asupra celor întâmplate atunci. Cred că regele și-a asumat un mare risc, girând acțiunea. În primul rând, ca șef al armatei, a asigurat alăturarea acesteia, în copleșitoare măsură, la realizarea planului de ieșire a României din alianța cu Germania. Spre deosebire de ceea ce se susținea până în 1989, am aflat apoi că au existat și tentative, nepuse în aplicare, de a

folosi unele unități militare pentru eliberarea lui Ion Antonescu. Regele a beneficiat de un grup de tineri politicieni, care au acționat cu o hotărâre care le lipsea liderilor partidelor istorice. Aceștia au preferat să stea în planul al doilea și să apară după ce nu mai exista vreun pericol practic. Ion Antonescu și-a dovedit încă o dată rigiditatea, condiționând retragerea din alianța cu Germania de o prealabilă informare a lui Hitler, ceea ce ar fi dus la un sfârșit similar cu cel al insurecției din Varșovia. A avut totuși meritul că nu a arestat pe complotiști, deși a știut aproape totul timpul ce pregăteau, protejând chiar pe oamenii politici ajunși în vizorul Gestapoului.

4. Cum am mai spus, după 1989 s-a mers până la negarea oricărui rol al partidului comunist. După ce înainte comuniștii își arogaseră toate meritele, falsificând inclusiv filme în care apăreau ca singurii realizatori ai lui 23 august, am căzut, conform străvechiului nostru obicei, în cealaltă latură. A trebuit să vină un istoric străin, Dennis Deletant,

care să repună lucrurile în ordinea firească și să reintroducă pe comuniști în ecuația de la 23 august. Cred că în fazele finale ale realizării acțiunii, „ghidajul” Moscovei a lipsit, dovadă reacțiile Moscovei de după 23 august 1944.

5. Este o prostie scornită de apărătorii lui Ion Antonescu, care încearcă să dovedească faptul că acesta ar fi obținut condiții mai bune dacă ar fi realizat el ieșirea României din alianța cu Germania.

6. Am răspuns în bună măsură la această întrebare la punctul 1. Cred că tema își pierde din interes în ceea ce îi privește pe istoricii cu adevărat profesioniști și interesul ar putea fi revigorat doar de descoperiri deosebite făcute în fondurile arhivistice din țară, dar mai ales din străinătate. Altfel, rămâne o dispută mai curând cu tente politice și de partizanat.

Cuvinte-cheie: interpretare științifică, bine gândit și executat, succesul acțiunii, personaj compromis, servicii de informații

Colonel (r) dr.

PETRE OTU:

„Strict juridic, la 23 august 1944, a avut loc o schimbare de guvern”

1. Sub aspectul oportunității politice din acel moment, gestul României de acum 65 de ani a fost unul necesar pentru a se salva ce se mai putea salva și a evita o catastrofă totală. Poate ar fi fost mai bine ca el să fi avut loc ceva mai devreme, în momentul când interesele marilor puteri ale coaliției Națiunilor Unite îl cereau. Dar, cum nu putem să judecăm trecutul într-o manieră contrafactuală, apreciez că 23 august 1944 rămâne un eveniment important, deopotrivă al istoriei contemporane a României și a celui de-al Doilea Război Mondial.

În cele șase decenii și jumătate, caracterizarea lui a oscilat foarte mult, extremele fiind act de „trădare națională” sau, dimpotrivă, act de „salvare națională”. Strict juridic, la 23 august 1944 a avut

loc o schimbare de guvern, regele Mihai I exercitându-și prerogativele conferite de Decretul din 6 septembrie 1940. Monarhul a înlocuit o echipă guvernamentală condusă de un militar (Ion Antonescu) cu o alta, ce avea în frunte tot un militar (Constantin Sănătescu). Aceasta a antrenat și o schimbare de orientare pe plan extern, respectiv

ieșirea din Axă și alăturarea la Coaliția Națiunilor Unite. Este bine de precizat, de asemenea, că România nu a avut cu Germania un tratat politic și militar. A fost, ca să folosim un termen utilizat intens astăzi, o „coalitie de voință” (coalition of willings).

2. În ultimii ani au apărut relativ puține documente și lucrări care să schimbe radical interpretările din istoriografia românească, referitoare la 23 august 1944. Aș menționa, totuși, studiul istoriografic al lui Traian Udrea, „23 august 1944. Controverse istorico-politice”, apărut la Editura Alex Alex & Leti Pres, 2004, mai ales prin unele piste de cercetare pe care le sugerează.

3. Fiecare dintre actorii amintiți a avut un rol în pregătirea și desfășurarea evenimentelor de la 23 august 1944. Regele Mihai I și anturajul său apar, în lumina izvoarelor istorice, drept principalii protagoniști ai deciziei de înlăturare a mareșalului Ion Antonescu, după cum armata a avut o contribuție esențială în materializarea acestei hotărâri. Oștirea a fost, concomitent, și erou și victimă. Ea a întors armele fără defecțiuni la ordinul comandantului suprem, dar circa 140 000–150 000 de militari au fost luați prizonieri de către Armata Roșie, care a primit dispoziție să nu ia în considerare schimbările din România.

Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal, Partidul Social-Democrat au avut, cel puțin în zilele de 23-26 august, un rol secundar. Nu este exclus ca unii lideri, cum ar fi Iuliu Maniu, cunoscut pentru indecizia sa, să fi așteptat desfășurarea evenimentelor, pentru a-și preciza poziția.

Cât privește regimul antonescian, el nu a fost capabil să realizeze schimbarea de alianță, dar nu a împiedicat negocierile inițiate de opoziție și nici pregătirile acesteia. Cât privește ideea că Ion Antonescu ar fi putut opri ofensiva sovietică, eventual pe aliniamentul fortificat Focșani-Nămoloasa-Brăila și ar fi obținut condiții mai bune de armistițiu, ea este inconsistentă sub raport științific, ținând mai mult de partizanatul politic.

4. Sub raport numeric și al influenței pe plan intern, Partidul Comunist era o forță politică minoră. Numărul comunistilor, se știe, nu depășea o mie, dintre care o parte erau agenți ai serviciilor secrete românești. S-a scris că Traian Borcescu ar fi fost întrebat câți agenți are Siguranța în cadrul Partidului Comunist. El a răspuns că numărul lor se ridică la 900. Dincolo de caracterul poate anecdotic al afirmațiilor lui Borcescu, ele reflectau o situație reală.

Dar, cred că, în acel context, numărul de membri ai Partidului Comunist avea o relevanță mai mică. Forța comunistilor consta în sprijinul acordat de Uniunea Sovietică. De altfel, participarea comunistilor la pregătirile în vederea întoarcerii armelor s-a datorat și intervenției lui Stalin pe lângă partenerii occidentali din Coaliția Națiunilor Unite. Din acest punct de vedere, Partidul Comunist a acționat la ordinele și indicațiile Moscovei, deși, trebuie spus, izvoarele sunt încă insuficiente. Este greu de crezut că Stalin, deși desființase Cominternul, ar fi putut să-i lase pe comunistii din România, de capul lor, cum se spune. Și aceasta, în condițiile când Armata Roșie lupta pe teritoriul românesc încă din martie-aprilie 1944.

5. Sunt două noțiuni distincte în această întrebare. La prima dintre ele se poate spune că 23 august 1944 **nu a determinat** ocuparea țării de către Armata Roșie și, implicit, comunizarea țării. O parte a teritoriului național era sub controlul forțelor sovietice încă din lunile martie-aprilie 1944. Organizatorii schimbării de alianță au dorit tocmai să evite sau să întârzie o asemenea posibilitate, lucru demonstrat, după opinia mea, și de insistența cu care se pronunțau pentru prezența occidentalilor pe teritoriul românesc, concomitent cu forțele sovietice.

A doua, respectiv **accelerarea**, prezintă, totuși, nuanțe. Decizia României de la 23 august 1944 a adus Uniunii Sovietice mari avantaje strategice, Armata Roșie ajungând în circa trei săptămâni pe teritoriile Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei și la granițele Greciei. Din această perspectivă, evident, 23 august 1944 a facilitat ocuparea teritoriului de către trupele sovietice.

Pe alt plan, însă, gestul României a creat premisele unei întârzieri a procesului de sovietizare a societății românești. Comunistii au fost nevoiți să accepte, timp de peste trei ani de zile, colaborarea cu forțele politice „burgheze”. Abia, după înlăturarea monarhiei, ei au avut drum deschis pentru materializarea planurilor de comunizare.

6. Cercetarea acestei teme nu a fost o prioritate a istoriografiei naționale în ultimele două decenii. Ea a intrat într-un anume con de umbră, din cauza excesivei politizări de dinainte de 1989. În anii regimului comunist s-a adunat multă „zgură” istoriografică, iar eliminarea ei, prin studii și lucrări temeinice, necesită eforturi mari. Se mai adaugă și faptul

că subiectul este, în continuare, politizat, disputa purtându-se de data aceasta între adepții regelui Mihai și cei ai mareșalului Ion Antonescu. Probabil vom mai avea de așteptat spre a ne lămuri mai bine asupra semnificațiilor circumscrise zilei de 23 august 1944. Această situație va fi dependentă și

de deschiderea unor noi fonduri de arhivă, mai ales din străinătate, capabile să creeze o „străpungere” sub raport interpretativ și evenimential.

Cuvinte-cheie: schimbare de guvern, principali protagoniști, indicațiile Moscovei, comunizarea țării

Prof. univ. dr. IOAN SCURTU: „...un act necesar, dar insuficient pregătit, țara fiind lăsată la discreția Armatei Roșii”

1. Fără îndoială, ziua de 23 august este înscrisă în istoria României și a celui de-al Doilea Război Mondial. Atunci, România a ieșit din războiul purtat alături de Germania și s-a alăturat coaliției Națiunilor Unite. O importantă forță militară, dar și resurse materiale (în primul rând petrol) au fost pierdute de Germania și s-au pus în serviciul coaliției Națiunilor Unite, fapt ce a contribuit la victoria acesteia. În același timp, a fost înlăturat un regim autoritar (totalitar) și s-a revenit la un regim democratic, întemeiat (cel puțin teoretic) pe Constituția din 1923.

Rar se întâmplă să existe unanimitate în aprecierea unui act istoric. De regulă, el este judecat părtinitor. Spre exemplu, chiar și astăzi, Revoluția franceză de la 1789 are susținători și denigratori. Tot astfel, 23 august este apreciat ca un act de trădare națională (susținătorii lui Antonescu), dar și un moment de salvare națională (adeptii regelui Mihai și ai partidelor care au făcut parte din Blocul Național-Democrat). Nu este neapărat să fie o opțiune politică, ci și concluzia unor cercetări științifice oneste.

Cred că o apreciere corectă, obiectivă, trebuie să pornească de la contextul internațional. În fond, era atunci, în august 1944, o amplă confruntare militară între Germania și aliații ei, pe de o parte, și Națiunile Unite (în principal SUA, Marea Britanie și mai ales URSS) de cealaltă parte. România nu trebuia să-și lege soarta de cea a Germaniei, a cărei înfrângere se prefigura după bătălia de la Stalingrad (încheiată în februarie 1943), să devină teatru de

război între trupele germane și cele sovietice; de aceea, soluția ieșirii din război, a armistițiului cu Națiunile Unite, era căutată de toate forțele politice (atât cele de opoziție, cât și cele guvernamentale).

Modalitatea în care s-a produs acest act a fost lamentabilă și a avut consecințe grave, mai ales pentru armata română (sovieticii au luat, între 24 august și 12 septembrie 1944, circa 140 000 de prizonieri). Ieșirea din război nu s-a bazat pe o înțelegere (un acord) cu Aliații, astfel că România a ajuns în situația de a rupe relațiile cu Germania, dar fără a avea legături diplomatice cu principalele țări Aliate (rupte în 1941-1942). Practic, țara noastră a fost complet izolată pe plan internațional într-un moment crucial pentru soarta sa.

În concluzie, a fost un act necesar, dar insuficient pregătit, țara fiind lăsată la discreția Armatei Roșii.

2. Încă din 1984 au apărut volumele „23 August 1944”, care cuprind foarte multe documente importante. După 1989 s-au publicat mai multe cărți, datorate, în principal, istoricului Gh. Buzatu. De asemenea, Dinu C. Giurescu, Mihail E. Ionescu, Ion Calafeteanu, Alesandru Duțu, Mihai Retegan,

Florin Constantiniu, Gheorghe Neacșu, Mioara Anton ș.a. au adus importante contribuții, au publicat volume de memorii (C. Sănătescu, Grigore Gafencu, Constantin Pantazi, Gheorghe Apostol, George Duca, Alexandru Șafran, Mircea Ionnițiu, convorbiri cu regele Mihai etc. Prin efortul lui Marcel Dumitru Ciucă a fost publicat Procesul mareșalului Antonescu.

Au apărut monografiile privind activitatea unor personalități implicate în actul de la 23 august – Ioan Scurtu, Istoria românilor în timpul celor patru regi, vol. IV, Regele Mihai; Idem, Iuliu Maniu. Activitatea politică. Evident, cercetările vor continua, mai ales în arhivele străine (îndeosebi din Federația Rusă), dar și în cele din România (inclusiv de la nivelul județelor).

S-au elaborat unele lucrări de sinteză și monografice. Cred că o importanță deosebită are volumul IX din tratatul Istoria Românilor (coordonator Dinu C. Giurescu) în care actul de la 23 august 1944 este analizat în contextul internațional, precum și al evoluțiilor interne din România din timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Reinterpretarea vizează, mai ales, echilibrarea rolului diferitelor partide și personalități. Până în 1989, s-a pus accent pe contribuția PCR, rolul lui Gheorghiu-Dej, apoi și al lui Lucrețiu Pătrășcanu și chiar al lui Nicolae Ceaușescu. După revoluție există tendința de a oculta rolul PCR și de a fi prezentat doar regele și Maniu. Istoricii au datoriat să „pună pe fiecare la locul său”, cu „cele bune și cu cele rele”.

Reconsiderarea cred că a vizat, în principal, rolul lui Antonescu. De la „sluga lui Hitler”, cum era tratat în anii '50 s-a ajuns la o apreciere mai realistă (rolul important avându-l istoricii Aurică Simion și Gheorghe Buzatu). În ultimul timp, unii istorici au reușit să ofere o imagine realistă, pornind de la activitatea concretă a mareșalului și a colaboratorilor săi (mai ales a lui Mihai Antonescu). În ansamblu, acest obiectiv nu a fost atins.

Sper că se va ajunge la înțelegerea faptului că atunci toți oamenii politici urmăreau salvarea țării, deosebirea dintre ei vizând modalitatea concretă în care apreciau că se va putea atinge acest obiectiv. Din păcate, curentul neobolșevic este încă foarte puternic (în țară și peste hotare), astfel că va fi un proces dificil, anevoios, dar trebuie să se depășească maniera de abordare în „alb și negru” promovată, cu agresivitate de unii pseudoistorici, mai ales în mass-media.

3. În temeiul celor de mai sus, apreciez că fiecare „actor” a avut un rol, cu „lumini și umbre”.

Monarhia, după o perioadă de inactivitate (Sănătescu a rămas uimit de faptul că în 1943 regele Mihai nici nu cunoștea evoluția frontului, fiind preocupat de propriile sale mașini), a început să „completeze”, angajându-se în găsirea unei soluții. Împins de cercurile din jurul său (Stârcea, Ionnițiu), dar și de unii militari (Sănătescu, Aldea), regele a acceptat ideea destituirii lui Antonescu, neacceptând un răgaz oarecare, pentru ca acesta (prin Mihai Antonescu) să încheie armistițiul cu Națiunile Unite. Actul său de curaj a fost umbrat de lipsa de pregătire politico-diplomatică, de starea de confuzie creată în armată. Plecarea sa din București, după câteva ore de la arestarea lui Antonescu, a mărit starea de haos, în condițiile în care Guvernul nu era constituit (cei mai mulți nici nu știau că au fost numiți miniștri). Un rege activ și responsabil ar fi fost prezent și dinamic în acele zile dramatice pentru soarta românească.

Armata a executat ordinul, venit de la rege, prin Proclamația difuzată în seara zilei de 23 august. Comandanții au făcut „ce au putut”, aflându-se la mijloc, între armata germană și cea sovietică, dar se vede că au putut prea puțin, în condițiile în care au pierdut atâtea oameni (prizonieri). Totuși, desprinderea din flancul german, deplasarea pe noile poziții și începerea luptei pentru eliberarea Capitalei și a întregului teritoriu național se cuvin a fi apreciate.

Partidele politice s-au implicat în perioada anterioară, au creat B.N.D. (la 20 iunie 1944), dar efectiv în ziua de 23 august nu au acționat ca forță de conducere. Brătianu (PNL) era la Florica, la înmormântarea surorii sale. Maniu (PNȚ) a evitat să-și asume răspunderea conducerii guvernului (chiar în dimineața zilei de 23 august 1944), încă mai „pertracta” și nici nu a dat „scrisoarea de garanție” cerută de Antonescu pentru a semna armistițiul; liderul PNȚ a apărut în dimineața zilei de 24 august, când regele era deja plecat din București, iar Palatul fusese bombardat de aviația germană. Constantin Titel Petrescu (PSD) a „trecut” pe la Palat, dar constatând că Maniu lipsea a plecat și el. Lucrețiu Pătrășcanu (PCR) a venit cu mapa în care avea pregătite documentele pe care trebuia să le semneze regele (amnistie politică, desființarea lagărelor de concentrare etc.). Cele patru partide au girat din punct de vedere politic actul de la 23 august 1944.

Regimul antonescian a fost victima. A întârziat mult negocierile cu Aliații, a fost surprins de forța Armatei Roșii, care a spart frontul chiar din prima zi (20 august). Antonescu spera într-o stabilizare a acestuia pentru a putea încheia în condiții onorabile armistițiul (sconta pe oprirea înaintării sovietice pe linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila). Mihai Antonescu s-a arătat gata, chiar în ziua de 23 august, să plece la Ankara pentru a semna armistițiul, dar era prea târziu. Mihai I și camarila sa au decis arestarea celor doi, chiar în Palatul regal.

Timp de 65 de ani, regimul antonescian a fost condamnat și continuă să fie condamnat. Învinșii nu au niciodată dreptate. Istoricii au datoriat să judece fără ură și părtinire (*sine ira et studio*).

4. PCR a fost „parte” la momentul 23 august. Acest partid acționa conform directivelor Cominternului (Kremlinului), de aceea a condamnat încă de la început (iunie 1941) participarea României la război și a cerut înlăturarea „regimului criminal” în frunte cu Antonescu. Implicarea comuniștilor a fost acceptată de partidele istorice, cu speranța că, prin ei, România va obține condiții mai bune de armistițiu, din partea sovieticilor. Alianța partidelor istorice cu PCR a fost sugerată de englezi, pentru a avea credibilitate din partea Moscovei.

5. Cu sau fără 23 august 1944, România tot era ocupată de Armata Roșie, ca urmare a înțelegerilor de la Teheran. Cel care a pledat în acest sens a fost premierul britanic W. Churchill. România și celelalte state din această zonă au fost plasate în sfera de influență (dominație) sovietică. În consecință, România nu a putut evita ocupația sovietică (nu au putut nici Polonia și Cehoslovacia, din același motiv, deși ele nu luptaseră împotriva Uniunii Sovietice).

Modul cum s-a procedat la 23 august a facilitat ocupația sovietică. Armata Roșie nu a avut un interlocutor, țara era „fără stăpân”, astfel că sovieticii au putut acționa „după voie”, comițând numeroase abuzuri și ilegalități. Evident, cei care au înfăptuit actul de la 23 august 1944 nu au dorit să se ajungă în această situație. Ca atare, nu poate fi învinuit regele Mihai că a contribuit la „comunizarea României”. A existat chiar iluzia că englezii și americanii nu vor îngădui ca țara să fie ocupată de sovietici.

6. Cred că încă în faza acumulărilor, nu atât în privința documentării, cât mai ales a modului de interpretare a rolului diferiților factori implicați în acel eveniment, factorul politic și mass-media continuă să se implice, să dea sentințe, să pretindă că sunt posesorii „adevărului”. Acesta este un important element perturbator în efortul de clarificare a situației concrete de către specialiști. Climatul politic nu îngăduie încă o dezbatere științifică la obiect, cu participarea specialiștilor autentici. Aproape de fiecare dată se insinuează câte un „politolog” sau „analist politic”, care „le știe” pe toate. Pe de altă parte, istoricii sunt divizați (tot pe motive politice) și este greu să se organizeze o dezbatere la nivel național, din care să rezulte concluzii general acceptabile. De această situație profită, ca și în celelalte domenii ale vieții sociale, „pescutorii în apă tulbure”, care cultivă haosul, neîncrederea, suspiciunea, nonvalorile.

Ne amintim câte „valuri” a stârnit publicarea tratatului „Istoria Românilor”, socotindu-se că ar fi o expresie bolșevică, de mult abandonată, trecându-se sub tăcere că țările civilizate (occidentale) au asemenea tratate de la începutul secolului XX. Dincolo de anumite critici (îndreptățite) aduse unor capitole, esențialul pentru aceste critici era ca românii (și nu numai ei) să nu aibă o carte de referință, pe care să o consulte și să constate dacă anumite idei lansate de „imaginari” au sau nu consistență. Un **tratat** îi „încearcă” pe acești „pescutori în apă tulbure”, după cum și o monografie 23 august 1944 le-ar crea probleme în efortul de a politiza istoria.

Aceasta nu înseamnă că asemenea dezbateri – precum cea inițiată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară – nu ar fi utile. Din contra, se creează astfel cadrul propice pentru elucidarea problematicii complexe a momentului 23 august 1944, se pregătește terenul pentru o confruntare sinceră, profesionistă de idei, spre binele istoriografiei noastre naționale și nu numai.

Cuvinte-cheie: act necesar, salvarea țării, regimul antonescian, PCR, Armata Roșie

Cc. șt. dr. OTTMAR TRAȘCĂ: „Ieșirea României din alianța cu Germania a fost un act de salvare națională”

1. În istoriografie au fost formulate de-a lungul timpului o multitudine de caracterizări și definiții ale actului înfăptuit de România la 23 august 1944, multe dintre acestea fiind influențate din nefericire de elementul politic. Analizând astăzi, la rece, contextul intern și internațional existent la 23 august 1944, considerăm că ieșirea României din alianța cu Germania național-socialistă a fost un act de salvare națională, menită a preveni transformarea teritoriului României într-un teatru de operațiuni militare cu efecte devastatoare. Chiar dacă astăzi mai există voci care susțin că România ar fi trebuit să continue rezistența, cel puțin până la obținerea unor condiții de armistițiu mai favorabile din partea Aliaților, în speță URSS, situația de la flancul sudic al Frontului de Est în vara anului 1944 și în general situația militară a taberelor beligerante contrazic aceste aserțiuni. Este îndeobște cunoscut faptul că în cel de-al Doilea Război Mondial, în majoritatea cazurilor, victoriile terestre au putut fi obținute doar în urma existenței superiorității aeriene. Astfel, în august 1944 armatele româno-germane se confruntau cu forțele terestre net superioare ale fronturilor 2 și 3 ucrainene, dar în același timp

trebuiau să facă față inclusiv bombardamentelor grele efectuate de aviația aliată. Nu întâmplător, în una din ultimele telegrame trimise Berlinului la 19 august 1944, ministrul plenipotențiar german la București – Manfred, baron von Killinger – arăta faptul că în ziua precedentă regiunea petroliferă și capitala fuseseră bombardate de 100 de avioane anglo-americane, în timp ce forțele româno-germane nu le-au putut opune decât 50 de avioane de vânătoare (un raport de 22:1). În aceste condiții, concluziona Killinger, situația din România avea să se deterioreze iremediabil în cazul în care nu erau luate imediat măsurile care se impuneau. În consecință, șansele României de a face față ofensivei sovietice declanșate la 20 august 1944 erau practic nule.

2. Evoluția evenimentelor ce au condus la deznodământul de la 23 august 1944 a fost descrisă pe larg de istoriografia română și străină. Chiar dacă au mai apărut în ultimii ani contribuții istoriografice referitoare la 23 august 1944 (avem în vedere lucrările, studiile ori volumele de documente publicate de istorici precum Traian Udrea, Gheorghe Buzatu, Alesandru Dușu etc.), credem că nu au adus elemente cu adevărat novatoare care să permi-

tă reinterpretarea ori reconsiderarea actului de la 23 august 1944. În opinia noastră, istoriografia ultimilor ani a vizat chestiuni de nuanță și nu de fond. Elemente noi, care să permită o reinterpretare/reconsiderare a actului de la 23 august 1944, ar putea fi identificate doar în urma accesului neîngrădit al istoricilor la arhivele sovietice, ori în urma cercetării minuțioase a arhivelor germane (inclusiv a celor aflate încă la Washington ori Moscova). În stadiul actual al cercetării rămân încă neclare chestiuni precum politica Kremlinului față de România în vara anului 1944, ori atitudinea Berlinului cu privire la evoluția preparativelor de ieșire a României din război. În privința acestui ultim aspect, de exemplu, în urma cercetărilor îndelungate efectuate în arhivele germane am ajuns la concluzia că teza susținută decenii la rând în istoriografia română, potrivit căreia serviciile germane nu ar fi aflat nimic important în ceea ce privește preparativele efectuate de România în vederea părăsirii alianței cu cel de-al III-lea Reich, nu se susține din punct de vedere documentar, chiar dacă momentan nu dispunem încă de toate datele necesare formulării unui punct de vedere coerent, în măsură să explice reacția tardivă a Berlinului la evenimentele consumate în București la 23 august 1944.

3. Considerăm că regele Mihai I, a luat decizia corectă. România trebuia să iasă din război. Continuarea ostilităților alături de Germania ar fi însemnat un dezastru. Ceea ce i se poate însă imputa regelui este faptul că în textul proclamației afirma acceptarea de către România a armistițiului oferit de Națiunile Unite; ori această afirmație nu era reală. La data respectivă erau în curs tratative în acest sens, dar armistițiul va fi semnat abia la 12 septembrie 1944, în condiții extrem de dezavantajoase pentru România. Cu toate acestea, meritele regelui Mihai I în pregătirea și asumarea executării actului de la 23 august 1944 rămân, în opinia noastră, incontestabile.

Referitor la rolul armatei se cuvine a fi subliniat faptul că ea a executat cu loialitate ordinele primite de la comandantul suprem, regele Mihai I, chiar dacă acestea au produs

inclusiv efecte dezastruoase (avem în vedere capturarea a peste 130 000 de militari români de către trupele sovietice). Reacția unitară, loială și energică a armatei a permis efectuarea cu succes a ieșirii României din alianța cu Reich-ul, anihilarea rezistenței opuse de trupele germane, respectiv prevenirea unor defecțiuni aidoma celor petrecute în situații similare în Italia (1943) ori Ungaria (1944).

În ceea ce privește rolul jucat de partidele politice, credem că acesta a fost unul important în pregătirea actului de la 23 august 1944 (ne referim, evident, la PNT, PNL și PSD), în schimb contribuția partidelor politice la înfăptuirea efectivă a actului de la 23 august 1944 a fost insignifiantă. În acest sens să reamintim faptul că reprezentanții PNT, PNL ori PSD au „dispărut” practic de pe scenă în ziua de 23 august, respectiv în noaptea de 23 spre 24 august, pentru a reveni în prim plan în momentul în care ieșirea României din alianța cu Reich-ul era un fapt împlinit. Dimpotrivă, PCR s-a dovedit activ tocmai în momentele decisive, afirmația noastră fiind susținută de activitatea desfășurată de exemplu de Lucrețiu Pătrășcanu ori Emil Bodnăraș.

În privința rolului jucat de regimul antonescian, anumite aspecte rămân încă insuficient clarificate. Mai exact, în stadiul actual al cercetărilor nu se poate oferi un răspuns clar în ceea ce privește intențiile reale ale mareșalului Ion Antonescu la 23 august 1944. Există unele opinii istoriografice care afirmă faptul că mareșalul intenționa să încheie armistițiul, dar în anumite condiții (stabilizarea frontului pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați, obținerea unor condiții mai bune din partea URSS, garanții din partea aliaților etc). Pe de altă parte, majoritatea opiniilor converg spre ipoteza că mareșalul dorea să continue rezistența alături de germani. Sursele documentare existente – inclusiv cele consultate de noi – susțin mai degrabă ultima variantă. Ori, așa cum am afirmat anterior, continuarea războiului alături de Germania ar fi însemnat un act de sinucidere pentru România. Și credem că mai trebuie spus ceva: în general, politica unui guvern este

apreciată după rezultatele acestuia, ori din acest punct de vedere rezultatele regimului antonescian după aproape patru ani de guvernare erau dezastruoase.

4. Pentru a putea răspunde la această întrebare ar trebui ca istoricii să aibă acces neîngrădit la documentele păstrate în arhivele secrete sovietice. În lipsa acestora, suntem nevoiți să ne bazăm pe datele existente. Un prim aspect se referă la ponderea redusă a PCR în viața politică a României în august 1944. Un partid care avea la 23 august 1944 doar 823 membri – potrivit informațiilor furnizate de șeful SSI, Eugen Cristescu – nu avea posibilitatea de a influența într-o manieră decisivă cursul evenimentelor. Este adevărat că reprezentanții PCR (îndeosebi Lucrețiu Pătrășcanu) au fost implicați activ în pregătirea actului de la 23 august 1944. În ce măsură această implicare a fost aprobată și sprijinită efectiv de Kremlin rămâne o chestiune de clarificat prin cercetări viitoare. În ceea ce ne privește, credem că, în august 1944, Moscova nu a manifestat entuziasm față de pasul înfăptuit de România. Dacă URSS a solicitat în repetate rânduri în primăvara anului 1944 ieșirea României din război – îndeosebi din motive de ordin militar – interesul manifestat de Kremlin în această direcție s-a diminuat simțitor după victoriile obținute de Armata Roșie în vara anului 1944. În august 1944 devenise evident faptul că Moscova renunțase la a mai solicita ieșirea României din război, întrucât factorii decizionali sovietici erau convingși că România putea fi scoasă din luptă în urma unei acțiuni militare a Armatei Roșii. În consecință, actul de la 23 august 1944 a luat prin surprindere Kremlinul și, inclusiv, aripa „moscovită” a PCR în frunte cu Ana Pauker, aceștia mizând pe ocuparea militară rapidă a României de către Armata Roșie și instalarea sub paza baionetelor sovietice a unui guvern comunist sau controlat de comuniști. În sprijinul acestei afirmații pledează inclusiv reproșurile adresate de Ana Pauker – la reîntoarcerea sa de la Moscova – liderilor PCR implicați în pregătirea actului de la 23 august 1944. Ori aceste reproșuri – venite din partea portavocei Kremlinului – pot indica inclusiv dezaprobarea de

către Moscova a implicării liderilor PCR în pregătirea și înfăptuirea ieșirii României din război.

5. Această afirmație este discutabilă și incumbă cel puțin două ipostaze. Este neîndoielnic faptul că părăsirea alianței cu Reich-ul a oferit Armatei Roșii posibilitatea de a ocupa militar, într-un timp relativ scurt, cea mai parte a teritoriului țării. Din punct de vedere politic, lucrurile s-au complicat însă pentru sovietici și protejații lor din România, întrucât aceștia din urmă au fost nevoiți să participe la guverne în care majoritatea pozițiilor cheie – cel puțin până în martie 1945 – au fost deținute de reprezentanții partidelor „burgheze”, ceea ce cu siguranță a dejucat pentru un anumit timp planurile Kremlinului.

Pe de altă parte, nu este greu de imaginat soarta României în cazul în care actul de la 23 august 1944 nu ar fi avut loc sau în cazul în care acest act ar fi fost contracarat de germani: ocuparea militară a țării de către Armata Roșie în urma unor lupte crâncene, transformarea României într-un teatru de operațiuni militare cu consecințele aferente și nu în ultimul rând instalarea la putere din primul moment a unui guvern comunist sau controlat de comuniști. Oricum am privi lucrurile, în 1944 soarta României era pecetluită. În contextul internațional existent la acea dată, România nu avea nicio șansă de a evita ocupația Armatei Roșii și, implicit, intrarea în sfera de influență sovietică cu urmările cunoscute. Actul de la 23 august 1944 a avut meritul de a întârzia implementarea planurilor concepute la Kremlin în privința României.

6. Cercetarea istorică este departe de a-și fi spus ultimul cuvânt în ceea ce privește pregătirea, înfăptuirea și consecințele actului de la 23 august 1944. Suntem convingși că cercetarea unor noi surse documentare – în primul rând a arhivelor sovietice și germane – poate releva noi elemente care să întregască tabloul, să explice ori să nuanțeze/modifice anumite fapte și interpretări.

Cuvinte-cheie: salvare națională, părăsirea alianței, regiunea petroliferă, arhive secrete sovietice, soarta României

Prof. univ. dr.

CRISTIAN TRONCOTĂ:

23 august 1944, „o adaptare a strategiei românești la noua configurație politico-militară..., singura soluție posibilă prin care păstrăm șansa de a redobândi nord-vestul Transilvaniei”

1. Obiectivul strategic al participării României în al Doilea Război Mondial a fost „refacerea tuturor granițelor țării”, adică readucerea la trupul țării a teritoriilor pierdute în vara anului 1940 prin forța și dictatul marilor puteri revizioniste (URSS, Germania și Italia). A fost un război just pentru cauza națională. Rămânerea în neutralitate era imposibilă. La fel de imposibilă era și o alianță cu URSS, care în urma ultimatumului, adică printr-o agresiune, din 26-27 iunie 1940, ocupase Basarabia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța. Alianța cu puterile europene democratice (Franța și Anglia) nu putea reprezenta o soluție viabilă, având în vedere configurația frontului în iunie 1941. Franța fusese ocupată de armata germană, iar Anglia făcea față cu greu bombardamentelor germane. Convingerea a fost că rămânerea în neutralitate crea riscul ca întreaga țară să intre sub dominație străină (germană), iar românii știau bine ce înseamnă o astfel de ocupație, din Primul Război Mondial. Aderarea României la puterile Axei, din care făceau parte, printre alte state, Germania și Italia, semnatare și garante ale înțelegerii de la Viena, din 30 august 1940 – care a însemnat cedarea părții de nord-est a Transilvaniei în beneficiul Ungariei, un alt stat care aderase la Axă – se dovedea singura soluție strategică ce deschidea un mic orizont de speranță. Participarea la război contra URSS alături de armata germană oferea șansa refacerii granițelor României la est. Printr-o bună comportare a armatei române pe acest front, dublată de menținerea unei puternice rezerve militare în țară, constituiau împreună serioase argumente ca, ulterior, să poată fi luate în seamă pentru a se pune problema redobândirii părții de nord-est a Transilvaniei. Să

nu uităm că decizia participării la operațiile militare de eliberare ale Basarabiei și Bucovinei s-a bucurat la începutul războiului de o largă adeziune populară, precum și de acordul tacit al partidelor politice democratice, care, oficial, își încetaseră activitatea încă din timpul regimului autoritar al Regelui Carol al II-lea.

După mai bine de trei ani de operații, configurația fronturilor arăta total diferită, față de cea de la început, dar contrară intereselor României. Intrarea SUA în război contra Axei, formarea coaliției Națiunilor Unite (SUA, URSS, Anglia) au însemnat evenimentele cele mai importante care, în mod evident, nu fuseseră luate în calcul la începutul războiului. În vara anului 1944, armatele Axei erau în retragere pe toate fronturile. Armatele coaliției Națiunilor Unite câștigaseră victorii zdrobitoare și se aflau în plină ofensivă. Capitularea Germaniei, ca principală forță a Axei, era o chestiune de timp și toată lumea era conștientă de acest lucru. Puterile Națiunilor Unite, din rațiuni militare, și-au împărțit sferile de influență, ulterior acestea căpătând și o consacrare politică. România a căzut în sfera de influență sovietică. În aprilie 1944, sovieticii, de comun acord cu puterile democratice ale coaliției, au propus României capitulare fără condiții, ceea ce în realitate însemna ocuparea țării de către Armata Roșie.

Pe acest fond s-a produs actul de la 23 august 1944, care, în realitate, nu a însemnat altceva decât o adaptare a strategiei românești la noua configurație politico-militară. A fost și singura soluție posibilă prin care păstrăm șansa ca, printr-un comportament onorabil al armatei române alături de Națiunile Unite, pe noul front antigerman din

Europa, să putem redobândi nord-estul Transilvaniei. Lucru care, după cum știm, s-a și întâmplat. De asemenea, actul de la 23 august s-a bucurat de o largă adeviziune populară și de sprijinul forțelor politice, în rândul cărora, alături de partidele tradițional democratice (PNȚ, PNL și PSD), îi întâlnim și pe comuniști. Prezența lor în Blocul Partidelor Democratice, o coaliție a forțelor politice reprezentative care au susținut decizia regelui de la 23 august 1944, se explică prin configurația frontului la acea dată și, evident, ca urmare a plasării României în sfera de influență sovietică. A fost singura soluție prin care mai puteam salva ceva. Și acel ceva nu a fost o chestiune mărunță sau care ținea de orgoliile cuiva. Era vorba despre Transilvania, adică „inima și sufletul României”, după cum se exprimau marii unioniști de la 1 decembrie 1918. În legătură cu armata română, se poate spune că a luptat cu aceeași abnegație și eroism, atât pe Frontul de Est, cât și pe cel de Vest, singura deosebire a fost că pe Frontul de Vest a beneficiat de avantajele unei coaliții politico-militare mult mai puternice.

Morala: decizia de la 23 august 1944 a demonstrat, ca și în situația altor mari evenimente din istoria națională, că România, fiind un stat mic, nu-și poate permite o altă strategie decât alianța de conjunctură cu cel mai puternic. De trădat n-am trădat pe nimeni, ci pur și simplu ne-am conformat deciziilor luate de cei mari și puternici. Istoria demonstrează că suntem mai degrabă disciplinați decât recalcitranți ori aventurieri în a ne urmări interesele naționale. Asta nu înseamnă că nu am riscat beneficiile de conjunctură.

2. Prin ultimii ani, eu înțeleg ultimii 20 de ani. S-au publicat numeroase documente inedite, provenind în marea lor majoritate din arhivele românești, inaccesibile cercetării istorice dinainte de 1990, care au adus nu numai un plus de informație, dar și elemente noi pentru evaluarea evenimentului istoric la care ne referim. Mă refer în primul rând la documentele celor trei volume privind Procesul mareșalului Antonescu și cele șapte volume ale Stenogramelor ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Un document fundamental pentru cunoașterea stării de spirit a mareșalului, a modului în care a gândit și acționat, și, mai ales, asupra intențiilor sale de a acționa îl reprezintă așa-zisul Testament politic al mareșalului, în realitate consemnările sale făcute la câteva ore după ce fusese destituit și reținut la Palat. La fel de prețios pentru istoriografie

se dovedește și Jurnalul, un fel de consemnări zilnice comentate ale generalului Constantin Sănătescu. La rândul lor, generalii Ion Gheorghe, prin volumul Mareșalul Antonescu, un dictator nefericit și Titus Gârbea în Ultima întrevvedere dintre Antonescu și Hitler aduc numeroase informații prin care se infirmă sau se confirmă anumite supoziții și interpretări elaborate până la data publicării lor. Desigur că sunt și alte numeroase documente, în special cele provenite din arhivele românești și străine, mai ales cele diplomatice, valorificate de istoricii și cercetătorii care s-au aplecat cu bună credință asupra studierii perioadei 1940-1944. Personal am condus un mic colectiv de cercetare, reușind să publicăm în două volume Documente S.S.I. despre poziția și activitățile grupurilor politice din România (6 septembrie 1940-23 august 1944). Acestea nu aduc noutăți de senzație, dar studiate împreună demonstrează un aspect esențial, și anume, că principalul serviciu secret al României cunoștea în cele mai mici amănunte toate acțiunile întreprinse de Palatul regal, guvern și liderii partidelor istorice (PNȚ, PNL, PSD) inclusiv PCdR de a scoate țara din războiul alături de Axă. Problema fundamentală, care îi diferențiază, se referea la cine trebuia să-și asume responsabilitatea pentru viitorul țării. Prin urmare, teoria conspirației trebuie abandonată, în sensul că nu a existat o conspirație bine organizată contra guvernului și care ar fi acționat eficient la momentul oportun. Dacă citim cu atenție documentele, ne dăm seama că toți actorii implicați au acționat în sensul de a lua măsuri, fiecare conform competențelor, posibilităților și capacităților sale, inclusiv generalii și ofițerii din activul de comandă și de rezervă al armatei române, pentru ca România să fie capabilă să facă față, politic și militar, consecințelor deciziei.

Nu cred că este vorba despre o reinterpretare sau o reconsiderare a evenimentelor de la 23 August 1944. Istoriografia a avut etapele și acumulările ei. Și e normal să fie așa. Prin documentele publicate în ultimii 20 de ani, se cunoaște mai bine în istoriografie cum s-a ajuns la această decizie, cine și-a asumat responsabilitatea și cu ce sacrificii pentru viitorul țării. Principala necesitate ar fi de a ne feri de orice ingerințe politice, actuale sau tradiționale în interpretarea/reinterpretarea evenimentului. Adică să evităm discursul justificaționist și acuzator, atât față de cei ce s-au impus (marii învingători) cât și față de perdanți, ori față de cei ce au

simulat implicarea, exagerând rolul lor pentru a trage cât mai multe foloase în plan politic. Nici Regele, nici mareșalul, nici liderii politici, nici comandanții armatei nu au nevoie de justificări, acuzații sau exagerări. E suficient să le cunoaștem faptele pentru a ști să ne raportăm la ele. În sens contrar riscăm să permanentizăm acel nenorocit de proces „al marii trădări naționale”, adică să politizăm permanent istoria. Cu acuzații și exagerări din toate direcțiile istoria riscă să rămână fără eroi.

3. *Regele Mihai I a jucat rolul fundamental. Și-a asumat o răspundere pe care au evitat-o, din motive diferite, toți ceilalți. Prin fapta sa și-a riscat viața și tronul, dar România a supraviețuit, în sensul că a mai avut o șansă. Nu știu dacă prin acest optimism debordant, aproape de inconștiență al regelui, transmis atunci întregii națiuni, am reușit să supraviețuim. Dar ceea ce consider esențial este că istoria a decis să supraviețuim, și noi ca nație, dar și Majestatea Sa Regele Mihai și să ne putem privi după atâția ani, din nou, față în față. Și nu oricum și întâmplător, ci cu un zâmbet profund de admirație reciprocă.*

Iuliu Maniu, unul dintre liderii generației care a făurit România Mare în 1918, și liderul incontestabil a ceea ce putem numi tradiția democrației românești, ajuns în timpul celui de-al Doilea Război Mondial la o vârstă înaintată ce-i permitea retragerea, a preferat să se avânte în acțiuni politice pentru susținerea intereselor României. A rămas convins și a acționat potrivit principiului că întotdeauna României îi va fi bine dacă se află alături de marile puteri democratice. Și-a riscat viața pentru că a fost permanent urmărit de Gestapoul german, iar cancelaria Reich-ului chiar a solicitat la un moment dat să fie anchetat în Germania. Dar marea lui șansă a fost că protecția i-a fost asigurată de un alt mare patriot, mareșalul Ion Antonescu. Dar nu numai că Mareșalul l-a protejat față de intențiile punitive ale germanilor, dar l-a și lăsat să acționeze și să-și spună deschis opiniile. Or, schimbul de scrisori și memorii între Maniu, ca lider al opoziției democratice și Conducătorul statului, în toată perioada anilor grei 1940 – 1944, a însemnat, în lipsa unui Parlament, o formă de democrație politică absolut originală. Să nu uităm că după ce a depus ca martor al acuzații, în procesul din mai 1946, Iuliu Maniu a trecut prin fața boxei acuzaților și i-a strâns mâna mareșalului Ion Antonescu. Un gest care a fixat pentru totdeauna

în istoria națională semnificația a ceea ce înseamnă o stare de normalitate în viața politică românească. Să recunoaștem însă, cu amărăciune, că după atâția ani încă nu am reușit să egalăm acest standard. Era normal ca după o asemenea experiență istorică, alte forme de „democrație originală”, mimate sau solicitate în epocile care au urmat să nu mai poată fi luate în serios.

Lui Iuliu Maniu îi plăcea să exprime prin cuvinte frumoase și fraze memorabile orice eveniment important din istoria națională. Despre 23 august 1944 a fost primul care s-a exprimat public, la 6 septembrie 1944, că evenimentul depășește cadrul unei lovituri de Palat și că are semnificația unei mari revoluții, în sensul că a deschis calea revenirii la un regim democratic.

Despre Dinu Brătianu, liderul PNL și Titel Petrescu, liderul PSD, nu se poate reține mai mult decât că au fost niște secundanți ori sfătuitoari de taină aprobatori a tot ceea ce întreprindea Iuliu Maniu. Un ușor oportunism din partea lui Titel Petrescu, care a oscilat sau a pendulat între liderii „partidelor burgheze” și liderii de conjunctură ai facțiunii comuniste.

PCdR, scos în afara legii încă din 1924, nu a avut niciun fel de reprezentare politică în România, nici prin număr, dar nici prin idealuri. Comuniștii români erau percepuți ca reprezentând doar interesele sovietice, prin faptul că acționau în ilegalitate și prin mijloace subversive contra intereselor României. Prezența lor în Blocul Partidelor Democratice s-a datorat, așa cum am mai menționat, configurației frontului și trecerii României în sfera de interese a URSS. A fost un compromis politic dictat de împrejurări și acceptat nu numai de liderii partidelor democratice, ci și de oamenii din sfera de influență a Palatului Regal. Lucrețiu Pătrășcanu a fost la Palat, unde și-a adus contribuția la Proclamația către țară a Regelui, iar Emil Bodnăraș și-a asumat o mare responsabilitate, riscând foarte mult, prin preluarea grupului de miniștri și colaboratori ai Guvernului, inclusiv pe mareșalul Ion Antonescu. Dacă germanii aflau unde erau deținuți, respectiv într-o casă conspirativă din Vatra Luminoasă, se putea întâmpla o nenorocire. Documentele militare sovietice atestă că în ziua de 31 august 1944, când primele contingente ale armatei sovietice au intrat în București, comandanții lor nu știau unde se află arestat Mareșalul, ceea ce dovedește că habar nu au avut față de cum acționaseră comuniștii români.

Oricum, atât Lucrețiu Pătrășcanu, cât și Emil Bodnăraș s-au dovedit mult mai activi și chiar curajoși față de toți ceilalți.

Mareșalul Ion Antonescu și-a asumat funcția de Conducător al statului (președinte al Consiliului de Miniștri) la începutul lui septembrie 1940, când România se afla „pe marginea prăpastiei”, cu granițele prăbușite, cu un regim politic total compromis și când toți liderii politici se dăduseră la o parte. Înlăturarea legionarilor de la putere, în urma rebeliunii din ianuarie 1941, precum și intrarea României în război alături de Axă, nu numai că l-au aparținut, dar s-au bucurat și de o largă susținere populară. La 23 august 1944 era convins că singura soluție pentru salvarea țării era ieșirea din războiul alături de Axă. Atât regele, cât și liderii partidelor politice democratice l-au rugat să ia el o astfel de decizie. Dar nu și-a putut învinge propriile orgolii, mai precis onoarea sa de militar. Mareșalul a înțeles că, dacă acceptă termenii capitulării fără condiții propuși de sovietici și fără garanții din partea puterilor occidentale democratice, însemna să dea țara pe mâna sovieticilor. Mai mult, a accepta întoarcerea frontului, adică participarea armatei române nu numai la eliberarea Transilvaniei, ci și la operațiile pe frontul antihitlerist însemna a atenta la prestigiul și onorabilitatea de viitor a națiunii române.

Ori, așa cum s-au derulat evenimentele, istoria a demonstrat că mareșalul s-a înșelat. România fusese cedată, cu mult înainte, sferei de influență a URSS. Pe de altă parte, SUA pregătiseră cele două bombe atomice spre a fi lansate asupra Germaniei, pentru a o sili să capituleze. Prin actul de la 23 august 1944, războiul contra Germaniei s-a scurtat, ceea ce a făcut ca Alianții să-și păstreze forțele pentru a determina și Japonia să capituleze. Atacul atomic nimicitor pregătit de către americani asupra Germaniei s-a răsfânt până la urmă asupra Japoniei, și asta ca urmare a actului de la 23 august 1944. Cine mai pune problema onorabilității unei națiuni care a întors armele împotriva fostului aliat, pentru a-și realiza interesele naționale, atâta vreme cât al Doilea Război Mondial a excelat prin crime contra umanității, atât de-o parte cât și de cealaltă a baricadei? Procurorii americani au considerat că nu e necesară audierea mareșalului Ion Antonescu în procesul de la Nürnberg. Probabil că știau ei bine ce știau. Onorabilitatea Mareșalului era o

problemă românească, și, prin urmare, trebuia judecată de români. Numai că România se afla în acel moment sub ocupația trupelor sovietice. Prin urmare, mareșalul Ion Antonescu nu a avut parte de o judecată corectă, ci de un proces politic, în care sovieticii erau amfitrionii, iar comuniștii uneltele lor. A mai accepta astăzi sentința unui tribunal ilegal, cu un complet de judecată din care lipseau tocmai magistrații de carieră și a cărui sentință a fost una politică, înseamnă că nu înțelegem nimic din istorie. În fața istoriei, pentru crimele contra umanității sunt vinovați și învinșii, dar și marii învingători. A-i face responsabili în exclusivitate doar pe învinși înseamnă a face politică și nicidecum istorie, adică respect față de adevărurile trecutului.

4. Am studiat această problemă pe baza documentelor din arhiva serviciilor secrete românești. SSI s-a confruntat cu un singur caz serios. Era vorba despre o rețea de spionaj sovietic aflată în legătură cu rețelele clandestine ale PCdR. La sesizarea serviciului de filaj gonio- al Abwehr-ului, Serviciul de informații al armatei germane care acționa legal pe teritoriul României și colabora cu SSI, s-a constatat că dintr-o casă aflată într-un cartier bucureștean, Vatra Luminoasă, se făceau transmisii și interceptări radio. La descinderea făcută de o grupă de agenți ai SSI s-a ratat flagrantul. Din relatările lui Eugen Cristescu, făcute atât la Moscova cât și la București, în cadrul procesului din mai 1946, și susținute cu aceleași argumente și în fața anchetatorilor Securității, în februarie 1950, rezultă că agenții români au tras în aer pentru ca telegrafistul să poată arde mesajele primite și transmise prin aparatul de radio respectiv, după care s-a sinucis. Din cercetările efectuate ulterior a rezultat că mesajele erau aduse și transmise de un tovarăș comunist numit Finkelstein (conspirativ „Lowin”), care a reușit să dispară imediat după descindere, gazda casei se numea Feher, evreu comunist din Chișinău, singurul anchetat de SSI, iar radiotelegrafistul era un căpitan sovietic din serviciul de spionaj parașutat pe teritoriul României. Dumitru Zelea Săracu, unul dintre procurorii Tribunalului Poporului care l-a anchetat pe Eugen Cristescu, a mărturisit că și el a făcut parte din rețeaua din Vatra Luminoasă, că în urma studierii documentelor SSI rezulta că principalul serviciu secret al țării a avut informații dintre cele mai bune

despre această rețea, dar și despre acțiunile Blocului Partidelor Democratice. În opinia lui Săracu, SSI ar fi acționat neprofesionist, după propria-i expresie „ca niște copii”. Replica lui Eugen Cristescu a fost promptă: agenții SSI cunoșteau foarte bine tehnica de prindere în flagrant a organizațiilor clandestine, și că o probase în mai multe cazuri. Marea problemă era că „agenții noștri lucrează numai pentru bani și pentru convingeri politice”. Colonelul magistrat Radu Ionescu, șeful Secției a VIII-a Juridice, a condus personal cercetările în acest caz. Nu s-a păstrat în arhivă niciun document. Prin urmare, cineva a avut interesul să le sustragă sau să le distrugă. Mai mult, maiorul Nicolae Luca, șeful Secției de transmisii a SSI, împreună cu șeful de grupă Victor Ionescu, ambii implicați în acțiunea de descindere, au acționat prost pentru că se presupunea că se aflau în legătură cu cei din rețeaua comunistă, conform explicațiilor lui Cristescu.

Consider că aceste atestări documentare sunt suficiente pentru a se susține concluzia potrivit căreia PCdR s-a aflat în legătură cu Moscova, prin intermediul rețelelor de spionaj sovietice, dar a acționat pe cont propriu, găsind soluții diferite față de sugestiile sau ordinele Moscovei. Distrugerea documentelor s-a făcut tocmai pentru a nu rămâne un material probatoriu incriminant, în cazul în care ar fi fost puși în situația de a răspunde politic în fața sovieticilor.

5. Mai degrabă este vorba despre două decizii fundamentale luate de autoritățile statului român, care nu pot fi dissociate. Ele trebuie analizate împreună. Mă refer la decizia de intrare a României în război, la 22 iunie 1941, alături de Puterile Axei pentru eliberarea teritoriilor răpite de URSS cu un an în urmă, printr-un act de forță (ultimatumul din 26/27 iunie 1940) și evident la actul de la 23 august 1944, ca o consecință a primului eveniment, prin care România iese din acest război și se alătură Națiunilor Unite. În ambele decizii, România se afla într-o situație dramatică, în sensul că nu avea de ales. În ambele situații, decidenții au cunoscut riscurile la care se expun, nu numai ei, ci în primul rând țara și viitorul ei. În ambele evenimente, deciziile s-au bucurat de susținerea populară.

În aprilie 1940, SSI întocmește o amplă Sinteză privind pregătirile de război ale URSS. Concluzia formulată de principalul serviciu secret al țării era

tranșantă. Sovieticii, prin doctrina lor militară, în cazul în care urmau să se implice în război trebuiau să desfășoare războiul până la capăt, adică până la distrugerea adversarului, înțelegând prin aceasta impunerea regimului sovietic. Sau altfel spus, cine pornește la război contra lor, riscă să fie bolșevizat. Ca o simplă coincidență, tot în luna aprilie, dar a anului 1944, autoritățile românești află despre condițiile de armistițiu propuse de sovietici, și care, în esență, însemnau același lucru: impunerea regimului sovietic.

Prin urmare, schimbarea de front produsă de actul de la 23 august 1944, care a avut ca principală consecință accelerarea procesului de ocupare a țării de către Armata Roșie este o falsă problemă, enunțată, fără doar și poate, de către cercurile politice interesate. Problema fundamentală care ar trebui să ne rețină atenția este cum percepem azi ceea ce putem numi soarta hărăzită României de și ca urmare a contextului în care a izbucnit al Doilea Război Mondial și a consecințelor sale pentru România. În acest război, România a fost o victimă a jocului de interese geopolitice ale marilor puteri, spre deosebire de Primul Război Mondial, când a fost beneficiară. Istoria este contradictorie pentru că este o sumă a evenimentelor contradictorii de etapă, pe care ne place să le numim epoci istorice. Epoca comunistă în România nu a fost o consecință a actului de la 23 august 1944, ci soarta unei țări mici ca România, stabilită de către marile puteri într-o anumită etapă.

Legătura prezentului cu trecutul este inerentă. În fond, pentru ce studiem istoria? Nu ne place să răspundem la unison că o studiem pentru a stabili punțile de legătură între trecut și prezent pentru a prefigura viitorul? Ce deosebiri de esență există între alăturarea României la Antantă, la Puterile Axei, la Puterile Națiunilor Unite, la Pactul de la Varșovia, la NATO? Niciuna. În toate cazurile avem de-a face cu soarta hărăzită, sau după alte expresii mai post moderne, politica prestabilită, ori fixarea rolului și locului unei țări mici într-o alianță a marilor puteri care se opune unei alte alianțe a altor mari puteri. Cred că e mai bine să reflectăm serios la ce ne dezvăluie trecutul reconstituit corect, decât să încercăm să mimăm rolul încrâncenatului obsedat de nedreptatea istorică, acuzând în dreapta și stânga, ori arătând cu degetul unui justițiar desuet pe cine credem noi că sunt vinovați. Actul de la 23

august 1944, la fel ca și alte evenimente fundamentale din istoria națională ne arată ce am fost, ce suntem și ce putem deveni. Nu e nicio vină că ești o mare putere, așa cum nu ai nicio vină că ești o țară mică, sau cu interese geopolitice și geostrategice limitate. Problema este cum percepi această realitate istorică și prezentă și cum te raportezi la ea ca să-ți fie bine. Cât despre trecerea de pe o baricadă pe alta în focul luptei, reprezintă o temă prea sensibilă, despre care îmi place să cred că generațiile de azi și poate cele de mâine vor reflecta mai profund și vor acționa în deplin acord cu interesul național, așa cum au făcut-o și înaintașii.

6. *Istoricii și-au făcut și își fac datoria. Nu ei sunt de vină că oameni politici susținuți de diferite cercuri politice și de influență tălmăcesc și răstălmăcesc evenimentele istorice, după cum le dictează interesele de conjunctură. Acesta este și marele risc la care se expune munca istoricilor. Ei trudes în biblioteci și arhive, uneori cu sacrificii enorme, pentru a scoate la lumină, după ani lungi și grei de cercetare, adevărul istoric, pentru ca rezultatele muncii lor să devină imediat instrumente de dispute politice. Istoriografia liberă din România a demonstrat în ultimele două decenii că are forță, în sens de capacitate, probitate și onestitate profesională.*

De mai bine de 26 de ani, îmi desfășor activitatea profesională în mediile universitare și de cercetare din țară și cunosc foarte bine prestigiul de care se bucură istoricii români, cel puțin în rândurile tinerilor din România. Știu bine eforturile, seriozitatea și acribia istoricilor mai tineri, formați atât în țară, cât și în străinătate. Credința mea este că noua generație de istorici nu va mai fi dispusă la niciun fel de compromis. Nici pro, nici anti.

Adică promonarhiștii și antimonarhiștii, proantonescienii și antiantonescienii, promaniștii și antimaniștii, procomuniștii și anticomuniștii, proholocaustologii și antiholocaustologii etc., nu reprezintă curente istoriografice de viitor. Cred că nu reprezintă altceva decât reflexe jalnice ale unor

dispute politice, sau reexaminări politice, în funcție de conjunctură din partea unor formatori de opinie, care nu au nimic în comun cu cercetarea istorică, dar care sunt foarte voluntari față de avantajele materiale de care beneficiază din plin. Sper să se coaguleze și la noi, cu timpul, o școală de gândire istoriografică, o școală critică, cu rol de a curăța toată zgura moștenită de la politicianismul guraliv, certăreț și mai deloc productiv al diverselor epoci istorice. Sunt conștient că unii istorici, și poate că dintre cei mai valoroși, au greșit, dar nu prin producția lor istoriografică, ci prin faptul că nu au rezistat tentației de a se implica în politică.

Am formulat aceste opinii cu intenția de a atrage atenția că nu asupra stadiului cercetării istoriografice privind actul de la 23 august 1944 ar trebui să ne concentrăm, ci asupra credibilității celor care au făcut-o până acum. Constatăm, în mod paradoxal, că istoricii români nu devin credibili în fața publicului larg, iubitor și consumator de istorie, în funcție de metodologia științifică utilizată, cantitatea de surse parcurse, ineditul relevat, echilibrul concluziilor formulate, aspecte de altfel cunoscute și recunoscute în cercul restrâns al cercetătorilor, ci în funcție de cum este etichetat de formatorii de opinie, la rândul lor influențați sau manipulați politic de cei ce sunt mulțumiți sau nemulțumiți de producția istoriografică respectivă. Și un alt paradox: dacă un istoric român consacrat întocmește o lucrare de sinteză care să reprezinte stadiul cercetării asupra unei teme importante pentru istoria României, are o anumită credibilitate, în vreme ce un istoric străin care utilizează aceleași surse cu referințe la aceeași temă are mai multă credibilitate.

Ca urmare, istoriografia actului de la 23 august 1944 se află în stadiul în care etichetările încă mai sunt la modă, în detrimentul credibilității.

Cuvinte-cheie: soluție strategică, configurație politico-militară, documente inedite, reinterpretare, reconsiderare, rol fundamental

**Locotenent-colonel(r)
dr. KLAUS SCHÖNHERR:**

„...retragerea României din Axă a nu a fost percepută de către germani ca fiind un eveniment la fel de grav precum invazia anglo-americană din Franța, pierderea Italiei centrale sau înaintarea Armatei Roșii în regiunea baltică”

Evenimentele de la 24 august 1944 din România au influențat, este adevărat, în moduri total diferite, atât istoria cât și conștiința celor două popoare (german și român – n.t.). Pentru România, ieșirea din Axă și trecerea de partea aliaților a reprezentat o serioasă cezură, atât din punct de vedere economic și politic, cât și din punct de vedere militar. Urmărilor politice ale acestei schimbări de alianțe se regăsesc în cei mai bine de 40 de ani de dictatură comunistă.

Dacă acest eveniment a avut o însemnătate deosebită pentru români, la nivelul conștiinței poporului german, schimbarea de alianțe a României nu a fost percepută ca un moment de o semnificație importantă. Acest fapt se datorează situației în care se aflau forțele armate germane. Deja în anul 1944, Wehrmacht-ul suferise foarte multe înfrângeri și era în continuă retragere, iar bombardarea constantă a Reich-ului reprezentau, în percepția publică, evenimente cu mult mai importante decât cele întâmplate în august 1944 în România. Chiar dacă retragerea României din Axă a condus

la pierderea supremației germane din sud-estul Europei, acest eveniment nu a fost perceput de către germani ca fiind la fel de grav precum invazia anglo-americană din Franța, pierderea Italiei centrale sau înaintarea Armatei Roșii în regiunea baltică până la granița Reich-ului. Germanii nu au acordat o prea mare importanță evenimentelor politice din România, pe de o parte din cauza faptului că acestea se aflau în umbra dezastrului din Ucraina, iar pe de altă parte, pentru că aceste evenimente se petreceau la o distanță mare de granița Reich-ului și deci nu afectau în mod direct locuitorii Germaniei.

1. În 1944, România se afla într-o situație delicată din punct de vedere politic și economic, dar și din punct de vedere militar, din cauza implicării ei în efortul de război de partea puterilor Axei. Astfel, România trebuia să găsească o soluție pentru ieșirea din situația în care se afla la acel moment.

Hotărârea de a semna un acord de încetare a focului împotriva aliaților a fost una nu doar

necesară, ci a devenit una inevitabilă din vara anului 1944. Aceasta era singura modalitate prin care politicienii și elitele militare puteau evita viitoare pagube aduse locuitorilor României. Chiar dacă Bucureștiul era conștient de faptul că o asemenea decizie va aduce cu sine victime, aceste victime erau mai puține la număr decât în situația în care războiul urma să se extindă asupra întregului teritoriu al statului. Armata Roșie avea, la sfârșitul lui august 1944, posibilitatea de a înfrânge armatele române și germane ce se aflau pe teritoriul românesc. Din acest motiv, trecerea României de partea aliaților era nu doar necesară, ci și inevitabilă.

2. Așa cum am menționat anterior, deciziile politice și militare pline de consecințe, din august 1944, au fost foarte puțin conștientizate în Reich. Din punctul de vedere al cercetării istorice vest-germane, România nu a jucat un rol important nici ca aliat în cel de-al Doilea Război Mondial și nici ca un puternic participant la acțiunile militare de pe Frontul de Est. Deși, trebuie menționat că istoriografia Republicii Federale Germania nu s-a ocupat prea mult cu evenimentele de pe Frontul de Est. Prin urmare, imaginea Armatei Române era privită prin prisma memorialisticii generalilor germani din perioada respectivă. Generalii Frießner și Fretter-Pico împărțeau părerea comună cum că dezastrul din 1943-1944 de la flancul sudic al Frontului de Est a fost cauzat de lipsa de voință a Armatei Române și de „trădarea” politicienilor români.

Cei care au corectat, prin lucrări de referință, această viziune eronată au fost Andreas Hillgruber și Jürgen Förster. Cu toate acestea, prezumțiile de „lașitate” și „trădare” au rămas mult timp în mintea germanilor. Nici măcar evenimentele din 1989, care au facilitat valorificarea arhivelor românești, nu au determinat disponibilitatea comunității istoricilor germani de a studia și a corecta percepția

asupra istoriei României și a istoriei relațiilor bilaterale dintre România și Germania din perioada celui de-al Doilea Război Mondial.

3. Spre deosebire de lipsa de interes a istoriografiei germane în ceea ce privește evenimentele de la 24 august 1944, a preliminarilor și a consecințelor acestora, în România această temă reprezintă un domeniu important de cercetare. Dacă până în 1989, rezultatele cercetărilor au fost puternic influențate de către Partidul Comunist Român, după căderea dictaturii comuniste, imaginea evenimentului de la finele celui de-al Doilea Război Mondial a putut fi corijată. Mai mult decât atât, istoricilor români le-a fost posibil să privească asupra evenimentelor din 24 august 1944 dintr-un punct de vedere diferit. Astfel, s-a scos în evidență influența semnificativă pe care Iuliu Maniu și Constantin Brătianu au avut-o asupra Regelui Mihai I și a corpului de ofițeri loiali regelui. Și intenția lui Antonescu de a semna un tratat de încetare a focului cu Aliații a putut fi analizată acum. Din aceste motive trebuie să constatăm că de la începutul anilor '90 ai secolului trecut, istoriografia românească a oferit o imagine reală asupra evenimentelor din 24 august 1944.

4. Din nefericire însă, în urma cercetărilor mele, în Germania, din anul 2000 încoace nu s-a mai scris nimic cu privire la tematica discutată mai sus, în afara unui articol al meu, publicat sub titlul „Reich-ul German și cel de-al Doilea Război Mondial”. Din aceste motive, opinia mea este că actuala interpretare a schimbării alianțelor de către România din 1944 nu necesită nici un fel de revizuire.

Traducere de PETER SZASZ

Cuvinte-cheie: 24 august, cezură, Reich, Wehrmacht, victime, Armata Română, istoriografia germană

Prof. dr. O.A. RJEȘEVSKY:

„Lovitura de stat de la 23 august 1944 a redus din sacrificiile și distrugerile ce afectau România și a apropiat sfârșitul războiului în Europa”

1. 23 august 1944 reprezintă o pagină specială în istoria României. În această zi, ca rezultat al unei lovituri de stat, susținută de cercurile militare și de cele mai importante partide politice din țară, România – țară aliată a Germaniei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – a trecut de partea coaliției antihitleriste. Regele Mihai I a anunțat, printr-un apel către popor, că România a rupt alianța cu Germania, punând capăt războiului și acceptând condițiile armistițiului propus de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite. În calitate sa de șef al armatei, el a dat ordin să se înceteze orice acțiune militară împotriva Armatei Roșii. Acest lucru a fost adus și la cunoștința germanilor. Dictatorul și complicele lui Hitler, mareșalul Ion Antonescu, și membri ai guvernului său au fost chemați de rege și arestați. A fost format un nou guvern condus de generalul C. Sănătescu. Majoritatea membrilor noului guvern erau generali din anturajul regelui. În guvern au intrat și reprezentanți ai celor mai importante partide politice – Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat.

La primirea veștilor despre evenimentele de la București, Hitler a ordonat reprimarea „loviturii de stat” de către trupele germane staționate în București. Orașul a fost bombardat de avioanele „Luftwaffe”. La 24 august, România a declarat război Germaniei. Trupele române din București și din împrejurimile lui, cu sprijinul detașamentelor patriotice și formațiunilor de autoapărare, au intrat în luptă împotriva germanilor. Către 28 august acestea au eliberat capitala și au menținut-o sub controlul lor până la sosirea trupelor sovietice.

Principala mare unitate a Wehrmacht-ului de la flancul Grupului de armate „Ucraina de Sud” s-a retras sub loviturile Armatei Roșii. Comandamentul german nu fost în stare să sprijine trupele sale din București.

Ofensiva sovietică (Operația Iași-Chișinău) a început la 20 august 1944 cu forțele armatelor Fronturilor 2 și 3 ucrainene, aflate sub comanda generalului R. Malinovski și a generalului F. Tolbuhin. La 21 august, trupele sovietice au cucerit orașul Iași și au început să înainteze spre București. Frontul forțelor germano-române se prăbușea.

Pentru România, drumul către 23 august 1944 a fost lung și complicat. Cercurile conducătoare din România au legat strâns țara de Germania nazistă. În timpul vizitei lui Antonescu în Germania, în noiembrie 1940, a fost semnat un protocol de aderare a României la Pactul Tripartit. Acest act includea oficial România în blocul statelor fasciste. La acel moment, în țară, fusese instaurată dictatura militaro-fascistă. Antonescu, după exemplul lui Hitler și Mussolini, s-a proclamat „conducător” – șeful statului. Constituția din 1938 a fost abrogată. Germania a impus României o serie de acorduri economice arbitrare, asigurându-și, în primul rând, furnizarea petrolului necesar ducerii războiului. La procesul său din 1946, Ion Antonescu a recunoscut că propunerea lui Hitler de a începe împreună războiul împotriva Uniunii Sovietice corespundea propriilor sale intenții.

La 22 iunie 1941, România regală împreună cu Germania nazistă au atacat URSS. România a pus

la dispoziție 30 de divizii și brigăzi, care, împreună cu cele ale Wehrmacht-ului au ocupat teritorii vaste din URSS, inclusiv Odessa și Crimeea, și au ajuns până la Stalingrad. În teritoriile ocupate de trupele germane și române a fost instaurat un regim de jaf și teroare, în urma căruia și-au pierdut viața mii de cetățeni de-ai noștri.

În România existau destul de mulți nemulțumiți de regimul militar-fascist. Principalul catalizator al amplificării stării de spirit antihitleriste în rândul adversarilor participării României la război alături de Germania l-a constituit catastrofa trupelor germane și române de la Stalingrad, unde, în timpul unei contraofensive a Armatei Roșii, ce a durat din 19 noiembrie 1942 până la 2 februarie 1943, a fost încercuită și distrusă o grupare de 300 000 de militari hitleriști printre care și două armate române.

Pentru rege și camarila sa nu au fost lipsite de importanță evenimentele de la 25 iulie 1943 din Italia, unde prin decret regal a fost demis și arestat dictatorul fascist B. Mussolini. Noul guvern, condus de mareșalul Badoglio, a demarat negocieri cu comandamentul anglo-american, în urma cărora s-a semnat actul de capitulare a Italiei. De asemenea, a fost semnificativă și unirea forțelor politice din Italia pentru a sprijini această lovitură de palat.

Procese oarecum similare au avut loc și în România, însă s-a reușit evitarea capitulării. În 1943, în anturajul regelui s-a format o grupare, care a ajuns la concluzia că pentru a salva țara și tronul erau necesare înlăturarea de la putere a lui Antonescu și încetarea războiului. În societatea românească forțele ce se opuneau regimului militar-fascist se consolidau treptat. Ca rezultat s-a creat Blocul Național-Democratic, care a unit cele mai influente forțe politice din țară pentru a răsturna regimul antonescian.

La sfârșitul lunii martie 1944, Armata Roșie a pătruns pe teritoriul României. În declarația conducerii sovietice de la 2 aprilie 1944 se sublinia că intrarea trupelor sovietice în România era dictată de necesitatea militară și de continuarea rezistenței trupelor inamice.

Guvernul lui Antonescu manevra. A fost înaintată guvernului sovietic o cerere privind condițiile de ieșire a României din război. La 12 aprilie,

reprezentantului român la Cairo, prințul Știrbei, i-au fost aduse la cunoștință condițiile armistițiului: „1. Încetarea colaborării cu germanii și lupta comună cu trupele Aliaților, inclusiv cu Armata Roșie, împotriva germanilor, în scopul restabilirii independenței și suveranității României. 2. Restabilirea frontierei româno-sovietice în conformitate cu prevederile acordului din 1940. 3. Plata compensațiilor pentru pagubele cauzate de către România prin acțiunile sale militare și prin ocuparea teritoriului sovietic. 4. Returnarea tuturor prizonierilor de război. 5. Asigurarea liberei circulații a trupelor sovietice și aliate pe teritoriul României, în funcție de necesitățile impuse de circumstanțele de război, precum și asistența deplină a guvernului român prin toate mijloacele de comunicare, pe uscat, pe apă și în aer. 6. Consimțământul guvernului sovietic pentru anularea arbitrajului de la Viena referitor la Transilvania”. Acest document nu prevedea capitularea României. Guvernul lui Antonescu a refuzat să accepte aceste condiții, condamnând poporul și armata la noi sacrificii.

În luna mai, regele Mihai a urmat sfaturile puterilor occidentale, transmise la rugămintea lui Stalin, și a hotărât să coopereze cu comuniștii. În noaptea de 14 iunie 1944 a fost convocată o întâlnire secretă, la care au participat reprezentanți ai curții regale – C. Sănătescu, Gh. Mihail, I. Stârcea, M. Ionnițiu, Gr. Niculescu-Buzești și D. Dămăceanu – și reprezentanți ai PCdR, E. Bodnăraș și L. Pătrășcanu. Întrunirea a aprobat planul de insurtecție armată și a constituit un comitet militar în care intrau generalul Gh. Mihail, generalul C. Vasiliu-Rășcanu și colonelul D. Dămăceanu.

Acceptarea condițiilor armistițiului sovietic și succesul insurjecției au dus la schimbarea situației politico-militare în România. La 31 august, Armata Roșie împreună cu unități ale armatei române au intrat în București. Până la sfârșitul lui octombrie, ele au eliberat întregul teritoriu al țării. În etapa finală a războiului în Europa, armata română a participat la eliberarea Ungariei și a Cehoslovaciei.

Armata Roșie a luptat pe teritoriul românesc aproximativ șapte luni. Pierderile umane (morți, răniți și dispăruți) înregistrate de trupele sovietice în această perioadă au depășit 286 000 de persoane, dintre care 69 000 de morți.

Prin prisma acelei perioade și a zilelor noastre, trecerea României de partea coaliției antifasciste rămâne un eveniment a cărui semnificație trece dincolo de granițele țării. Lovitura de stat de la 23 august 1944 a redus din sacrificiile și distrugerile ce afectau România și a apropiat sfârșitul războiului în Europa. România a încheiat războiul ca parte a coaliției antifasciste și a obținut un loc demn în istoria postbelică.

Regele Mihai a fost decorat cu cea mai mare distincție militară sovietică, ordinul „Pobeda”, pentru „actul curajos, săvârșit în condițiile prezenței armatei germane pe teritoriul românesc, ceea ce a dus la turnura decisivă a politicii României în direcția ruperii relațiilor cu Germania nazistă și trecerea de partea Națiunilor Unite” (Enciclopedia militară, vol. 5. M., 2001, p. 168-169)*.

2. Cercetarea istorică din Rusia a acordat, dintotdeauna, o mare atenție studierii istoriei României. În acest sens a fost creată o școală de cercetători eminenți care se ocupă de această problematică. Numele și lucrările lor sunt bine cunoscute de către istoricii români. Este vorba despre N.I. Lebedev, A.A. Șevyakov, A.A. Yazkova, V.N. Vinogradov, A.V. Antosiak, L.I. Ghibiansky, T.M. Islamov, T.A. Pokivaylova, T.V. Volokitina, A.S. Stikalın etc. Centrul științific de studiere a istoriei României este Institutul de Slavistică al Academiei de Științe.

În elucidarea evenimentelor din anul 1944, ca să dau un răspuns exact la întrebarea dumneavoastră, în aprecierea lor, au avut loc schimbări considerabile în ultimii douăzeci de ani. Datorită noului regim politic din țara noastră și declassificării multor documente ce nu erau accesibile anterior, s-a dat posibilitatea istoricilor de a crea o imagine mult mai veridică a evenimentelor. Voi menționa câteva volume: colecția de documente de arhivă Europa de Est în documentele arhivelor ruse, vol. I, 1944-1948 Moscova-Novosibirsk, 1997; lucrarea Trei vizite ale lui A. Vâșinski la București. 1944-1946. Documente din arhivele ruse, Moscova, 1998, editată în colaborare cu istoricii români; materialele

Comisiei bilaterale a istoricilor din Rusia și România, publicate, în 2005, în România și, în 2007, la Moscova. Menționez că aceste colaborări bilaterale au o lungă tradiție. În 1984, istoricii din șapte țări socialiste au elaborat lucrarea Al doilea război mondial. Scurtă istorie. Coautor al acestei lucrări din partea României a fost dr. M. Fătu. Din noile apariții, după părerea mea, merită atenție cartea lui T. Islamov și a T. Pokivaylova, Europa de Est în câmpul de forțe al marilor puteri. Problema Transilvaniei 1940-1946, Moscova, 2008. Istorical militar V.T. Eliseev își încheie cercetările din Arhiva Centrală a Ministerului Apărării prin publicarea unei culegeri de documente cu privire la Operația Iași-Chișinău. Se află în curs de pregătire o serie de alte lucrări.

În studiile din perioada post-sovietică, descrierea evenimentelor este eliberată de dogmele de clasă, nu se mai exagerează rolul partidelor comuniste și al liderilor lor în lupta împotriva fascismului. Acestea prezintă în mod critic politica propriilor guverne și creează un tablou mult mai obiectiv al evenimentelor, în ansamblul lor. Totodată, mi se pare incorect să fie judecați de pe aceste poziții istoricii din perioada sovietică. Materialul factual din lucrările lor este veridic în multe privințe și ele u și-au pierdut valoarea lor istoriografică.

3. Din păcate, eu nu știu limba română, iar cunoștințele mele privind istoriografia românească sunt limitate. Cu toate acestea, îmi sunt cunoscute considerațiile asupra evenimentelor din 23 august 1944 ale academicianului F. Constantiniu, ale profesorilor I. Chiper, Gh. Buzatu, Gh. Onișoru, V. Buga, G. Preda, I. Calafeteanu, T. Udrea și ale altor istorici români. Îmi sunt cunoscute și aprecierile dumneavoastră, inclusiv interviul cu regele Mihai I. Aceste analize, deși, în general, bine argumentate, nu sunt identice. Istoricii ruși menționează următoarele: „În ultimul timp, în istoriografie și îndeosebi în cea românească, are loc o reevaluare a actorilor implicați și a conținutului evenimentelor din 23 august 1944. Vechile noțiuni cum ar fi «popular», «național», «insurecție armată», «revoluție

* Cu ordinul „Pobeda” au mai fost decorați: generalul D. Eisenhower (SUA), mareșalul B. Montgomery (Marea Britanie), mareșalul M. Rola-Zymierski (Polonia) și mareșalul B. Tito (Iugoslavia). În URSS ordinul „Pobeda” a fost acordat unui număr de 16 mari comandanți (n.a.).

antifascistă și antiimperialistă pentru eliberarea națională și socială» au fost înlocuite cu «lovitură de stat», «complot regal», «act istoric de salvare» etc. Admiratorii lui Antonescu au denumit ziua de 23 august 1944 drept «ziua trădării naționale». Însuși fostul rege Mihai, erou al actului de la 23 august, privește cu modestie aceste evenimente, ca pe un act politic, asemenea multora din țara sa” (Marele Război pentru Apărarea Patriei 1941-1945. Eseuri de istorie militară, vol. 3. p. 95, Moscova, 1999).

Îmi voi exprima părerea referitor la unul dintre subiectele dezbătute – la așa-numita „înțelegere procentuală” de împărțire a sferelor de influență propuse de Churchill liderului sovietic în octombrie 1944. După opinia mea, „înțelegerea procentuală” a fost un acord real, deși nu a fost încheiat în mod oficial, și a fost respectat o perioadă de timp de ambele părți. Scopul politicii și diplomației sovietice din acele timpuri era crearea în structura postbelică a Europei a unei „centuri de securitate”, formată din state prietene aflate la frontiera cu Uniunea Sovietică, printre ele, un loc central fiind ocupat de România. Orânduirea politică internă a acestor țări depindea, în primul rând, de poziționarea forțelor politice în fiecare țară. În 1944 și la începutul anului 1945 s-a încercat evitarea „exportului de revoluție” prin forță. Principalul subiect al dezbaterii, după plecarea lui Churchill la Moscova, a fost Grecia. Comuniștilor din Grecia, în plină ascensiune la putere, le-a fost refuzată asistența militară. În ianuarie 1945, Stalin îi explica lui G. Dimitrov: „Eu i-am sfătuit să nu întreprindă această luptă în Grecia. Membrii ELAS nu trebuiau să iasă din guvernul Papandreu. S-au apucat să facă ceva pentru care nu aveau suficiente forțe. Probabil contau că Armata Roșie va veni până la Marea Egee. Noi nu putem face acest lucru. Noi nu ne putem trimite trupele noastre în Grecia”. (Războaiele mondiale ale secolului al XX-lea, Cartea 3, p. 414, Moscova, 2005).

Înăsprirea ulterioară a politicii sovietice în Europa de Est se explică (dar nu se justifică), prin intensificarea „Războiului Rece”. Unul dintre primele „semnale explozive” au fost datele obținute de către serviciile de informații sovietice privind elaborarea de către Marea Britanie a unui plan de război împotriva URSS, în care ar urma să lupte aliații occidentali din Europa și diviziile rămase intacte ale Wehrmacht-ului. Începerea războiului (Operațiunea „Unthinkable”) a fost programată

pentru 1 iulie 1945. Documentele referitoare la această operațiune au fost declassificate în Marea Britanie în 1998.

4. Nu-mi sunt cunoscute studii speciale în care istoricii din Rusia să urmărească procesul de reconsiderare a evenimentelor din 23 august 1944. Cea mai consistentă analiză istorică asupra evenimentelor din România din 1944 și a relațiilor sovieto-române până în prezent se află în amintitul volum *Eseuri de istorie militară...* (vol. 3, p. 81-99). Se mai pot găsi scurte referiri în *Enciclopedia ilustrată Marele Război pentru Apărarea Patriei. 1941-1945, articolul Relațiile sovieto-române* (p. 509-512, Moscova, 2005). Cercetătorii din cadrul Ministerului Apărării, Ministerului Afacerilor Externe și al Academiei de Științe au început elaborarea unei lucrări în 12 volume intitulată *Marele Război pentru Apărarea Patriei. 1941-1945*. Nu mă îndoiesc că, în această nouă carte, evenimentele din 23 august 1944 se vor bucura de atenția corespunzătoare semnificației lor istorice.

În încheiere, vă rog să-mi permiteți să vă mulțumesc pentru că mi-ați acordat posibilitatea de a-mi exprima opiniile privind una dintre cele importante probleme din istoria țărilor noastre și să urez colegilor istorici români să aibă în continuare cât mai multe succese și prosperitate. Eu consider că este de datoria mea să-mi exprim recunoștința față de ambasadorul Rusiei la București, A.A. Ciurilin, care este și vice-președinte al Asociației Ruse de istorici ai celui de-al Doilea Război Mondial, pentru profesionalismul cu care a contribuit la definitivarea acestui material.

Schimbul de opinii dintre istoricii din țările noastre are o mare importanță, contribuie la îmbogățirea cunoștințelor și capătă o rezonanță publică. O confirmare recentă a acestui fapt este atenția deosebită acordată de istoricii români pentru studiul doamnei dr. A. Pokivaylova, publicat în revista „Magazin Istoric” (ianuarie 2009), care a fost de acord să-mi verifice răspunsurile la întrebările dumneavoastră.

Traducere de DANIELA ȘIȘCANU

Cuvinte-cheie: Operațiunea Iași-Chișinău, state fasciste, catastrofă, Stalingrad, armistițiul sovietic, lovitură de stat

■ 23 august 1944 în mărturiile actorilor săi

Memorialistica principalilor actori ai actului de la 23 august 1944 din capitala României aduce clarificări importante asupra gradului de implicare a forțelor politice coalizate pentru răsturnarea guvernului antonescian. Am selectat câteva fragmente din mărturiile lor referitoare la acțiunile desfășurate în segmentul de timp din după-amiaza acelei zile. Le supunem judecății cititorilor noștri.

REGELE MIHAI I:

„În ziua aceea am simțit mâna lui Dumnezeu”

...L-am convocat pe Antonescu după-amiază, pentru ora patru (23 august 1944-n.r.). El a întârziat. Așa proceda de obicei. Mihai Antonescu a venit la timp. I-am primit în salon împreună cu generalul Sănătescu, șeful Casei militare. Cât timp a durat discuția, un ceas, un ceas și mai bine, am încercat și eu, și Sănătescu să-l facem pe Mareșal a înțelege că războiul nu mai poate fi continuat în direcția aceea și că trebuie să procedeze cât mai grabnic la un armistițiu. Chiar și Mihai Antonescu a încercat același lucru. Mareșalul a refuzat net.

Îl știe toată lumea, dar foarte puțini îl înțeleg. Că el și-a dat cuvântul de onoare de ofițer în fața lui Hitler că o să meargă cu el până în pânzele albe și că fără aprobarea lui Hitler el nu retrage trupele de pe front.

Acum:

În paralel cu acțiunea grupului nostru, Mareșalul, prin Mihai Antonescu, luase legătura cu doamna Kollontay, ambasadoarea Rusiei la Stockholm. Nu cunosc detaliile tentativei lui de dialog cu puterile aliate, știu doar că acele contacte au existat. Despre condițiile retragerii din război obținute de el se spune că ar fi fost mai bune decât ale noastre. Or, eu pun întrebarea: dacă, într-adevăr, avea condiții mai bune și bine garantate, de ce refuza atât de sistematic să rupă alianța cu Axa? Din cauza promisiunilor pe care i le făcuse lui Hitler? Aici e un nonsens. Cum așa, să-i ceară voie lui Hitler să iasă din război? Și Hitler să aprobe această ruptură?

La un moment dat, întorcându-se spre Sănătescu, a spus: „Cum, să plec eu și să las țara pe mâna unui copil?” Cred că el își închipuia că sunt același copil pe care l-a cunoscut venind întâia oară la Palat. În anul acela, niciun om de vârsta mea nu mai era tânăr.

...Trebuie să adaug că grupul nostru prevăzuse și ipoteza refuzului său. Iar el a înțeles că retragerea armatei de pe Frontul de Răsărit va avea ca urmare însăși retragerea lui din viața politică a țării. Poate că aceasta ar fi fost cea dintâi consecință a colaborării lui cu grupul nostru. Noi însă nu proiectaserăm un asemenea pas. Se vede că el la asta s-a gândit când a spus că nu poate să lase țara în mâinile unui copil. Sănătescu îl avertizase doar că refuzând să iasă din alianța cu nemții ne obligă să alcătuim un guvern capabil de-o asemenea hotărâre.

Ipoteza refuzului ni se păruse, nu cu multe zile înainte, imposibilă.

Aveam în rezervă o anumită echipă de trei subofițeri și un căpitan din garda regală, pregătită să intervină în cazul refuzului și să-l aresteze. Unii spun că, și acceptând propunerile noastre, Antonescu ar fi fost arestat. Categorie, nu. Înțelegând cursul lucrurilor, altul ar fi fost și destinul său – ar fi însemnat că înțelege și momentul pe care-l impune realitatea istoriei. De ce să-l fi arestat? După mai bine de un ceas de discuții fără niciun rezultat, am spus: „Dacă lucrurile stau așa, atunci nu ne mai rămâne nimic de făcut”. O frază-parolă. Și atunci s-a deschis ușa și în salon au intrat cei patru. Pe căpitan îl chema Anton Dumitrescu. Unul dintre subofițeri, Dumitru Bălă, era de mai multă vreme pe lângă mine – trăiește și acum. Numele celorlalți nu mi le mai amintesc. Au intrat deci, au salutat și s-au apropiat de Antonescu. Căpitanul i-a spus să-l urmeze și a pus mâna pe brațul lui. Antonescu a devenit dintr-o dată țeapăn, s-a întors spre Sănătescu și l-a întrebat: „Ce înseamnă asta?” Sănătescu a avut atunci un moment de ezitare și a vrut să ia mâna lui Dumitrescu de pe brațul Mareșalului. Când am văzut asta, am plecat. Avusesem destule neînțelegeri cu Antonescu, dar nu-mi făcea nicio plăcere să asist la scena arestării lui. Dându-și seama că acest moment de derută ar putea să se dilate și să compromită, în final, întreaga acțiune, aghiotantul meu, Emilian Ionescu, care privea totul de lângă ușă a strigat: „Executarea!” Acestui om care nu și-a pierdut prezența de spirit îi datorăm mult. Cei trei l-au luat și au pornit cu el spre ușă. Când să urce treptele care mergeau sus, Antonescu s-a întors către ei și le-a spus: „Măine o să fiți toți

executați!” Și a scuipat în fața ofițerului. L-au dus sus la primul etaj. Eram în casa nouă din spatele Palatului – și l-au închis în camera seif, acolo unde tatăl meu își ținuse colecția de timbre. Colecția fusese luată și acum camera era disponibilă.

Eram încordați, dar în același timp lucizi. Sunt momente grele ale vieții când judecata ți se limpezește în loc să se întunece, nu știu cum, parcă ești alt om. Cât despre teamă nu putea fi vorba. Înfrigurare – da, dar nu teamă.

În ziua aceea am simțit mâna lui Dumnezeu.

Echipa noastră s-a mutat la Palat. Eram preocupați de alcătuirea guvernului. Cum am spus, totul fusese devansat cu trei zile și nu toți oamenii care lucraseră cu noi la realizarea acestui plan ne erau la îndemână. În ceasurile acelea, mai urgent era să-i anihilăm pe oamenii lui Antonescu, decât să-i adunăm pe toți ai noștri. Așa s-a făcut că, pe rând, i-am chemat la Palat pe toți colaboratorii apropiați ai Mareșalului.

Cristescu a refuzat să vină. A venit, în schimb, Pantazi, au venit Elefterescu, prefectul poliției, și oamenii lui din biroul militar. Unul din aghiotanții mei, comandorul Gherghel, ofițer de marină, i-a anunțat că Antonescu vrea să le vorbească despre problemele frontului. Sau conformat chemării fără nicio ezitare.

Înainte de sosirea lor, garda noastră a ieșit în curtea Palatului, care dă spre piață. Acolo erau oamenii din garda lui Antonescu. Zece militari comandați de un ofițer au făcut front în fața mașinilor – erau acolo mașina lui, plus mașina de siguranță cu nu știu cât în ea – au pus puștile cu țeava în jos, spre soldații de gardă, și le-au comandat: „Urmați-ne !” Apoi i-au condus în cazarma din spatele Palatului, după care niște șoferi s-au grăbit să ia mașinile de acolo, să nu vadă nimeni că au rămas fără supraveghere.

Nu se putea proceda altfel.

Toți care au fost convocați la Palat în urma acestei manevre au fost neutralizați rând pe rând. Lucram sub tensiune și nu trebuia să ne scape niciun amănunt – și, într-adevăr, nu ne-a scăpat niciunul. Acolo se pune la cale soarta țării și, dacă am fi acționat cu gândul la reacția imediată a nemților, poate că nu toate lucrurile ar fi mers la fel de bine. Colonelul Dămăceanu, șeful Statului Major al Pieții București, a fost lângă mine; el a chemat trupele care se aflau în jurul Bucureștiului – în București nu se aflau decât recruți, doar cu trei luni de antrenament.

[Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Editura Humanitas, București, 1991, pp. 20-23]

General CONSTANTIN SĂNĂTESCU*: „Zi memorabilă, care va rămâne în istoria poporului român”

23 august 1944, miercuri. Zi memorabilă, care va rămâne în istoria poporului român.

Mai toată noaptea m-am zbatut cu știrile proaste ce soseau de pe front; este cert că la această oră, frontul nostru este destrămat și trupele în derută. Peste măsură de obosit, am ațipit despre ziuă.

La ora 9 am intrat în biroul meu destul de abătut. Aflu că Mareșalul a venit de pe front și a convocat un consiliu de miniștri la Snagov, unde probabil va lua o ultimă hotărâre; de-ar fi hotărârea cea bună, adică cererea armistițiului și încheierea ostilităților...

Dinu Brătianu îmi comunică prin telefon să trec imediat pe la el. La 9.30 am fost la el acasă unde-mi spune că l-a trimis pe George Brătianu la Antonescu pentru a se decide în favoarea armistițiului; tot de la el aflu că și Maniu a trimis pe Mihalache, în același scop. Vorbind cu Dinu Brătianu asupra unui guvern politic în cazul demisiei Mareșalului, se arată intransigent, fiind de părere că numai un guvern de militari se poate alcătui în asemenea împrejurări. Prin urmare cade dezideratul ce am propus mereu – să se facă un guvern politic.

M-am întors la Palat, unde m-au înnebunit telefoanele, fiecare dorind a ști dacă s-a luat vreo hotărâre. Sunt chemat cu insistență la telefon de

șeful de stat major al Armatei a IV-a, Col. Dragomir, care-mi comunică situația jalnică a Armatei și cere de la mine sugestii, ce să facă față de directivele operative date de germani ca să treacă pe Carpați cu toate forțele. În fața acestei întrebări am rămas foarte nedumerit, întrucât nu am calitatea de a lua vreo dispoziție, mai ales că șeful Marelui Stat Major (G-al Șteflea) este în zonă. I-am spus colonelului Dragomir să ia legătură imediată cu G-al Șteflea, care trebuie să aibă instrucțiuni de la Mareșal.

Pe la ora 11.30 sunt chemat la telefon de Președinția de Consiliu și vorbesc cu Mihai Antonescu, care mă întreabă dacă Regele este în București. Îi comunic că este și atunci Mihai Antonescu îmi spune că la ora 15.30 va veni la Palat cu Mareșalul spre a vedea pe Rege. Am comunicat aceasta imediat Majestății Sale Regele, iar eu am plecat la Maniu spre a-i aduce la cunoștință acest fapt pe care-l socoteam important. Eram însoțit de Col. Dămăceanu. La Maniu acasă, i-am spus că dacă Antoneștii au cerut să vadă pe Rege înseamnă că au luat o hotărâre în urma consiliului de miniștri ținut și că această hotărâre nu poate fi decât: sau face mareșalul armistițiul, sau își depune demisia. În primul caz nu avem nimic de făcut, în al doilea caz însă trebuie să facem guvernul. Și Maniu ezita asupra unui guvern politic. Văzând cum stau

* Constantin Sănătescu (1885-1947), general având funcția de Mareșal al Palatului de la 1 aprilie 1944; a fost numit șef al guvernului după arestarea lui Ion Antonescu.

lucrurile, am plecat la Palat spre a raporta Regelui că, în cazul că trebuie să facem un guvern, apoi îl vom face din generali întrucât oamenii politici nu sunt dispuși la riscuri.

La ora 13 am luat masa cu Majestatea Sa Regele într-o atmosferă de mare îngrijorare.

La ora 15.30 a sosit Mihai Antonescu singur; Mareșalul a întârziat cam vreun sfert de oră. După venirea lui am trecut la Casa Mică, unde ne aștepta Regele. Am intrat în salon: Regele, Mareșalul, Mihai Antonescu și cu mine, luând loc în jurul unei mese rotunde. Alături, în biroul Regelui, așteptau nerăbdători Buzești, Stârcea, G-al Aldea, Col. Dămăceanu, G-al Anton și Ioanițiu. Voi căuta să redau cât mai fidel această întrevedere dintre Rege și Antonești, întrucât se vor găsi mulți care să denatureze adevărul.

Trebuie să spun de la început că nu ne gândisem să-i arestăm, întrucât eram convingși că vin să-și prezinte demisia, ipoteză ce o socoteam mai probabilă, întrucât a face ei armistițiul era o chestiune mai delicată, căci trebuiau luate măsuri contra germanilor.

După ce am luat loc în jurul mesei, Regele întreabă:

– Care este situația, domnule Mareșal ?

– Disperată, Majestate. Frontul este străpuns și în Moldova și în Basarabia.

După obiceiul Mareșalului, în continuare începe tot el să atace, făcând răspunzătoare de acest dezastru armata care nu mai vrea să lupte, și aceasta din cauza agitației oamenilor politici, și lăsând chiar să se înțeleagă că și Regele cu mine avem parte de vină, căci am stat de vorbă cu oamenii politici, pe care i-am încurajat în acțiunea lor. Regele are răbdarea să-l lase să-și verse focul și, profitând de o pauză, pune întrebarea:

– Ce trebuie să facem ? Nu credeți că este momentul a încheia armistițiul, fie dumneavoastră, fie alt guvern ?

Mareșalul răspunde categoric că nu trebuie să încheiem armistițiul.

Acest răspuns produce asupra Regelui și a mea o mare consternare, pe care probabil o sesizează Mihai Antonescu, care intervine:

– Se poate să cerem și armistițiul, însă să mai așteptăm două zile, căci trebuie să vină niște răspunsuri de la Ankara și Madrid.

– Domnule vicepreședinte, zic eu, nu credeți că așteptând două zile riscăm să ni se retragă condițiile de armistițiu și să cădem în capitulare fără condiții ? Am impresia că evenimentele se precipită și că e vorba de ore, nu de zile.

Majestatea Sa Regele se adresează Mareșalului:

– Ce intenționați să faceți ?

– Vom încerca să rezistăm pe frontul fortificat Focșani-Oancea-Bolgrad, zice Mareșalul.

– Cu ce ? – întreb eu – întrucât lucrările de fortificații nu sunt gata și trupele germane și române ce se retrag nu vor fi în stare să ocupe aceste poziții, fiindcă se retrag în mare dezordine.

– Cu batalioanele de recruți, zice Mareșalul, pe care le-am trimis acolo, și cu alte trupe ce vor veni din interior. De altfel, dacă nu vom reuși să oprim inamicul pe această linie, ne vom retrage în munți și vom încerca să mai rezistăm, nu putem părăsi pe germani.

Față de acest răspuns categoric, Regele s-a sculat în picioare și, fără a rosti o vorbă, le-a întins mâna și a ieșit afară. Antoneștii au rămas cu mine, în picioare, într-o tăcere chinuitoare.

Cei din biroul Regelui au auzit convorbirea și au luat măsuri de arestare; îndată ce Regele a intrat la ei, a dat aprobare să trecem la arestarea Antoneștilor și să facem lovitura de stat.

Prea puțin timp s-a scurs de la ieșirea Regelui, și a intrat în salon maiorul Dumitrescu Anton, din Batalionul de Gardă al Palatului, cu patru soldați, care a procedat la arestarea Antoneștilor. Mareșalul s-a îngălbenit și mi s-a adresat mie – cum puteam să-i facem această ofensă ? Nu i-am răspuns nimic, întrucât eram și eu destul de emoționat, fiindcă îmi dădeam seama de greutățile și răspunderile ce urmau acum.

Era ora 17. Dimpreună cu Regele, am trecut cu toții în Palat, în biroul meu, pentru a porni la cele ce trebuia să facem.

Col. Dămăceanu a plecat imediat la comandamentul Capitalei, să alarmeze trupele și să întrerupă legăturile telefonice între comandanatele germane și trupele lor. Planul era făcut cu tot deamănuntul, rămânea numai punerea lui în aplicare.

[Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 160-163.]

Colonel EMILIAN IONESCU*: „Plutonier, ia mâna de pe domnul Mareșal!”

Ziua de 23 august s-a anunțat, de dimineață, călduroasă. Eram în așteptare, totuși. Generalul Sănătescu, generalul Aldea, Niculescu-Buzești, Mocsony-Stîrcea și Mircea Ioanițiu nu părăsiseră Palatul. Eu eram ocupat cu verificarea (devenită, acum, obișnuită) a Batalionului de gardă și mă bucuram că puteam lucra cu ajutorul comandantului, maiorul Anton Dumitrescu (colonelul Șerban Negulescu, comandantul titular, nu fusese ținut la curent cu pregătirile insurecționale, așa cum se întâmplase și cu adjutanții regali colonel Robert Bossy și comandor de marină Arpad Gherghel – considerați nesiguri).

La orele 10, sunt chemat la telefon de colonelul Davidescu – șeful cabinetului militar al mareșalului –, care mă anunță că Antonescu cere regelui o audiență pentru orele 16. Raportez și Mihai acceptă.

Peste câteva minute – o nouă cerere de audiență; de data aceasta, din partea lui Mihai Antonescu, pentru orele 15.30... Răspunsul regelui: „Se aprobă!”

Surprins de aceste cereri neașteptate, Mihai intră în derută: oare e vorba de aceleași reproșuri și amenințări pe care mareșalul i le adresează de la un timp încoace, sau...? Un scurt consiliu al celor prezenți ajunge la acceptarea a trei ipoteze: Antonescu vine să demisioneze; Antonescu vine să ceară încuviințarea de a încheia el armistițiul; Antonescu vine să-i prezinte regelui măsurile luate pentru continuarea războiului (deci, Mihai va fi implicat în dezastru cu mult mai mult decât fusese până acum!)... Față de situația creată, se hotărăște anunțarea colonelului Dămăceanu; Stîrcea primește misiunea de a lua direct legătura cu reprezentanții partidului comunist.

Într-un timp record, a venit și răspunsul: se va acționa folosind echipa de rezervă, aceea formată din subofițeri ai Batalionului de gardă a Palatului. Maiorul Anton Dumitrescu a fost anunțat să se pregătească pentru arestarea mareșalului, iar căpitanul George Teodorescu – să întărească garda, să alarmeze compania din subordine și să-i distribuie muniția necesară. Tot efectivul a fost oprit la Palat, gata de intervenție...

După-amiaza, la orele 15.30, a sosit la Palat Mihai Antonescu. L-am întâmpinat la intrarea din aripa „Crețulescu” și l-am condus la „Casa Nouă”. Părea foarte speriat și, printre altele, mi-a spus că situația este foarte gravă.

Audiența a durat numai vreo 15 minute. Scopul: cererea de a pleca la Cairo, fără știrea mareșalului, cu un avion militar dinainte pregătit, pentru a trata condițiile unui armistițiu. Dar cererea a fost respinsă și Mihai Antonescu – invitat să participe la audiența solicitată de mareșal.

Fix la orele 16.05, Ion Antonescu sosește la Palat cu trei mașini de escortă. Mașina sa blindată – cadou de la Hitler – era condusă de căpitanul

* Colonel Emilian Ionescu (1897-1984), adjutant regal între 1944-1947, viitor general (în imagine, cu gradul de maior; fotografie pusă la dispoziție de Centrul de Studiere și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice).

Georgescu; însoțitorul era căpitanul Dragoman (ambii, ofițeri de jandarmi). L-am primit tot la intrarea în aripa „Crețulescu”. Mareșalul era în uniforma de cavalerist și avea cravașa în mână.

A intrat în Palat nervos; s-a împiedicat de covorul din capul scărilor; m-a întrebat răstit: „Ce face regele? Ce este în Palat?”; i-am răspuns; „Majestatea Sa Regele Mihai vă așteaptă la Casa Nouă, iar în Palat viața se desfășoară normal”...

La audiența care a avut loc în salonul de la parter, cum intri – pe stânga, au participat regele, Ion și Mihai Antonescu și generalul Constantin Sănătescu. Alături, în salonul din dreapta, se aflau generalul Aldea, Niculescu-Buzești, Mocsony-Stircea, Mircea Ioanițiu și subsemnatul. Pe un culoar din spate – maiorul Anton Dumitrescu și echipa de arestare: subofițerii Dumitru Bâla, Dumitru Rusu și Dinu Cojocarul...

Mi-e greu și acum să măsoar tensiunea emoțională a acelor clipe; nu pot cuprinde întreaga lor ființă... Știu numai că toți cei aflați în salonul galben erau în stare să determine înclinarea cumpenei de viață a țării într-o parte sau în alta. Dar noi, ceilalți – cei din sufragerie și de pe culoarul din spate –, aveam misiunea să veghem ca drumul să ducă în zi!

Trei sferturi de oră, aproape, s-au scurs până ce regele a intrat la noi („Am pretextat uitarea tabacherei aici”). Avea privirile aprinse și toate gesturile îi trădau adâncă emoție de care era cuprins. „Mareșalul nici nu se gândește să-și abandoneze poziția” – ne-a spus, așteptând un sfat, poate, ori tocmai cuvintele hotărâtoare. Noi rămăsesem înmărmuriți. Nimeni n-a scos o vorbă, iar Mihai s-a întors în salonul galben.

Urmând planul bine stabilit dinainte, m-am deplasat spre ușa, acoperită de o draperie, ce da în încăperea unde se găseau Antoneștii, regele și generalul Sănătescu. L-am auzit pe Mihai spunându-i lui Antonescu: „Domnule mareșal, am ascultat expunerea dumneavoastră; nu sunt de acord; consider situația extrem de gravă – punând în primejdie existența țării și a neamului românesc. Din această cauză, vă demit din funcția de conducător al statului!”...

Nu terminase bine regele de vorbit, când am dat semnalul de intrare în salon a echipei de arestare. Maiorul Dumitrescu și subofițerii au intrat, l-au salutat pe Mihai – care a părăsit aproape imediat încăperea. Dumitru Rusu și Dinu Cojocarul au trecut în spatele celor doi Antonești, iar Dumitru Bâla și maiorul Anton Dumitrescu au rămas în fața lor. Eu am tras draperia la o parte, rămânând în expectativă.

Mareșalul a pălit; câteva momente, privirile lui au plutit peste noi... Starea de emoție, de perple-

xitate, nu s-a prelungit. Fața i s-a congestionat și generalul Sănătescu a fost interpelat cu glas hotărât: „Ce-nseamnă asta, Sănătescule?!? Venim ca niște oameni cumsecade și ne tratați ca pe bandiți?”. Generalul a avut un moment de ezitare, apoi i-a răspuns: „Este înalt ordin să fiți arestați...”

Antonescu a dus mâna spre buzunar; conform instructajului anterior, subofițerii aveau ordin să-l imobilizeze la cea mai mică mișcare – așa că Dumitru Rusu l-a prins de coate. Înfuriat la culme, mareșalul a început să amenințe. Generalul Sănătescu, șocat de situație (oricum, șeful statului, chiar demis din funcție fiind, fusese bruscat de un subofițer...), și-a pierdut cumpătul și a rostit șapte cuvinte care puteau să dea peste cap întreaga operațiune: „Plutonier, ia mâna de pe domnul mareșal!”. Stupefacția a fost totală și se părea că deruta va pune stăpânire pe întreaga echipă de arestare. Am simțit ceva ca o fierbințeală în piept, iar gândurile s-au răzvrătit împotriva-mi. Dar, peste o fracțiune de secundă, mintea mi s-a luminat. „Executarea!” – am strigat, cu o voce pe care nu mi-o recunoșteam. Toți cei din salon au tresărit, iar subofițerii, ca treziți dintr-un somn lung, și-au încleștat mâinile pe brațele Antoneștilor.

Plutonierul Bâla a deschis ușa, somându-i pe arestați să-l urmeze. Ion Antonescu l-a scrutat autoritar și a strigat: „Îți dai seama cu cine vorbești?!”, apoi – întorcându-se către cei aflați în încăperea – și-a continuat drumul către scara ce ducea la salonul reginei. Acolo, în ficherul unde fuseseră instalate o măsuță și două scaune, urmau să rămână până la noi dispozițiuni...

Mai târziu, după ce lucrurile se liniștiseră măcar aparent, am aflat că mareșalul îi „blagoslovesc” tot timpul pe membrii echipei de arestare: „Nenorociților, vă dați seama ce faceți? Distrugeți țara și o dați pe mâna comuniștilor! Măine veți fi toți spânzurați în Piața Palatului...” La un moment dat, tonul s-a schimbat. A cerut să fie adus acolo generalul Sănătescu și a continuat: „Vă dați seama că situația țării este în mâna voastră?”; apoi, din nou, a cerut să vorbească personal cu generalul Sănătescu, motivând că la orele 17 trebuia să se întâlnească cu diplomatul german Clodius. Desigur, n-a fost ascultat; împins cu pistolul în ficher, a intrat proferând insulte cumplite, urmat de Mihai Antonescu – tăcut, dezolat...

[General-locotenent (rez) Emilian Ionescu, În uniformă pentru totdeauna (Amintiri), Editura Militară, București, 1979, pp. 93-96.]

General AUREL ALDEA*: „Cine nu riscă nu câștigă...” „Norocul a favorizat soarta Țării și a Regelui”

23 August

În dimineața zilei pe la ora 8, am fost chemat la telefon de o doamnă, care mi-a comunicat că Dl. General Rădescu dorește să mă vadă. Am rămas foarte surprins și intrigat de unde știe că mă găsesc în București și ce ar dori de la mine. Pe la ora 10 am fost la Domnia Sa acasă. Am așteptat puțin în bureau, fiindcă ședea de vorbă cu altă persoană într-o cameră alăturată.

După câteva minute și-a făcut apariția. Părea foarte aferat și bine dispus. M-a întâmpinat astfel: „Dragă Aldea, să intrăm direct în materie”. Este vorba ca să formez noul guvern și aș dori să știu dacă vrei să mă ajuți, primind fie Ministerul de Interne, fie pe cel al Agriculturii”. I-am răspuns: „D-le General, vă mulțumesc pentru încredere și vă stau la dispoziție, dar eu știu că dacă se face un nou guvern, îl va prezida Dl. Maniu”. – „Nu”, mi-a ripostat Dl. General, „Maniu nu vrea să formeze guvernul; au fost la mine astăzi de dimineață oameni de-ai lui și mi-au comunicat că el refuză să formeze guvernul”. „Da” am spus eu, „dar guvernul se oferă la Majestatea Sa; de unde știți că o să vă însărcineze pe Dvs. cu formarea lui?” „Știu”, mi-a replicat Dl. General, „că Regele vrea să însărcineze pe Sănătescu, dar toată lumea spune că eu sunt cel mai indicat”.

Cu aceasta s-a terminat întrevvederea. M-am dus direct la Palat. Am găsit pe Gl. Sănătescu la bureau și i-am povestit cele întâmplate. După câteva minute, am mers împreună în camera alăturată, a aghiotanților, unde Regele urmărea pe hartă mersul operațiilor. Ne-am documentat și noi. Regele a părăsit camera împreună cu Gl. Sănătescu. La scurtă vreme, acesta a venit la mine și mi-a spus că Majestatea sa mă roagă să rămân să dejenez la Palat, fiindcă Antoneștii s-au anunțat că vor veni după masă.

Natural, am acceptat și la acest dejun, care a avut loc în dosul Palatului în locuința Regelui, au luat parte în afară de Majestatea Sa, Gl. Sănătescu, Dl. Stârcea, Dl. Niculescu Buzești, Eu, Dl. Ioanițiu și Col. Ionescu Emilian.

După ce ne-am ridicat de la masă, am trecut într-o cameră, alături de dormitor, din care se vedea curtea care despărțea Palatul de locuință.

Am început să facem considerații asupra obiectului audienței solicitate de Antonești, în vreme ce Col. Ionescu Emilian pregătea o echipă de subofițeri înarmați care sub comanda Maiorului Dumitrescu din Batal. De Gardă al Palatului avea să aresteze pe cei doi Antonești.

Din considerațiunile făcute de noi, rezultă că Mareșalul putea:

a) să prezinte demisia guvernului. În acest caz, se primea demisia fără a se trece la arestare.

b) să comunice că s-a decis să lupte mai departe. Consecința era arestarea imediată și formarea unui nou guvern care să ceară armistițiul.

* General Aurel Aldea (1887–1949), general trecut în retragere în 1941, din ordinul lui Ion Antonescu, participant la evenimentele din august 1944 și numit ministru de Interne în guvernul Sănătescu.

c) să arate hotărârea de a încheia armistițiul cu Alianții. Pentru acest caz, Mareșalul trebuia să arate ce pregătiri politice făcuse anterior pentru a avea siguranța că armistițiul se primește și se încheie în bune condițiuni.

O incompletă pregătire trebuia urmată de arestare. O ofertă pentru Armistițiul din partea Regelui și a noului guvern avea să fie altfel primită de Alianți. Se scontau condiții mai avantajoase. În plus, autoritatea Regelui de a ordona întoarcerea armelor contra germanilor nu putea fi egalată de autoritatea Mareșalului, care n-ar fi putut da acest ordin. La toate acestea se mai adaugă entuziasmul întregii țări, care scăpa de un regim dictatorial. Dragostea pentru Rege avea să iasă sporită, iar Regalitatea întărită, după ce atâția ani fusese înjosită și nesocotită.

Toți cei care așteptau alături de Rege eram de acord asupra considerațiilor și hotărârilor luate, așa cum am arătat mai sus.

Pe la orele 15.45 își face apariția Mihai Antonescu, venind dinspre Palat. Generalul Sănătescu îi iese înainte și-l introduce în salonul din stânga. După câteva minute pleacă și Regele pentru a vorbi cu el. Convorbirea a durat maximum 10 minute, Mihai Antonescu nevoind să anticipeze asupra celor ce avea să expună Mareșalul. Atât Regele cât și Generalul Sănătescu au părăsit salonul lăsând pe Mihai Antonescu singur în așteptarea Mareșalului care întârzia.

La un moment dat Mihai Antonescu părăsește salonul și se îndreaptă spre Palat. Emoție mare. Dacă pleacă și nu mai așteaptă pe Mareșal? S-a telefonat imediat ofițerului adjutant de serviciu să-i iasă în întâmpinare și să-l rețină. În sfârșit, pe la ora 16.30 apare Mareșalul urmat de aproape de Mihai Antonescu. Generalul Sănătescu le iese în întâmpinare și-i conduce în salon. La scurt interval ne părăsește și Regele, astfel încât rămânem în camera din dreapta numai 3 inși: Dl. Niculescu Buzzești, Dl. Stârcea și cu mine. În dormitorul Regelui se aude zgomot. Intra echipa de subofițeri, pregătiți de Col. Ionescu Emilian.

În salon, Mareșalul vorbește într-una expunând situația pe front, posibilitățile armatei noastre, a trupelor germane, intențiunea de a încheia armistițiul, punerea în cunoștință a Ministrului german Clodius, aflător în București, modalitatea de a încheia armistițiul etc.

Conversația era ascultată pe la uși de Dl. Niculescu Buzzești, care ne ținea la curent.

Cererea armistițiului avea să fie făcută la Cairo de Mihai Antonescu, care urma să plece cu un avion și cu 3 scrisori: una din partea Mareșalului, alta din

partea Col. Englez Chastelen și a treia din partea D-lui W. Filderman, șeful comunității evreiești din Țară și cunoscut filo-englez.

Prevăzând arestarea, pun să se telefoneze și să fie chemat Col. Dămăceanu.

În sfârșit, după aproape o jumătate de oră, își face apariția Regele, lăsând pe Antonești în convorbire cu Gl. Sănătescu. Vrea să ne pună la curent și să se sfătuiască cu noi. Îi spunem că am auzit totul. „Ce facem?” spune Regele. Cel dintâi care se repede să vorbească este Dl. Stârcea. Îi aduce aminte Regelui toate suferințele și ofensele din ultimii 4 ani. Îi cere insistent să-i aresteze.

Vorbește apoi Dl. Niculescu Buzzești și insistă asupra felului ridicol cum înțelege Antonescu să ceară armistițiul, pe care n-a vrut să-l pregătească din timp. Este de părere să fie arestat imediat.

Mă alătur și eu la cererea celor doi care au vorbit. Dar reușește lovitura? La ora aceea Col. Dămăceanu nu sosise. Era Miercuri. Ofițerii nu erau la serviciu. Comandanții de unități nu erau nici măcar preveniți. Dacă trupele nu pot intra în dispozitiv înainte de căderea serii și înainte de a se produce o acțiune a trupelor germane prevenite deja prin Clodius. Dacă intervine vreo defecțiune la trupele noastre sau dacă devotații Mareșalului, Ministrul de Război Gl. Pantazi sau Insp. Jandarmeriei Gl. Piki Vasiliu, opresc intervenția trupelor noastre? O simplă alarmă la timp dată, sau o greșeală din partea noastră nu năruiește tot planul nostru? Care este situația Regelui? Nu va fi cruțat de nemții care sunt loviți din spate. Va fi împușcat împreună cu noi sau vom fi spânzurați în Piața Palatului ca orice trădători.

Toate chestiunile acestea îmi străbat mintea, dar cine nu riscă nu câștigă. Îmi iau curaj și vorbesc Majestății Sale. Insist pentru arestare. „Măsurile militare vor fi luate la timp, am trimis după Colonelul Dămăceanu care trebuie să sosească. Nemții vor fi imobilizați de jandarmii Generalului Anton. Iau asupra mea toată răspunderea relativ la măsurile militare. Și apoi, trebuie să avem încredere în dreptatea cauzei și în steaua norocoasă a Țării și a Majestății Voastre”.

Regele se lasă convins dar este emoționat. Nu vrea să asiste la arestare. Este sfătuit ca după ce intră în salon să spună Mareșalului că nu este de acord cu ceea ce intenționează să facă. Va trece apoi în camera de alături, sufrageria, despărțită doar de o perdea, în vreme ce noi vom da drumul în salon gărzii pentru arestare.

Regele își face curaj și intră în salon. După un minut, garda condusă de Maiorul Dumitrescu

Anton întră zgomotos. Acesta spune formula: „În numele Majestății Sale sunteți arestați”.

Antoneștii și Generalul Sănătescu se ridică în picioare. Mareșalul bagă mâna dreaptă în buzunarul pantalonilor, în vreme ce Maiorul Dumitrescu îi imobilizează brațul.

– „Ce este asta Sănătescule?” întrebă Mareșalul. Apoi se adresează Maiorului: „Maiorule, eu nu port niciodată revolver!” Generalul Sănătescu este completamente surprins de arestare. El era de altă părere. Apostrofat de Mareșal, Generalul Sănătescu țipă la Maiorul Dumitrescu: „Maiorul Dumitrescu, ia mâna de pe Domnul Mareșal!”

Intervine un moment de criză. Toți stau imobilizați și nu știu ce să facă. Situația este salvată de Col. Ionescu Emilian, care apare în pragul sufrageriei și dă un ordin scurt: „Maiorul Dumitrescu, executarea!”

Antoneștii sunt conduși afară din salon și îndreptați spre fundul sălii care despărțea salonul de camera unde ne găseam noi și unde venise și Regele. Ușa este întredeschisă. Auzim cum Mareșalul spune Maiorului Dumitrescu: „Nenorociților, mâine veți fi împușcați!”

Arestații sunt introduși într-o cameră seif, unde sunt încuiați.

Regele este foarte emoționat. Deodată își face intrarea Generalul Sănătescu. Părul vălvoi, mâinile în buzunare. Este furios. Se adresează Regelui: „Bine Majestate, pentru ce i-ați arestat? Nu puteați să mă întrebați și pe mine? De ce să nu-i lăsăm pe ei să încheie armistițiul dacă s-au oferit singuri?”. Și după o mică pauză: „Eu mă duc să le dau drumu și le spun că a fost un malentendu”.

N-am mai răbdat. L-am apostrofat cu cuvintele: „Bine Sănătescule, ce nu-ți dai socoteala? Aici este vorba de tine și de mine sau de Rege și Țară? suntem obligați să mergem până la sfârșit pentru a face să reușească lovitura. Mi-a răspuns: „Faceți ce știți!” „Nu așa”, am replicat, „mergem dincolo la birou și luăm toate măsurile ca să nu fim contracarați”.

Dialogul s-a purtat în prezența tuturor ce se găseau în cameră și într-o atmosferă penibilă, dar Generalul Sănătescu și-a revenit.

Când să plecăm la Palat, și-a făcut apariția Col. Dămăceanu. I-am spus scurt: „Am arestat pe Mareșal”, la care Col. Dămăceanu, emoționat și surprins, mi-a spus: „Ce-ați făcut, D-le General, ce-ați făcut?”

I-am răspuns: „Ce-am făcut noi am făcut bine. D-ta fă-ți datoria. Du-te imediat la Generalul

Teodorescu Iosif să convoace pe toți Cdții de unități și să le dea ordin în numele M. S. Regelui pentru a intra în dispozitiv”.

Încărcat de răspundere și fără convingerea că se va executa totul la timp, a plecat să-și facă datoria.

L-am luat apoi de braț pe Generalul Sănătescu și l-am dus la birou. După ce s-a așezat pe scaun, i-am spus să cheme la telefon pe Generalul Piki Vasiliu și apoi pe Gl. Pantazi și să le spună să vină la Palat, pentru a participa la un Consiliu de Coroană.

Cel dintâi sosit a fost Gl. Vasiliu. L-am întâmpinat pe sală, și-a dat imediat seama că este arestat și n-a făcut nicio opoziție.

Am pus să fie chemat Gralul Anton pentru a primi ordine. Între timp a sosit și Generalul Pantazi. L-am întâmpinat și pe acesta. L-am trimis la popota Batalionului de gardă.

Prezentându-se Generalul Anton, l-am pus la curent și i-am spus să ia toate măsurile din planul său.

Col. Elefterescu (Prefectul Poliției Capitalei), cu greu s-a decis să vină la Palat. L-am arestat și pe acesta și l-am trimis la popotă.

Eugen Cristescu, șeful Serv. Secret, chemat de Gralul Sănătescu la Palat, a refuzat să vină. Cum s-a aflat mai târziu, s-a consultat cu Generalul Tobescu de la Insp. Gl. al Jandarmeriei și împreună s-au dus la legația Germaniei pentru a comunica ceea ce se petrece la Palat.

Generalul Anton s-a întors după scurtă vreme la Palat și mi-a raportat că Gralul Tobescu îl împiedică să-și execute misiunea.

L-am chemat pe Generalul Vasiliu, care, în prezența mea, a dat ordin la telefon Generalului Tobescu să predea comanda Generalului Anton; în sensul acesta l-a înarmat pe noul comandant și cu un ordin scris.

Alte arestări nu s-au mai făcut. Timpul trecea însă repede și îngrijorarea noastră creștea văzând că trupele noastre nu-și fac apariția. De-abia către ora 7 a început intrarea în dispozitiv. Până seara târziu, Palatul n-a fost păzit decât de slabe efective aparținând Batalionului de Gardă și 4 tancuri mici Renault. Dacă germanii ar fi avut câteva unități de șoc și câteva care de luptă în București, lovitura noastră ar fi eșuat lamentabil.

Norocul însă a favorizat soarta Țării și a Regelui.

[Generalul Aurel Aldea, „Acesta este adevărul”, document din arhivele Securității,

[http://calincis.go.ro/Istorie/23 August 1944-Marturii](http://calincis.go.ro/Istorie/23%20August%201944-Marturii)]

**Colonel
DUMITRU DĂMĂCEANU*:
„Pentru mine personal (ora
16 din 23 august 1944) mar-
chează începutul celor mai
mari răspunderi și tensiuni
sufletești pe care le-am trăit
în întreaga mea viață”**

*...Desfășurarea evenimentelor din Capitală:
Faza I: voi arăta aceste evenimente în ordinea
desfășurării lor cronologice, voi începe cu aresta-
rea fostului mareșal, care a marcat declanșarea
insurecției armate din Capitală și din țară. Această
arestare a avut loc la Palat în ziua de 23 august la
orele 16.30.*

*În același timp cu fostul conducător a fost
arestat și Mihai Antonescu, vicepreședinte al
Consiliului de Miniștri.*

*Locul și felul arestării lui Antonescu în palat
nu a constituit o surpriză pentru partid și cei
însărcinați cu pregătirea militară a insurecției
armate.*

*După cum am spus, arestarea fostului mareșal
a fost îndelung și amănunțit analizată, ajungându-
se la cele trei ipoteze și subipoteze pe care le-am
amintit, cu măsuri concrete de luat pentru
aducerea la îndeplinire a fiecăreia din ele.*

*Ipoteza arestării în palat făcea parte din cele
trei ipoteze. Mai mult încă, ea purta numărul 1.*

*Prin cele relatate de către unul din martorii
oculari, maiorul Anton Dumitrescu, fost ajutor de*

*comandant al batalionului de gardă, lucrurile s-au
petrecut astfel:*

*La ora 15, a sosit într-o audiență la palat Mihai
Antonescu; la 15.30, a sosit și fostul mareșal.*

*Din modul cum au decurs discuțiile în cursul
audienței cu regele, la care asista și generalul
Sănătescu, s-a ajuns la concluzia necesității imperi-
oase a arestării pe loc a lui Ion Antonescu, aceasta
deoarece s-ar fi putut întâmpla ca el să plece chiar
a doua zi în Germania, să raporteze situația lui
Hitler. Era ora 16, din 23 august 1944.*

*Pentru mine personal, această oră marchează
începutul celor mai mari răspunderi și tensiuni
sufletești pe care le-am trăit în întreaga mea viață.
Ele au durat cu o intensitate de-a dreptul istovitoare
până la orele 22 din noaptea de 23 spre 24 august.
Nu le voi uita niciodată...*

*La orele 16.15 am fost la palat. În camera în
care am intrat și anume în biroul fostului rege din
casa mică se aflau Stârcea, Ioanițiu, Niculescu-
Buzești, general Aldea și colonelul Emilian Ionescu,
aghiotantul regal. Nu-mi amintesc dacă era și
comandorul Gherghel.*

* Dumitru Dămăceanu (1896–1978), colonel adjutant, șeful Statului Major al Comandamentului Militar al Capitalei (fotografie din arhiva familiei, oferită cu generozitate de doamna Gabriela Dămăceanu, fiica generalului Dumitru Dămăceanu).

O tăcere adâncă. Se citea preocuparea pe fețele tuturor. Sunt întâmpinat de Stârcea, care foarte agitat și cu cuvinte grăbite, care aproape se încălceau, îmi spune că cei doi Antonești sunt în camera alăturată, în salon, împreună cu regele și generalul Sănătescu, că trebuie neapărat arestați, dar că nu pot trece la execuție deoarece nu știu dacă sunt sau nu gata cu pregătirile și mă roagă să le dau răspuns.

De acest răspuns depindea dacă îi arestează sau le dă drumul. Cred că în câteva secunde mi-a trecut prin minte întreaga situație și consecințele ei. Este lesne de înțeles ce-am simțit în acele clipe. M-am schimbat la față. Să spun «nu» – însemna ratarea acelei ocaziuni unice, cu toate consecințele incalculabile ce ar fi putut eventual urma.. Răspunzând «da» – îmi luam asupra mea o răspundere ale cărei dimensiuni erau de natură să copleșească și pe cei mai încercați.

Era miercuri. Conform celor hotărâte trebuia să fii gata, sâmbătă, 26 august, sau cel mai devreme a doua zi, 24 august.

Conform acestor hotărâri, pentru îndeplinirea sarcinii pe care o promisem, aș fi avut la dispoziție trei zile sau, în cel mai rău caz, 12 ore. Nu eram complet gata. Mai aveam nevoie încă de aproape o zi. Trebuiau completate câteva detalii și de scris și de multiplicat la mașină ordinul de operații...

Mi-am luat răspunderea și am spus că sunt gata.

Niculescu-Buzești, Ioannițiu și generalul Aldea, care până atunci stăteau jos, au sărit în picioare. Stârcea a ieșit din cameră aproape fugind să cheme pe rege, care se afla în camera alăturată cu cei doi Antonești și cu generalul Sănătescu. Întors cu regele, i-am confirmat în fața tuturor celor prezenți răspunsul meu că sunt gata. Am plecat imediat.

Înainte însă de a continua, redau mai departe din aceeași sursă câteva amănunte în legătură cu arestarea lui Antonescu.

Toate măsurile în vederea unei eventuale arestări fuseseră luate prin colonelul Ionescu Emilian. Colonelul Șerban Niculescu, comandantul batalionului de gardă, care nu prezenta destulă încredere, era străin de aceste măsuri.

Fostul mareșal a sosit la palat însoțit de trei mașini de escortă, în care se aflau trei ofițeri, șase subofițeri și numeroși agenți, toți foarte bine înarmați cu revolve și puști automate. Escorta lui Mihai Antonescu se compunea din două mașini

cu agenții respectivi. Cele cinci mașini de escortă cu întregul personal au rămas afară, în fața palatului lângă fosta Fundație Carol, actuala Bibliotecă Centrală.

Arestarea fostului mareșal și a lui Mihai Antonescu s-a făcut de maiorul Anton Dumitrescu și de trei subofițeri, toți din batalionul de gardă: plutonierul Dumitru Bălă, plutonierul Constantin Rusu și sergentul major Dinu Cojocaru.

La ordinul de arestare, în camera unde se aflau cei doi Antonești și generalul Sănătescu – între timp regele ieșea și intra mereu – Dumitrescu Anton pătrunde împreună cu cei trei subofițeri – era ora 16.30 – și maiorul Anton Dumitrescu se adresează fostului conducător cu următoarele cuvinte:

– Domnule mareșal, sunteți arestat.

Nicio împotrivire. Gestul obișnuit al fostului conducător, care a dus mâna la buzunar, a fost interpretat de cei prezenți ca o intenție de a scoate revolverul. Sergentul major Cojocaru i-a cuprins brațul. Fostul mareșal se adresează generalului Sănătescu cu aceste cuvinte:

– Ce e asta, Sănătescu ?... Acesta vă este obrazul?

Apoi adăugă:

– Să vă fie rușine! Acestea sunt acte care degradează un general.

Generalul Sănătescu a intervenit, dând pe subofițer la o parte.

Precizez că generalul Sănătescu nu știa că în timp ce stătea de vorbă cu cei doi Antonești, în camera alăturată se hotărâse arestarea acestora.

Adresându-se celor care îl arestau, fostul mareșal le-a spus:

– Măine, nenorociților, veți fi puși în ștreang și împușcați până la unul.

Mihai Antonescu adăugă:

– Regele a fost târât într-o acțiune fatală datorită unor nemernici.

Au fost singurele lui cuvinte.

Cei doi Antonești sunt scoși din cameră și duși la etaj, unde sunt închiși într-o cameră safe.

Înainte de a intra în această cameră, fostul conducător se adresează maiorului Dumitrescu cu următoarele cuvinte:

– Aici băgați voi pe mareșalul României? și-l scuipe.

Gestul a fost însoțit de o înjurătură.

În acest timp, căpitanul Teodorescu, comandantul unei companii de gardă, cheamă cele trei mașini de escortă cu agenții, deoarece mareșalul urmează să plece.

Odată intrată pe poarta palatului, sub amenințarea armelor și la vestea arestării Antoneștilor, întreaga escortă se predă, este dezarmată și arestată.

După arestarea lui Ion și Mihai Antonescu, ceilalți membri ai guvernului «au fost invitați la un Consiliu de Coroană».

Nebănuind nimic, toți s-au prezentat la palat și au fost arestați succesiv: generalul Piky Vasiliu, Ata Constantinescu, generalul Dumitru Popescu, generalul Pantazi și colonelul Elefterescu, prefectul Poliției Capitalei.

Acesta din urmă, simțind probabil ceva, la început a refuzat să vină. El a încercat în câteva rânduri să vorbească la telefon cu cineva din escorta mareșalului, neputând vorbi cu nimeni. A trimis la palat pe colonelul Marinescu și un alt director din Prefectura Poliției să se informeze. Aceștia au fost imediat arestați.

Colonelul Elefterescu nu a venit la palat decât chemat la telefon de generalul Piky Vasiliu, care a consimțit să facă acest lucru. Și a fost arestat împreună cu ofițerul care-l însoțea.

Singurii din cei chemați la palat care nu s-au prezentat au fost generalul Tobescu din jandarmerie

și Eugen Cristescu, directorul general al Siguranței statului. Ei s-au prezentat în schimb lui Killinger, adăpostindu-se, la început, în legația germană.

După cum s-a spus, fostul mareșal și Mihai Antonescu au fost închiși în safe. Generalul Pantazi, Piky Vasiliu și colonelul Elefterescu au fost închiși de asemenea separat de toți ceilalți.

Seara, generalul Pantazi a refuzat să mănânce ceva, fumând tot timpul. Generalul Piky Vasiliu, foarte vesel, a ascultat proclamația regelui la radio, comentând noua situație și noul guvern.

După miezul nopții – în noaptea dinspre 23 spre 24 august – toți cei amintiți mai înainte sunt predați tovarășului Emil Bodnăraș și celor zece tovarăși care îl însoțeau.

Toți aceștia au primit parte din armele capturate de la escorta fostului mareșal.

La ora 3.25, toți cei arestați au fost urcați într-un autobuz și transportați, după cum se știe, în fosta casă conspirativă din Vatra Luminoasă...

[Cf. Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, Antonescu, Mareșalul României și războaiele de întregire, vol. II, mărturiile și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura NAGARD, Cannaregio Veneția, 1988, pp. 458-460]

Maior ANTON DUMITRESCU*: „Domnule mareșal, din înalt ordin, sunteți arestat!”

...La ora 15.30 aproximativ, a sosit în casa regelui colonelul Dumitru Dămăceanu, care a mers direct la rege – cu care a avut câteva minute de discutat asupra dispozitivului trupelor din Capitală, stabilit încă cu mult înainte – după care a ieșit din casa regelui (Asta o știu de la rege – care mi-a spus că Titi i-a comunicat că recruții unităților din Capitală au una sau două ședințe de tragere).

* Șeful grupei de arestare (fotografie pusă la dispoziție de Centrul de Studiere și Păstrare a Arhivelor Militare Istorice).

La ora 16 aproximativ, a sosit Ică Antonescu în casa regelui – care a fost primit în sufragerie de rege și generalul Constantin Sănătescu. Acesta a venit singur – deoarece conducătorul statului, Ion Antonescu, a rămas să vorbească la telefon cu Clodius – după care va veni și el la palat.

În acest moment, colonelul Emilian Ionescu, cu Niculescu-Buzești, Ion Stârcea, Mircea Ioanițiu și generalul Aldea erau în biroul de la intrare, tot în casa regelui. Eu și cu cei trei subofițeri eram la ușa sufrageriei unde așteptam ordinele de urmare.

De la ora 16-16.30, Ică Antonescu a explicat regelui și lui Sănătescu asigurările ce le dau nemții pentru restabilirea frontului, punând în aplicare o armă nouă etc. La circa 16.40 minute sosește conducătorul Ion Antonescu condus de colonelul Emilian Ionescu. Ion Antonescu a dat explicații asupra celor ce vor urma pentru restabilirea frontului, având asigurările nemților care vor pune în aplicare arma nouă – continuând și cu alte chestiuni pe care nu le mai rețin. Ca încheiere, Mihai i-a spus: «Domnule mareșal, amândoi avem de dat socoteală istoriei și lui Dumnezeu – tăvălugul morții apasă asupra Moldovei – și aceeași soartă așteaptă și restul țării». Colonelul Emilian Ionescu sau Mircea Ioanițiu mi-au făcut semn să intru în sufragerie; era ora 16.58.

Eu am intrat în sufragerie, însoțit de cei trei subofițeri, am salutat pe majestate «Să trăiți, Majestate...», apoi m-am adresat conducătorului: «Domnule mareșal, din înalt ordin, sunteți arestat...», după care am ordonat celor trei subofițeri: «Executarea...».

Acum Ion Antonescu s-a repezit asupra mea – lovindu-mă la nas și cu picioarele în testicule – insultându-mă. Regele cu Sănătescu au ieșit pe ușă spre grupul celor de mai sus (Sănătescu făcându-mi cu degetul la obraz să nu-l lovesc), când Ion Antonescu a spus: «Ce-i asta, Sănătescule, ați băgat pe rege într-o mare nenorocire... Până mâine dimineață veți fi cu toții spânzurați de nemți...».

Eu, împreună cu cei trei subofițeri, i-am condus la cele două fișeturi amenajate din timp, unde i-am închis, lăsând la ușa lor ca pază pe căpitanul Mișu Augustin, care era ofițerul cu armătura al batalionului, și pe plutonierul Dumitru Rusu. Eu, împreună cu Bălă și colonelul Emilian Ionescu, am mers spre locul unde era căpitanul Gheorghe Teodorescu, căruia i-am comunicat despre cele ce

urmează arestării celor doi Antonești, adică escorta de oameni și mașinile – care să fie dirijate la garaj cu șoferii plutonului, sub conducerea lui Cismaru Nicolae, iar arestarea personalului să se facă fără ca publicul care era pe stradă să observe – lucru pe care căpitanul Gheorghe Teodorescu l-a executat întocmai.

Personal, am comunicat telefonic la Sinaia căpitanului Gheorghe Cornea să dea jos toate tablourile lui Ion Antonescu și să ia cunoștință de noua situație. Aceasta am făcut-o deoarece colonelul Șerban Negulescu, împreună cu șoferul Constantin Ionescu de la Siguranță, a fugit din București spre Târgoviște, iar când ajunge la Sinaia să se găsească în fața faptului împlinit – să nu cumva să contracareze cu vreo măsură contrară.

Colonelul Emilian Ionescu, împreună cu generalul Constantin Sănătescu, au luat măsuri să anunțe telefonic pe Lucrețiu Pătrășcanu, generalul Mihail și alții. Între timp a sosit la palat generalul Piky Vasiliu, inspectorul general al jandarmeriei, care a intrat în birou la Sănătescu. Aici a fost arestat și condus în cazinoul ofițerilor de către căpitanul Gheorghe Teodorescu.

Apoi a venit generalul Pantazi Constantin, care a fost îndreptat din palat spre locuința regelui, unde, în fața acestei case, l-am arestat și condus la cazinoul ofițerilor. În această situație mi-a predat actul de naștere al fiului său, Ion, ca să-l predau soției sale. Eu l-am predat căpitanului Teodorescu în acest scop.

Ulterior a venit colonelul Mircea Elefterescu, prefectul Poliției Capitalei, care a fost condus spre locuința regelui unde l-am arestat și condus la cazinoul ofițerilor din batalion. Generalul Dumitru Popescu, ministrul de interne, și Constantinescu, ministrul comunicațiilor, au mers la biroul lui Sănătescu, unde s-au predat singuri și pe care Sănătescu, după câteva ore de reținere, i-a lăsat liberi...

[Cf. Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, Antonescu, Mareșalul României și războaiele de întregire, vol. II, mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura NAGARD, Cannaregio Veneția, 1988, pp. 465-466]

MIRCEA IONNIȚIU*:

„Am auzit pe colonelul Ionescu strigând «Executarea!»”

Timpul trecea încet, dar ora audienței, o clipă în care soarta țării va depinde de convingerile și cuvintele a doi oameni, nu întârzia. Uitându-mă la cei prezenți, mi-am dat seama că Regele purta aceleași haine sport cu care plecase din Sinaia. Desigur că nu se pregătise o ședere atât de îndelungată în Capitală. Ciudat este că în momente de tensiune, detalii neimportante sunt reținute în memorie. Regele era îmbrăcat cu o bluză de sport și pantalonii de flanelă gri.

Biroul Regelui din Casa Nouă, care noaptea devenea camera mea improvizată de dormit în timpul acestei vizite la București, era acum plină de fumul țigaretelor, care indică seriozitatea consfăturii. Sosise ora trei, dar nu vizitatorii. Avusese loc o nouă schimbare de planuri? Dar după câteva momente de așteptare, iată că apare pe aleea ce lega clădirea Palatului cu Casa Nouă, mica vilă în care locuia Regele, Mihai Antonescu însoțit de colonelul Emilian Ionescu. Regele îl primește în salon împreună cu generalul Sănătescu. Acesta era un bărbat firav, cu fața uscată, dar cu talia și portul unui tânăr ofițer. Vorbea cu glas molcom de moldovean, fără să-l fi auzit să ridice glasul în prezența mea. Era devotat Regelui și principiilor democratice. Cu toate că fusese camarad cu Mareșalul Antonescu, amândoi fiind ofițeri de cavalerie (se tutuiau – Ionel și Matache), el nu împărtășea vederile acestuia. Fusese decorat pentru eroism în timpul Războiului și purta cu mândrie Ordinul „Mihai Viteazul”. S-a dovedit a fi un element împăciuitor în timpul discuțiilor ce aveau loc la Palat, care câteodată deveneau cam încinse.

În audiența cu Mihai Antonescu, Regele discută evenimentele de pe front și se interesează de cauza întârzierii Mareșalului. După vreo jumătate de oră de conversație, Regele se întoarce în biroul său,

iar Mihai Antonescu împreună cu Sănătescu se întorc la Palat pentru ca să aștepte pe Mareșal. În jurul orei patru, apar din nou, de data asta întovărășiți de Ion Antonescu în uniformă de ofițer de cavalerie, Mihai Antonescu în ținută protocolară cu haină neagră și pantalonii vărğați. Mai târziu, colonelul Ionescu mi-a spus că Mareșalul, intrând în Palat, s-a împiedicat pe trepte și era gata să cadă. El era de părere că este un semn bun.

Cu excepția lui Emilian Ionescu, ceilalți intră în „salonul galben” din Casa Nouă, unde după câteva clipe apare și Regele. Cum n-am fost prezent la audiență, nu pot decât să repet ce am aflat mai târziu de la Rege și de la Sănătescu. Am așteptat împreună cu Aldea, Stârcea și Buzești în biroul Regelui.

Discuția se pare că a fost destul de aprinsă, Regele fiind iritat de întârzierea Mareșalului. Ion Antonescu nu a ascuns Suveranului gravitatea situației de pe front. Când Regele îl întreabă dacă nu ar fi prudent să înceapă negocieri de pace, Mareșalul declară că s-au luat anumite contacte. Dar el nu poate intra în discuții pentru încheierea armistițiului fără a avertiza pe nemți și fără a primi asigurări că țara nu va fi ocupată, granițele statului urmând a fi stabilite doar în cadrul discuțiilor pentru tratatul de pace. Regele și Sănătescu menționează urgența începerii negocierilor, însă Antonescu declina să urmeze această alternativă dacă nu primește în prealabil asentimentul german. Regele și generalul Sănătescu știau că el era la curent cu condițiile transmise de la Cairo lui Maniu, căci mesajele îi erau adresate și lui. Suveranul a ajuns la concluzia că Antonescu nu dorea sau nu socotea că era momentul de a începe negocieri, cu toate că frontul fusese străpuns și că o parte din țară era sub controlul armatei sovietice. Antonescu

* Mircea Ionnițiu (1921–1990), secretar particular al Regelui Mihai I.

menționează că va continua ostilitățile pe linia Focșani – Nămolosa – Galați și dacă va fi nevoie chiar pe crestele Carpaților. Și apoi anunța că fără acordul german nu va începe nicio negociere.

În aceste condiții, Regele cu calmul său obișnuit, cu vocea domoală, declară că Mareșalul nu se mai bucură de încrederea sa și că Antonescu trebuie să se considere demis. Mareșalul este surprins de vorbele Regelui, care spune în continuare că Mareșalul, adoptând această atitudine, nu-i mai lăsa nimic de discutat și părăsește salonul. La un semn al Regelui, maiorul Dumitrescu intră în odaie, însoțit de trei subofițeri, aleși mai dinainte. Colonelul Ionescu se oprește în prag. Există un moment de ezitare întrucât niciunul din personajele dramei în desfășurare nu-și cunoștea rolul. Mareșalul se uita la Sănătescu, care ridica din umeri. Subofițerii știind că trebuie să-i escorteze pe cei doi Antonești la etaj în camera destinată reținerilor, au rămas totuși înlemniiți. Există astăzi diferite variante cu privire la cuvintele lui Antonescu în aceste clipe. Nu pot să verific niciuna din ele. Am auzit însă pe colonelul Ionescu strigând „Executarea!” și dânsul mi-a explicat mai târziu că, văzând ezitarea subofițerilor, a reînnoit

ordinul de execuție a arestării. În încordarea momentului, bănuiesc că Mareșalul a înțeles că este vorba de execuția lui și se adresează lui Sănătescu spunând că Mareșalul Antonescu nu poate fi tratat ca un bandit. Apoi urmează pe ostași. O clipă mai târziu îl văd îndreptându-se către scări urmat de Mihai Antonescu, livid la față. Mareșalul, privind înapoi, striga: „Măine veți fi spânzurați cu toții în Piața Palatului!” Gândul meu a fost că aveam atâtea lucruri programate pentru zilele următoare cu urmări mai atractive și că spânzurătoarea nu era una din ele, oricât de „înălțătoare” ar fi fost operația.

Ne aflam din nou în biroul Regelui, Aldea, Sănătescu, Stârcea, Buzești și cu mine, așteptând pe Suveran, care bea un pahar de apă. El va da dispoziții lui Emilian Ionescu și lui Anton Dumitrescu să aresteze în mod discret escorta Mareșalului și să gareză mașinile în incinta Palatului, unde nu pot fi observate de trecători. Nu era nevoie ca să fie alarmați nici ei, nici autoritățile germane de ce se petrece la Palat.

[Mircea Ionițiu, *Amintiri și reflecțiuni*, Editura Enciclopedică, 1993, pp. 48-50]

ION MOCSONY-STYRCEA*:

„I-am spus generalului (Sănătescu): «Nu-l mai rugați, ci porunciți-i în numele Majestății Sale!»”

...La trei și un minut în loc de minus 1, Ioani îmi anunță triumfător: „Ce-am spus, baroane, Biljet singur cu geanta lui de cioclu!” Ne uitaserăm pe geam cu speranța că Bij va apare după el, dar Ică era singur, între Ulea și Emilian, mergând ca un păun, dar agitându-și capul și mâinile, gesticulând în timp ce le vorbea surâzând ca o cocotă galeșă și păguboasă. Mike a spus: „Nemaipomenit, nu merită cruțat, Aldea are dreptate, dar nu trebuie să fie văzut aici; în schimb, Buzești, te rog să asști la audiență pentru a mă ajuta să-l convingem a-l obliga pe Bij să vină imediat...”

Eu l-am primit singur și l-am introdus în salon, Ulea retrăgându-se, dar Emilian rămânând în hol. După câteva clipe, Suveranul a sosit urmat de

Buzești și de Ioani. Până atunci întrebaseram extrem de grav, încruntat, indignat și neprietenos: „Cum se poate una ca asta? Acuma ce pretexte mai invocă patronul dumneavoastră?” la care Ică mi-a răspuns foarte jenat: „Sunt înzestrat cu depline puteri pentru a trata și stabili orice aranjament cu Majestatea Sa, în numele guvernului și al statului, în locul Conducătorului!” [În continuare, regele a insistat ca Mihai Antonescu să-l cheme de îndată la telefon pe I. Antonescu ca să vină la Palat – n.ed.]

...Ică apucă șovăitor mânerul aparatului drăcesc, creator de atâtea bucurii și foloase, dar de tot atâtea blestemății și ponoase, cerând, cu o voce în efectele intimidatoare ale căreia nici el nu mai credea prea mult, să i se dea legătura cu domnul Conducător...

* Ion Mocsony-Styrcea (1909–1992), diplomat, apropiat al Regelui Mihai, fost Mareșal al Palatului până la numirea generalului Constantin Sănătescu.

„Ei, ce mai vreți și acum de la mine? Singur nu știți să te descurci? Dă-mi-l pe Sănătescu!”, la care Ică replică: „Am explicat situația, dar nu-i înțeleasă și se insistă. Uite, vorbește-i tu!” Mike înțelesese că se refereau la el și c-un gest de revoltă spuse destul de tare ca să fie auzit în difuzor: „Eu nu-i mai vorbesc decât aicea. M-am săturat de milogenii!” Fiind lângă Ică, eu auzisem cum Bij spusese „Sănătescu” și când Bijlet îl invită să preia cornetul zâmbind galesș stăpânului: „Nu m-aș fi exprimat așa referindu-mă la Măria Ta”, i-am spus generalului: „nu-l mai rugați, ci porunciți-i în numele Majestății Sale!” „Lasă că știu eu cum să-i vorbesc”, îmi aruncă acesta, pentru ca într-adevăr să-l și someze, astfel: „Alo, Ionele? Măi, ascultă aici! Așa nu merge. Nu vezi că l-ai jignit și pentru ce? Parcă plecai la șase și până atunci nu poți să vii, n-ai timp, cum naiba? Dă-o dracului! Mă mir că nu pricepi că n-ai dreptate; îți tai singur craca de sub picioare, când numai el te mai susține...” [Urmează descrierea modului cum

a fost efectuată arestarea celor doi Antonești, descriere cu conținut similar relatărilor celorlalți participanți – Emilian Ionescu, Ionescu Bălăceanu ș.a.] [n.ed.]

...Ioani să plece pe loc la Dămăceanu ca el să-i informeze, la rândul său, pe Mihail, Spătaru, Teodorescu, Niculescu și ei, la rândul lor, pe toți ceilalți de cele întâmplare la Palat, asupra cărora nu se mai putea reveni în niciun caz; apoi plecai în salon să-l chem pe Emilian la datorie, căci orice secundă de întârziere putea să ne fie fatală.

[Cf. 23 august în arhivele comuniste, ediție îngrijită și note de Gheorghe Neacșu, Editura Majadahonda, București, 2000, pp. 225-226; Centrul European de Cercetări Istorice, Veneția, Antonescu, Mareșalul României și războaiele de întregire, vol. II, mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura NAGARD, Cannaregio Veneția, 1988, pp. 448-449].

VICTOR RĂDULESCU-POGONEANU*:

„Se ia hotărârea ca regele să ceară guvernului să încheie armistițiul cu Aliații”

Drept urmare, la sugestia primită de la Cairo, se decide, în tabăra Blocului Național Democratic, patronată de rege, trecerea la acțiune pentru ziua de 26 august 1944. În noaptea de 22 spre 23 august se transmite la Cairo planul acestei acțiuni, în vederea căreia se solicită cel puțin, pe lângă sincronizarea cu operațiile armatei sovietice pe frontul din Moldova, un ajutor sub forma bombardării din aer a forțelor germane de la nord de București (în regiunea Băneasa-Otopeni).

Era, într-adevăr, clar că față de cele întâmplare cu un an înainte în Italia, o agresiune germană era de neînlăturat. În același timp, în chiar ziua de 23 august (22 august – n. ed.) cred, mareșalul Antonescu se întoarce din inspecția ce făcuse pe frontul din Moldova unde se pare că împărtășise generalilor ce comandau trupele române convingerea că

războiul era pierdut și că „trebuia căutată o soluție politică”. Dimineața de 23 august aduce o serie de întrevederi importante. Mareșalul Antonescu primește vizita lui Ion Mihalache în numele Partidului Național-Țărănesc și a lui Gheorghe Brătianu în numele Partidului Național Liberal. Amândoi insistă ca guvernul să facă el însuși necesarul pentru a scoate țara din război. Pe de altă parte, Mihai Antonescu îl chiamă la el pe Gr. Niculescu-Buzești și făcându-i o aluzie la cele ce se pregăteau în jurul regelui, îi cere concursul pentru a găsi o soluție care să evite dezastrul. Gr. Niculescu-Buzești îi dă un răspuns în spiritul demersurilor sus-menționate ale lui Ion Mihalache și G. Brătianu, arătând că, dacă guvernul nu se decide a întreprinde el însuși acțiunea de ieșire din război – așa cum ar fi fost de altfel de dorit și cum însuși factorii

* Victor Rădulescu-Pogoneanu (1910–1962), Director al Cabinetului și Cifrului din Ministerul Afacerilor Străine

de opoziție ar fi preferat – atunci, cel puțin să se pregătească transmisia imediată de puteri către cei care erau gata să-și asume această răspundere, adică și guvernul să ia toate măsurile militare indicate pentru ca succesorii săi să poată dispune în fața eventualei agresiuni germane de un maximum de forțe posibil. Mihai Antonescu îi comunică atunci lui Gr. Niculescu-Buzești un fapt de o importanță deosebită și care a determinat precipitarea evenimentelor și dezlănțuirea acțiunii proiectată pentru 26 august în chiar ziua de 23 August. Mihai Antonescu îi împărtășește într-adevăr lui Gr. Niculescu-Buzești că-l primește tocmai în audiență pe ministrul plenipotențiar german Clodius, directorul afacerilor economice din Ministerul de Externe German și care se oprise la București, în trecere dinspre Ankara (unde tratase cu guvernul turc) spre Berlin. În cursul acestei audiențe, Mihai Antonescu îi arătase lui Clodius că, în situația în care se ajunsese pe frontul din Moldova, România va fi nevoită să caute o soluție directă, încheind un armistițiu cu aliații și făcuse apel la diplomatul german să explice poziția noastră și să ceară înțelegerea germanilor față de această poziție. Clodius, abil, răspunsese că își dă foarte bine seama de situație și că va pleca de îndată la Berlin spre a raporta lui Hitler însuși în spiritul apelului lui Mihai Antonescu (în fapt, Clodius n-a mai putut părăsi Bucureștiul, unde mai târziu a fost luat prizonier de ruși). Față de demersul imponderat al lui Mihai Antonescu, de pe urma căruia exista riscul ca Germania să procedeze la noi măsuri de natură a paraliza orice acțiune din partea noastră (așa cum se întâmplase în Ungaria atât în momentul înlocuirii guvernului Kalláy cu guvernul Sztoiny, cât și în acela al instalării în chiar primăvara 1944 a guvernului Szalassy, când Ungaria devenise de fapt un protectorat german), se trece la Palatul regal, la o reexaminare a situației. O consfătuire reunește acolo la prânz pe rege, Gr. Niculescu-Buzești, pe generalul C. Sănătescu, atunci Mareșalul Curții, pe generalul Aurel Aldea și pe Ion Mocsonyi-Styrcea, secretarul regelui. La acest prânz luase cunoștință și de faptul că mareșalul Antonescu ceruse, în chiar acea dimineață, să fie primit de rege – se ia hotărârea ca regele să ceară guvernului să încheie armistițiul cu aliații, iar în cazul în care mareșalul Antonescu nu ar fi dispus să facă aceasta – să se dezlănțuie acțiunea

proiectată pentru 26 august. Mareșalul Antonescu sosește la Palat, însoțit de Mihai Antonescu, în după masa de 23 august. Regele îi primește în prezența generalului C. Sănătescu și, după ce Mareșalul îi arată cele ce constatase în inspecția făcută pe front, îl întreabă pe acesta dacă, în situația ce se crease, e dispus să ceară armistițiul. Mareșalul Antonescu spune că nu poate să facă acest lucru, deoarece nu înțelege a-și încălca jurământul luat față de Germania și că, în cel mai rău caz, se va retrage cu germanii împreună – la nevoie – până la Bihor. Față de acest răspuns, regele insistă ca mareșalul Antonescu să se mai sfătuiască acolo chiar cu Mihai Antonescu (care în tot cursul acestei audiențe nu a intervenit în discuție) și în acest scop, regele, însoțit de generalul C. Sănătescu, trece pentru câțiva timp într-o cameră alăturată, unde așteptau Gr. Niculescu-Buzești, generalul A. Aldea, I. Mocsonyi-Styrcea și secretarul particular al regelui Ioanițiu (acesta luase parte și el, mi se pare, la prânzul din acea zi de la Palat). Examinându-se din nou situația, se hotărăște aplicarea imediată a planului discutat la prânz, în cazul în care mareșalul Antonescu stăruie în atitudinea adoptată. Întorcându-se apoi, însoțit tot de generalul C. Sănătescu în camera de audiență, regele întreabă din nou pe mareșalul Antonescu dacă este dispus să încheie armistițiul cu aliații, iar acesta dă același răspuns ca mai înainte. Atunci regele se adresează mareșalului Antonescu cu cuvintele: „În această situație, domnule mareșal, eu îți retrag încrederea mea” și părăsește, de astă dată singur, camera. Apoi, în prezența generalului C. Sănătescu și la ordinul generalului adjutant Emilian Ionescu, câțiva plutonieri din batalionul de gardă, comandați de maiorul Dumitrescu, arestează pe mareșalul Antonescu și pe Mihai Antonescu, fără alt incident deosebit, decât un schimb de imputări – în termeni urbani – între Mareșal și generalul Sănătescu. Cei doi arestați, la care se adaugă generalul Pantazi, ministrul Apărării Naționale, generalul [Picky] Vasiliu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, și colonel Elefterescu, prefectul Poliției Capitalei – chemați pe rând la Palat și arestați și ei – sunt ținuți un timp într-o cameră din Palat, apoi generalul Sănătescu, noul Prim Ministru, de teamă ca nu cumva militarii însărcinați cu paza celor arestați să se lase intimidați și să-i elibereze se decide – fără a mai consulta

pe nimeni altcineva – să încredințeze întregul grup de arestați unor elemente de încredere ale Partidului Comunist făcând parte din Gărzile Patriotice, comandați de Emil Bodnăraș, acesta angajându-se sub cuvânt de onoare că va ține pe cei arestați la dispoziția guvernului. Arestații au fost ținuți, pe cât știu, în bune condiții, într-o casă conspirativă din cartierul Vatra Luminoasă, până când, îndată după intrarea trupelor sovietice în București, au fost făcuți prizonieri de acestea (ceea ce a determinat protestul guvernului român, făcut de minis-

trul de Externe Gr. Niculescu-Buzești prin intermediul ministrului la Ankara, AL. Cretzianu).

[Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, Fond nr. 9, dosar nr. 45, în 23 august 1944 în arhivele comuniste, ediție îngrijită și note de Gheorghe Neacșu, Editura Majadahonda, București, 2000, pp. 154-156; Centrul European de Cercetări Istorică, Veneția, Antonescu, *Mareșalul României și războaiele de întregire*, vol. II, mărturii și documente coordonate și îngrijite de Iosif Constantin Drăgan, Editura Nagard, Cannaregio Veneția, 1988, pp. 436-438]

EMIL BODNĂRAȘ*:

„Au fost arestați ambii Antonești, care au fost băgați într-un seif... Când am venit, era de văzut ce facem cu ei”

După ședința de consiliu, care a avut loc în dimineața de 23 august la Snagov în clădirea lui Nicolae, Antonescu a simțit nevoia să vină la rege să-i sancționeze hotărârile la care s-a ajuns în acea ședință, în care s-a analizat situația și în care a informat, după inspecția pe care a făcut-o în Moldova, cum să se continue războiul și Antonescu cere să fie primit la Palat. Palatul în fierbere; ce să facă? El știa că este prevăzut un plan, dar ce să facă, nu știa dacă suntem gata noi. Planul era făcut pentru a începe peste câteva zile, și nu știa dacă este gata dispozitivul de acțiune.

Două lucruri se puneau: cum procedează cu Antonescu și a doua, dacă poate proceda așa cum este stabilit să procedeze.

În ajun pare-mi-se, am avut o ședință prelungită cu Dămăceanu. Cum am lucrat noi. Ordinele de acțiune pentru fiecare pluton, ca să nu se piardă timp cu comandanții care urmau să fie convocați la Comandamentul Capitalei, cât timp Antonescu este la Palat. Să fie convocați la Comandamentul Militar al Capitalei toți comandanții care urmau să acționeze în cadrul dispozitivului de alarmă, de reprimare a unei revolte în Capitală și acolo, după o sumară prelucrare, să i se înmâneze fiecăruia ordin ce are de făcut. Asta ca să nu mai pierdem timp atunci. Aparatul militar pe care îl avea la dispoziție comitetul militar, mai precis col. Dămăceanu, era format din mr. Rasoviceanu, mr. Vițeleanu, lt. col. Cristea, a elaborat ordinele de

* Emil Bodnăraș (1904–1976), militar de carieră și lider comunist, implicat în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944, l-a preluat pe mareșalul Antonescu și pe ceilalți arestați și i-a predat sovieticilor.

acțiune pentru fiecare, până la pluton, inclusiv obiectivele stabilite împreună cu mine în cursul sedințelor de lucru a aparatului militar.

Dămăceanu, obosit, știind că peste două zile trebuia să acționăm, a mai lucrat și dimineața la Comandament, s-a dus acasă și s-a culcat și a lăsat vorbă să nu-l trezească nimeni. Palatul prima legătură a căutat-o cu el, pentru că regele știa că cunoaște în ce măsură planul este gata sau nu. S-au pierdut câteva ore pentru că el dormea. Însă când s-a trezit, nevasta îi spune: vezi că ai fost căutat. Atunci omul s-a dus la Palat și află că Antonescu este la Palat. Mai bine zis, a fost informat că Antonescu trebuie să vină la Palat.

Dămăceanu când a auzit că lucrurile stau așa și-a dat seama că a doua oară este greu de chemat și cum, în mod esențial, noi eram gata, toate ordinele erau pregătite, planul era făcut, era aprobat, doar timpul trebuia decalat cu două zile. Tot planul, din punct de vedere militar, practic însemna intrarea în dispozitiv a trupelor și a elementelor înarmate muncitorești și acțiunea declanșată. El știa – Dămăceanu – că grupele noastre sunt pregătite și principalele forțe sunt deja în case și că a fost și armament distribuit gărzilor muncitorești, așa că Dămăceanu s-a gândit: ce fac, cum am să răspund în fața comuniștilor și atunci el a comunicat regelui personal: noi suntem gata, Antonescu trebuie reținut aici. Asta a fost pe la orele 6-6.30 spre 7. Noi nu știam încă nimic. Noi stăteam acasă, seara aveam iar niște întâlniri.

Aici iarăși n-am reușit să stabilesc, comunicarea am primit-o, dar n-am putut să stabilesc nici cu Dămăceanu, și pe Sanda Rangheț n-am întrebat-o, prin cine a venit comunicarea la noi că Antonescu este reținut la Palat și se procedează conform planului, am primit-o prin Pătrășcanu-Rangheț, pentru că Pătrășcanu continua să mențină legătura cu Palatul. El nu cunoștea planul militar, dar avea o legătură de siguranță telefonică cu Styrcea, și cu Pătrășcanu am stabilit că dacă survine ceva el să informeze, pare-mi-se la gazda lui Rangheț, și de acolo comunicarea cu noi.

În orice caz am primit comunicarea pe la 7.30-8 seara că Antonescu este la Palat și că s-a procedat cum s-a stabilit. Am ieșit imediat din casă, deși nu era încă întuneric, ca să caut legătura cu Dămăceanu. Acasă nu mai era, mi s-a comunicat că ori la Comandament ori la Palat se găsește. De la Comandament, unde l-am căutat telefonic, mi s-a spus că este la Palat. Se întunecase de-acuma, era pe la vreo 9 și într-adevăr acolo i-am găsit. Erau foarte frământați, foarte agitați. Îl reținuseră pe Antonescu, îl izolase într-o cameră blindată unde avea un seif. Când a venit Antonescu, regele i-a spus să

prezinte situația, concluzia că trebuie continuat războiul pe baza mobilizării generale totale – nu fusese mobilizare generală până atunci. Regele i-a arătat că este de altă părere. Socotește că Antonescu greșește în aprecierea situației, că războiul este pierdut și s-a simțit mai încurajat după ce Dămăceanu i-a confirmat că totul este gata și că urmează să acționeze întocmai după plan. Asta l-a liniștit și l-a încurajat.

După asta a mai urmat discuția cu Antonescu, să-l convingă să-și schimbe părerea. Antonescu a spus că socotește că nu este cazul și atunci regele i-a spus: eu îți las timp de gândire. L-a lăsat vreo douăzeci de minute, când a fost chemat maiorul Dumitrescu cu plutonierii lui, după care s-a reîntors și i-a cerut părerea (Asta este ușor de reconstituit). Și atunci Antonescu a fost obraznic și regele i-a spus: Atunci ești reținut aici, și s-a retras și a intrat Dumitrescu cu plutonierii: Domnule Mareșal, sunteți arestat. Atunci acesta a avut o ieșire violentă, a înjurat și asta i-a încurajat pe plutonieri. L-au luat frumos de spinare și l-au dus. Era Ică Antonescu și Antonescu, au venit împreună. Ceilalți au fost ulterior chemați. Pichi Vasiliu a venit și a căzut și prin el i-a chemat pe Elefterescu și Pantazi.

Au fost arestați ambii Antonești, care au fost băgați într-un seif, într-o altă cameră blindată, iar pe Pantazi, Pichi Vasiliu și Elefterescu într-o altă cameră blindată.

Când am venit era de văzut ce facem cu ei. Noi am prevăzut să-i internăm într-o casă a noastră. Regele nu știa cum ne gândim să procedăm. O singură condiție ne-a pus: numai să nu-i împușcați acuma, dar a fost imediat de acord că nu pot fi ținuți nici la o închisoare, nici la Palat nu pot rămâne, numai dumneavoastră să-i țineți, dar să nu-i împușcați. N-am avut nicio dificultate din acest punct de vedere. Atunci seara am stat de vorbă cu el. El era încă palid, foarte emoționat. Atunci ne-am înțeles ce facem cu ei. Deci am stabilit că Antoneștii pleacă de la Palat. Tot atunci am discutat problema locului său și atunci a ieșit din buzunar planul pe care îl făcusem ca să-l trimitem la Târgoviște și a fost foarte mulțumit. I-am dat regimentul lui de escortă și a plecat și el și mama sa. Au plecat spre Târgoviște sau spre Curtea de Argeș, bine păziți, bine escortați. Asta încă în noaptea de 23 spre 24, spre ziuă au plecat, după ce s-au făcut toate formalitățile.

[Biblioteca Academiei Române, Arhiva Istorică, Fond nr. 9, dosar nr. 194, filele 131-148 (relatare din 1957), în 23 august 1944 în arhivele comuniste, ediție îngrijită și note de Gheorghe Neacșu, Editura Majadahonda, București, 2000, pp. 51-53]

CONSTANTIN PÂRVULESCU *:

„Seara am putut să-i scoatem pe Antonești, pe Pantazi și cu Cristescu într-o dubă, cu o echipă a noastră înarmată, sub conducerea lui Mladin Ștefan, și i-am dus la Vatra Luminoasă, într-o casă conspirativă”

Ziua insurecției fusese stabilită între 23 și 26 august. De ce? Pentru că stând de vorbă cu regele și cu sfetnicii lui, el îmi spunea așa că, între timp, sau are obiceiul să vină la el Ion Antonescu și cu Mihai Antonescu, fie are și el dreptul să-i cheme la Palat. Atunci trebuia să folosim una din aceste variante: sau vine el sau îl cheamă regele și atunci, în cadrul acesta 23-26, trebuia să-l aresteze. Era deja pregătit totul, trebuia doar, cum s-ar spune, apăsat pe buton ca să înceapă executarea obiectivelor, intrarea în obiective a forțelor armate, a grupelor patriotice, a întregului mecanism. S-a întâmplat ca în ziua de 23 august, Antonescu cu Mihai Antonescu și, mi se pare, cu Pantazi, care era ministru de Război, au venit la Palat. Antonescu era foarte supărat, a început să se răstească la Mihai, eu nu știu cum s-a întâmplat, dar asta tinerelul s-a speriat tare. Până la urmă și-a dat seama că are o sarcină și îl avea în mână pe tâlharul acela de Antonescu.

Regele avea ofițerii de gardă, a făcut un semn și aceștia l-au înhățat pe Antonescu cu ai lui și i-au băgat în niște fișeturi de oțel, i-au arestat. De fapt, erau patru: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Pantazi și Cristescu, șeful Serviciului Special. Nu-mi aduc aminte ora când a avut loc arestarea acestora, dar știu că era ziua. Cu toate că regele Mihai era foarte tânăr, acei din jurul lui își apărau pielea lor; el a venit la noi tot cu scopul de a-și apăra pielea și tronul. După ce i-au închis s-au pus pe o întreagă problemă. Ce facem? În planul insurecției era prevăzută și această problemă. Ei nu pot decât să-l aresteze, dar trebuie luați de acolo pentru că nu este exclus ca nemții să afle, să dea năvală în Palat, să-l măcelărească pe rege și să-l salveze pe dictator.

* Constantin Pârvulescu (1895–1992), militant comunist, secretar general al Partidului Comunist din România, din aprilie până în septembrie 1944.

Legătura se ținea permanent pe linia lui Pătrășcanu, nu l-am amestecat pe tovarășul Bodnăraș, ar fi fost prea expus Secretariatul. Bodnăraș era totuși un membru de bază al Secretariatului și trebuia să fie ilegal. Pătrășcanu avea legătură cu Styrcea, cu unele persoane din anturajul regelui. Regele, se vedea treaba, s-a speriat peste măsură și l-a trimis pe Styrcea să-l caute pe domnul Pătrășcanu și pe domnul Titel Petrescu. Styrcea s-a dus la o casă conspirativă pe care o cunoștea și acolo l-a găsit pe Pătrășcanu. Pătrășcanu nu putea face nimic; el era un om de legătură. Seara am putut să-i scoatem pe Antonești, pe Pantazi și cu Cristescu într-o dubă, cu o echipă a noastră înarmată, sub conducerea lui Mladin Ștefan și i-am dus la Vatra Luminoasă, într-o casă conspirativă. Se spune, probabil că ați mai aflat și din alte surse, regele s-a speriat, intrase panica în el, pentru că era, într-adevăr, suspectat și de Antonescu și de nemți. Oamenii care s-au dus cu arestații au rămas acolo, în casa conspirativă din Vatra Luminoasă. Oamenii erau înarmați cu automate – fusese dezarmată garda lui Antonescu, care era formată din subofițeri de jandarmi. Arestații au fost hrăniți bine. Antonescu cerea să fie împușcat. Cei care îi păzeau au răspuns: „Noi nu vă împușcăm, o să fiți judecați, o să fiți condamnați după faptele care le-ați făcut”. Li s-a dat rufărie și tot ce le trebuia și li s-a spus: „Să fiți cuminiți, că automatul este aici”. Asta a fost cu arestarea.

[Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică. Relatare înregistrată pe bandă de magnetofon în ziua de 29 martie 1969, publicată în *23 august 1944 în arhivele comuniste*, ediție îngrijită și note de Gheorghe Neacșu, Editura Majadahonda, București, 2000, pp. 113-114]

METAMORFOZA SEMNIFICAȚIEI LUI 23 AUGUST 1944 GHEORGHIU-DEJ ȘI PRETENȚIILE DE LEGITIMITATE ISTORICĂ

Cc. șt. dr. CEZAR STANCIU
Universitatea „Valahia”, Târgoviște

Abstract

On 23 August 1944 a coup organized by King Mihai I overthrew Marshall Antonescu from power and Romania, formerly a Nazi Ally, joined the United Nations. The small insignificant Communist Party was member in a coalition of parties which supported the change of regime. But as the Red Army was taking over Romania, the communist Party became stronger and stronger, finally being propelled in power. 23 August change its meaning completely: Communist propaganda used the event to justify its position, claiming to be the leading force behind it. The Gheorghiu-Dej regime promoted a fluctuant discourse about 23 August, according to political necessities. During Stalin, the event was hardly mentioned. The leading role in accomplishing the “people’s revolution” in Romania was given to the Red Army. As Khrushchev loosened the screw on Moscow’s satellites, Gheorghiu-Dej embarked on a long and perilous road towards autonomy from the Soviet Union. In this context, the official discourse regarding 23 August changed again: the Red Army was no longer portrayed as the leading force behind the revolution, but the Romanian Communist Party, who overthrew Antonescu. These changes illustrate the Communist regime’s eager quest for political legitimacy and the way history is manipulated by propaganda in order to serve political interests.

Evenimentele de la 23 august 1944 au jucat un rol cardinal în definirea relațiilor regimului Gheorghiu-Dej atât cu Moscova, cât și cu societatea românească. În acele zile fierbinți de august, puțini ar fi bănuțit cât de schimbător avea să fie discursul istoriografic, dar mai ales politic românesc, în privința actului de răsturnare de la putere a mareșalului Antonescu. Gheorghiu-Dej a dat dovadă de foarte multă clarviziune și intuiție politică în acest sens. El înțelesese, în primăvara lui 1944, că regimul Antonescu își trăia ultimele zile și că apropierea sovieticilor reprezenta o imensă oportunitate, ceea ce a determinat decizia sa de a scăpa de Ștefan Foriș¹. În vară, el era deja pregătit să-și asume poziția pe care șansa i-o oferea, în alcătuirea noului regim. Deși modestă, această poziție reprezenta mult mai mult decât ar fi putut visa cu câțiva ani în urmă fostul lider sindical ceferist. Cu

aceeași intuiție politică, el se va folosi și în anii de după 23 august, după cum îi impuneau necesitățile momentului.

Discursul politic al regimului Dej referitor la actul de la 23 august 1944 a cunoscut fluctuații majore în timp, reprezentând un barometru al relațiilor liderului comunist român cu hegemonul sovietic. Amintirile colective și reprezentările trecutului joacă un rol foarte important în formarea identității unui grup, deoarece identitatea se clădește pe amintirea a ceea ce grupul a fost în trecut, a experiențelor împărtășite. Amintirile colective sunt, în natura lor, subiective și supuse manipulării prin diverse mijloace (propagandă, educație, cenzură etc.). Repetarea insistentă a anumitor teme se imprimă în mentalul colectiv și oferă consistență sentimentelor identitare². Astfel, conform lui Anthony Smith, identitatea reprezintă un continuu

▪ **Ana Pauker susținea că Armata Roșie a fost factorul hotărâtor în eliberarea României**

proces de redescoperire. Prin redescoperirea fragmentară și reprezentarea subiectivă a trecutului, orice grup se redefineste și se redescoperă pe sine implicit³. Ceea ce oferă continuitate unui asemenea proces sunt amintirile colective. De aceea, amintirile colective sunt supuse unui asalt permanent, în cadrul oricărui regim totalitar, ce urmărește scopul de a explica prezentul prin prisma trecutului, de a găsi în trecut justificări pentru prezent. Nimic nu servea mai bine interesele politice și ideologice ale regimului în relația sa cu lumea exterioară decât amintirile colective⁴.

În cazul regimului Gheorghiu-Dej, manipularea politică a semnificațiilor lui 23 august și efortul permanent de a rescrie istoria acestui eveniment ilustrează foarte bine funcția vitală îndeplinită de amintirile colective în legitimarea prezentului și a regimului politic existent. Discursul triumfalist inițial, motivat de entuziasmul victoriei și al oportunităților pe care aceasta le deschidea, a fost însă curând abandonat. Pe măsură ce Armata Roșie înainta, iar grupul moscovit în frunte cu Ana Pauker revenea în țară, atitudinea PCdR devenea tot mai reținută. Ana Pauker se exprimase în mod defavorabil la adresa actului de la 23 august, care, de altfel, îi propulsase la putere pe Dej și pe acoliții săi, în defavoarea facțiunii „moscovite”⁵. Totodată,

este știut că abandonarea alianței cu Axa a încurcat și planurile lui Stalin de sovietizare a României⁶. Astfel, evidențierea meritelor proprii în răsturnarea „dictaturii fasciste antonesciene” începea să prezinte riscuri, în condițiile în care acțiunea proprie tindea să umbrească pretențiile ocupantului la asumarea laurilor pentru răsturnarea „fascismului”. În condițiile anilor 1945-1947, nu există un discurs coerent asupra semnificației lui 23 august în rândul comuniștilor români, cu atât mai mult cu cât principalul artizan, regele Mihai I, se afla încă pe tron, purtând la piept *Ordinul Victoria* conferit de Stalin.

Ruptura cu trecutul, survenită în anii 1947-1948, pe fondul răsturnării monarhiei și a accentuării presiunilor sovietice din cauza tensiunii internaționale, a determinat schimbări majore în interpretarea evenimentului. Stalin urmărea să-și consolideze controlul asupra sateliților est-europeni și din această cauză discursul despre rolul factorilor naționali nu mai era convenabil pentru Moscova. Contra-exemplul era reprezentat de Tito. Excomunicarea acestuia arăta faptul că evidențierea factorului național era considerată o „deviere” și de aceea discursul istoric și politic în România, ca și în celelalte țări comuniste, s-a concentrat asupra sublinierii importanței factorului sovietic.

În ceea ce privea interpretarea evenimentelor de la 23 august 1944, existența acestora nu putea fi, evident, negată. Accentul însă trebuia deplasat către contribuția Armatei Sovietice în eliberarea României. Puterea pe care o deținea regimul nu mai putea fi descrisă ca rezultat al unei acțiuni interne, autonome, care putea produce acuzații de „titoism”, ci era descrisă drept un produs al victoriei sovietice⁷.

În februarie 1948, când a fost elaborat Raportul lui Gheorghiu-Dej la Congresul de unificare a PCR cu PSD, acest fapt nu era încă foarte clar. De aceea, Dej a menționat în mod special nu doar acțiunea în sine și importanța sa, ci implicarea armatei române în operațiunile militare împotriva trupelor germane de după 23 august. Meritul pentru mobilizarea populației și armatei era pus, atunci, pe seama „forțelor democratice”. În al treilea capitol al Raportului, dedicat realizărilor „regimului democratic”, Gheorghiu-Dej nu vorbește aproape deloc despre implicarea Armatei Sovietice în eliberarea României⁸.

După ce schisma sovieto-iugoslavă devine publică, în cursul primăverii anului 1948, atitudinea referitoare la originea puterii regimului va căpăta

o altă semnificație. Impunerea campaniei anti-cosmopolite în țările comuniste și a modelului unic, bolșevic, de construire a socialismului a implicat raportarea deplină la factorul sovietic. În 1951, de pildă, într-un discurs ținut cu ocazia aniversării revoluției bolșevice, Ana Pauker a subliniat că Armata Sovietică a fost factorul hotărâtor în eliberarea României: „datorită victoriilor Armatei Sovietice, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Bulgaria, Albania și România și-au căpătat libertatea”⁹. Mențiuni despre 23 august nu se mai fac, deși e vorba de eliberarea de „sub jugul fascist”. Mai mult, Ana Pauker subliniază că: „poporul nostru a putut pași pe drumul socialismului pentru că am fost eliberați de către glorioasele armate ale Uniunii Sovietice (...)”¹⁰. În întregul discurs, nu apare nicio menționare a evenimentelor de la 23 august și nici a rolului factorilor interni în răsturnarea regimului Antonescu.

Atunci când apar referiri la 23 august, subiectul în sine este deseori eludat prin formule standard, insistându-se asupra schimbării de regim, fără a fi menționați factorii implicați. Pentru că negarea era imposibilă și existența lui 23 august era implicit un factor de legitimitate, se optează pentru eschivarea de la aprofundarea subiectului: „23 august este pentru poporul român cea mai mare sărbătoare națională, deoarece ea a însemnat cotitura către o schimbare radicală în viața sa – de la regimul burghezo-moșieresc de aspirare și exploatare sălbatică a maselor muncitoare, de înrobire politică și economică a țării de către puterile imperialiste, la regimul democrat-popular (...)”¹¹. Atunci când discursul se referă la contribuția proprie, o face în aceeași termeni vagi: armata română, care a luptat alături de cea sovietică. Cui îi revine însă meritul eliberării României și care este rolul lui 23 august în economia evenimentelor sunt însă întrebări lăsate fără răspuns, eludate¹².

Sensibilitatea lui Gheorghiu-Dej a fost pusă la grea încercare însă de abordarea lui Molotov, în condițiile politice care au urmat morții lui Stalin. În iulie 1953, conducerea PMR a fost convocată la Kremlin pentru a primi noi instrucțiuni, în privința implementării „noului curs” al lui Malenkov. Măsurile de reformă și de destindere pe care urmarea să le implementeze noua conducere colectivă de la Kremlin au fost asociate unei critici foarte severe a politicilor anterioare de dezvoltare. A fost criticată în mod special dezvoltarea forțată a industriei și neglijarea bunurilor de larg consum,

care ar fi dus, în opinia echipei de conducere moscovite, la o situație explozivă. În acest context, Molotov s-a referit la situația dificilă a partidului în raport cu masele, afirmând că după părerea sa, regimul n-ar fi în stare să se mențină la putere nici două săptămâni fără sprijinul Armatei Sovietice¹³. Gheorghiu-Dej era profund deranjat de caracterizarea regimului său ca fiind o creație a baionetelor sovietice, lucru ce va ieși la iveală mai târziu, atunci când Dej va beneficia de o poziție suficient de solidă pentru a-și permite exprimarea nemulțumirilor. După 1960, el va reveni în mai multe rânduri asupra afirmațiilor lui Molotov.

Cu toate acestea, Dej va rămâne extrem de prudent în anii următori, încercând să intuiească direcția în care merg lucrurile la Moscova. Panicat de *Raportul Secret* al lui Hrușciov, perceput în mod implicit ca o amenințare la adresa puterii sale, Gheorghiu-Dej își va vedea confirmate cele mai negre temeri în legătură cu destalinizarea, în toamna lui 1956, odată cu izbucnirea revoluției din Ungaria. Conform unor memorialiști, acesta ar fi fost momentul în care el a decis să se îndepărteze de Uniunea Sovietică, să-și consolideze regimul, pentru a fi invulnerabil în fața presiunilor sau schimbărilor venite de la Kremlin¹⁴.

Până în 1958, Gheorghiu-Dej s-a concentrat asupra obținerii acordului Kremlinului pentru

▪ **Discursul politic al lui Gheorghiu-Dej referitor la 23 august a cunoscut fluctuații majore în timp**

retragerea trupelor sovietice din România, dar și asupra dezvoltării industriale, atât de criticată la Moscova în 1953. Aceste două aspecte erau legate, în concepția lui Dej, de ideea de independență, de libertate de manevră, în fața Uniunii Sovietice. El nu-și va exprima punctele de vedere decât atunci când se va simți suficient de solid în fața presiunilor hegemonice ale Moscovei. Mai mult, retragerea trupelor sovietice îl obliga să dovedească o prudență deosebită în fața lui Hrușciov, pentru a nu-i trezi suspiciuni. În iulie 1958, când a avut loc ceremonia oficială de retragere a trupelor sovietice, Gheorghiu-Dej a folosit cu mult entuziasm vechea abordare, realizând că era probabil ultima ocazie în care mai era obligat să o facă. În discursul său, eliberarea României era încă o dată pusă pe seama Armatei Sovietice: „în timpul celui de-al doilea război mondial, vitezele Armatei Sovietice, dând lovitura zdrobitoare hoardelor fasciste, au eliberat și țara noastră de jugul imperialismului hitlerist, dând putință poporului nostru să-și ia soarta în propriile mâini”¹⁵. Dej a menționat printre altele și contribuția militară a României la luptele contra Germaniei însă problema eliberării rămânea în continuare tributară vechiului canon.

Era, de altfel, „cântecul de lebedă” al discursului stalinist despre 23 august. În anul următor au apărut și primele divergențe româno-sovietice referitoare la istoria evenimentelor din august 1944. Atitudinea publică a regimului Dej a rămas moderată, încercând să ascundă reorientarea, însă aceasta era vizibilă pentru cei ce urmăreau atent presa de partid. Cu ocazia sărbătoririi zilei de 23 august 1959, discursul lui Gheorghiu-Dej a fost radical diferit față de anii anteriori. La aniversarea a zece ani de la „insurecție”, de pildă, în 1954, Dej s-a ferit să intre în descrierea concretă a evenimentelor, însă discursul său de la a XV-a aniversare era mult mai explicit. Dej relatează cu lux de amănunte acțiunile pregătitoare ale partidului și descrie amănunțit luptele gărzilor patriotice pentru alungarea trupelor germane și apărarea capitalei. El se referă la acțiunea partidului de mobilizare a muncitorilor și intelectualilor, la organizarea apărării contra atacurilor trupelor germane, la extinderea rezistenței anti-germane către alte orașe ale țării. Din expunere reiese limpede că încercările germanilor de a redobândi controlul erau „zdrobite” în momentul în care trupele sovietice au intrat în capitală¹⁶. Astfel, răsturnarea „fascismului” nu mai era descrisă ca un merit al Armatei Sovietice, ci al

partidului: „Partidul Comunist Român a fost inițiatorul și organizatorul insurecției armate, care a dus la răsturnarea dictaturii militare-fasciste”¹⁷. La întrebarea dacă regimul de „democrație populară” era rezultatul acțiunii externe, a Armatei Sovietice, sau a unei inițiative interne, organizată de PCR, răspunsul oferit de discursul lui Gheorghiu-Dej este de asemenea limpede: „insurecția armată victorioasă a dat un puternic avânt luptei maselor populare, a constituit începutul revoluției populare, a cărei sarcină de bază era lichidarea rămășițelor feudale și desăvârșirea revoluției burghezo-democratice”¹⁸.

Deseori, analizele privind semnificația actului de la 23 august, în timpul perioadei comuniste, se referă în special la modul în care partidul a încercat să denatureze adevăratul sens al evenimentelor și să amplifice în mod fals rolul PCR în organizarea loviturii de stat. La fel de interesantă este însă și clarificarea rolului atribuit Armatei Sovietice și implicit raportul care era stabilit între factorul intern și cel extern în interpretarea pe care partidul o dădea evenimentelor. Până în 1958-1960, greutatea acestui subiect în economia propagandei de partid a rămas cumva periferică, din cauza prudenței lui Gheorghiu-Dej. În perioada care a urmat retragerii trupelor sovietice, tonul s-a schimbat, așa cum am arătat mai sus, dar problema a devenit una frontală abia în contextul elaborării Manualului de istorie a PMR. În acel context, subiectul nu mai putea fi eschivat.

În mai 1956, Biroul Politic a luat primele măsuri pentru elaborarea unui astfel de manual. Sarcina a fost pusă pe seama Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă CC al PMR, fiind alcătuit un vast comitet de redacție din care făceau parte mai mulți membri ai Biroului Politic și ilegaliști: Gheorghiu-Dej, E. Bodnăraș, P. Borilă, N. Ceaușescu, Gh. Apostol, I. Chișinevschi, M. Constantinescu, C. Pârvulescu, Vanda Nicolschi, L. Răutu, Gh. Stoica, M. Roller, ș.a.¹⁹ Sumarul alcătuit de institut trebuia supus aprobării în cadrul unei conferințe a specialiștilor în istoria partidului. Comitetul de redacție trebuia, de asemenea, să supună aprobării Biroului Politic textul final al volumului. Aceeași hotărâre a conducerii de partid atenționa Comitetul de redacție să țină legătura în permanență cu secțiile de resort ale CC al PCUS, pentru consultări²⁰. În principiu, volumul trebuia definitivat până în 1957, însă caracterul foarte sensibil din punct de vedere politic al lucrării a făcut ca termenul să fie de mai multe ori depășit.

În toamna lui 1959, o delegație PMR condusă de Emil Bodnăraș a vizitat China, cu ocazia aniversării unui deceniu de la proclamarea republicii populare. Atât la plecare, cât și la întoarcere, delegația română s-a oprit la Moscova, unde a purtat discuții la nivelul CC al PCUS referitoare la interpretarea pe care sovieticii o dădeau eliberării României. În timpul unor consultări anterioare, activiști ai CC al PCUS exprimaseră anumite păreri despre semnificația lui 23 august în România, păreri diferite față de poziția românească, iar conducerea PMR voia să lămurească acest subiect la Moscova. În general, divergențele aveau în centru eliberarea capitalei, dacă aceasta fusese realizată înainte de sosirea trupelor sovietice sau de către acestea²¹. Pentru Dej, subiectul avea o semnificație deosebită, mai ales când se gândea la opinia exprimată în 1953 de Molotov. Bodnăraș arăta la revenirea acasă că „noi ne-am întâlnit cu asemenea puncte de vedere și în practica unor organizații sovietice. Ne-am întâlnit până sus în conducere cu păreri diferite. Vă aduceți aminte de Molotov, cu ieșirea pe care a avut-o la adresa partidului, ce a spus el în 1953. Eu nu cred că de atunci și-a formulat părerea asta. Asta este o concepție. Cui folosește această concepție, ce vrea reacțiunea, vrea să demonstreze că regimul din România este rezultatul baionetelor sovietice, se sprijină pe ele și odată cu plecarea baionetelor se surpă regimul”²². M.N. Ponomariov, activist al CC al PCUS, încercase inițial să se eschiveze de la aprofundarea subiectului, arătând că deseori se pot face greșeli și în cadrul aparatului său. Insistența delegației române pentru lămurirea subiectului l-a surprins însă, el neașteptându-se ca românii să dea o asemenea importanță acestor aspecte.

După părerea lui Dej, avantajul PMR în cadrul acelei întâlniri a fost faptul că din partea română au fost prezenți participanți direcți la evenimentele de la 23 august. Ponomariov nu a reușit să minimalizeze importanța subiectului, așa cum își dorise. Emil Bodnăraș mai adăuga: „Am spus, cine a scos pe Foriș din conducere. Ce se întâmpla la noi dacă partidul nu era puternic, se întâmpla lucrurile asemănătoare cu cele din Ungaria. El a spus că numărul comuniștilor care au participat la insurecție era mic, parcă noi ne-am fi interesat câți comuniști au fost în 1917 la Leningrad în jurul lui Lenin. Fapt este ceea ce noi am realizat, iar partidul a avut rolul conducător”²³.

■ **Gheorghe Apostol a fost principalul contracandidat al lui Nicolae Ceaușescu la funcția de lider al partidului, după moartea lui Dej**

Manualul de istorie a PMR publicat în 1960 a prezentat pe larg punctul de vedere al lui Gheorghiu-Dej referitor la 23 august, reprezentând canonul ideologic și propagandistic al anilor următori. Lucrarea echilibrează cele două puncte de vedere, oferind și Armatei Sovietice un rol, însă secundar. Se explică faptul că înaintarea și victoriile Armatei Sovietice au accentuat „descompunerea” aparatului de stat antonescian, pe fondul căreia spiritul „revoluționar” al maselor s-a accentuat. PCR însă, arată volumul, a luat inițiativa de a chema la luptă masele muncitoare, pentru răsturnarea dictaturii²⁵. Întoarcerea armelor a fost rezultatul chemării Partidului Comunist și al voinței poporului, arată autorii, fiind un succes important al luptei partidului pentru eliberarea țării. În privința capitalei, lucrarea prezintă clar faptul că eliberarea acesteia și alungarea trupelor germane s-au făcut înainte de intrarea Armatei Sovietice: „prin nimicirea forțelor hitleriste din interiorul capitalei și a celor de la nord de oraș a fost asigurată eliberarea Bucureștiului – centrul insurecției armate – și prin aceasta a fost îndeplinită o sarcină esențială de care depindea succesul insurecției.”²⁵ În momentul intrării trupelor sovietice în București, continuă expunerea, orașul fusese eliberat și populația a întâmpinat cu entuziasm Armata Roșie. Mai mult, Manualul oferă și un citat din discursul lui Gheorghe Apostol, susținut la sosirea trupelor sovietice și care accentua meritele factorului intern: „Tovarăși eroi ai Armatei Roșii eliberatoare,

prin forțele noastre proprii, ale armatei și patrioților înarmați, am lichidat cuiburile de rezistență hitleriste, dând liniștea capitalei”²⁶.

Astfel, Armata Sovietică este în continuare numită eliberatoare, însă denumirea este mai degrabă onorifică deoarece textul încearcă în permanență să arate contrariul. Pe scurt, poziția Manualului este următoarea: armata sovietică a eliberat capitala, însă la intrarea în București acesta era deja eliberat. Armata sovietică a eliberat România, însă armata română a luptat în permanență alături de ostașii sovietici. Astfel, armata „eliberatoare” sovietică este așezată pe un loc secund, în care meritul propriu-zis este unul cu totul general, de a fi învingătoare a lui Hitler, eliberatoarea Europei de sub stăpânirea germană, de a fi creat condițiile pentru victoria „revoluției democrat-populare”. Când vine vorba însă de narațiunea eliberării, aceasta evidențiază în permanență, cu insistență, rolul factorilor interni, în defavoarea celor externi.

Sensibilitatea conducerii PMR a fost însă respectată la Moscova, cel puțin la nivel înalt. Hrușciiov oferise sateliților un spațiu de manevră mult mai larg decât în anii stalinismului, necesar de altfel pentru consolidarea internă a fiecărui regim. Reducerea presiunii pe care societatea o exercita indirect asupra regimurilor comuniste presupunea satisfacerea unor cerințe ale oamenilor, cel puțin a celor considerate acceptabile, în funcție de condițiile specifice fiecărei țări²⁷. De altfel, Dej nu-i oferise lui Hrușciiov, până la acel moment, niciun motiv să se îndoiască de loialitatea sa. Românii urmăreau cu multă atenție publicațiile sovietice și semnalau prompt „inexactitățile” strecurate în acestea, pe linie de partid. Pentru Dej, promovarea unei anumite imagini privind rolul partidului era fundamentală în procesul de revendicare a autonomiei și a spațiului propriu de manevră. Imaginea trebuia promovată însă nu doar în țară, ci și în Uniunea Sovietică, pentru a spori prestigiul și credibilitatea regimului său.

În martie 1961, de pildă, ambasadorul RPR la Moscova, Nicolae Guină, în cadrul unei întâlniri pe care a avut-o cu activiști ai Secției Externe a CC al PCUS, a ridicat problema unor astfel de „inexactități” strecurate în publicații sovietice. El a enumerat o serie de cărți (manuale, enciclopedii etc.) în care rolul PCR și al armatei române în contextul celui de-al Doilea Război Mondial era descris în mod diferit față de cum vedea PMR aspectele respective. Medvedev, adjunctul șefului

Secției Externe a PCUS, a fost foarte receptiv în această privință, arătând că deseori asemenea „inexactități” se pot strecura fie din incompetența autorilor, fie din utilizarea unor surse de documentare vechi, „depășite”²⁸.

Cu toate acestea, la Kremlin era vizibilă tendința de a nu da credit pozițiilor românești, ci de a le accepta ca fiind necesare din punct de vedere politic. Guină relatează la București despre un alt episod survenit în timpul discuțiilor: „Vorbind despre faptul că în revista «Statul și Dreptul» nr. 11 din 1960 au apărut unele aprecieri nejuste referitoare la perioada imediat următoare lui 23 august, fără a menționa despre care aprecieri este vorba, tov. Zavoļjski m-a întrebat cu un zâmbet oarecum ironic: «S-a afirmat probabil că Armata Roșie a eliberat Bucureștiul?» Forma în care a fost pusă întrebarea precum și conținutul ei m-au făcut să iau pe loc atitudine. Am arătat că noi niciodată nu am subapreciat rolul pe care Armata Roșie l-a avut în crearea condițiilor favorabile care au făcut posibil actul revoluționar de la 23 August 1944. Fără victoria Armatei Roșii asupra armatelor hitleriste nu ar fi existat 23 august. Meritul PCR a constat în faptul că a știut să folosească din plin posibilitățile create de înaintarea victorioasă a Armatei Roșii pentru smulgerea României de sub jugul fascist și întoarcerea armelor contra armatelor hitleriste. Nu același lucru se poate spune însă despre PC Ungar, de exemplu, care nu a știut să înfăptuiască cotitura pe care am făcut-o noi. Am căutat în acest mod să nu las posibilitatea creării unei impresii greșite, precum că noi am subestima rolul pe care l-a avut Armata Roșie în eliberarea României de sub jugul fascist. (...) Am observat că în timp ce vorbeam, tov. Zavoļjski a cam roșit și i-a dispărut orice urmă de zâmbet”²⁹.

Ceea ce regimul Dej încerca să întreprindă era de fapt un joc dublu: să creeze aparența că două puncte de vedere care sunt în esență opuse n-ar fi de fapt. El încerca să se îndepărteze de Moscova în așa fel încât Moscova să fie de acord și să aprobe aceasta, pentru a nu da naștere unor divergențe, mai ales într-un climat internațional instabil, generat de confruntarea sovieto-americană în problema Berlinului³⁰. Încă o dată, intuiția îi spunea lui Dej că autonomia, pentru a fi durabilă, trebuie obținută prin prudență. Acest principiu n-a mai putut fi aplicat însă după 1962, când primele divergențe fățișe între Moscova și București au ieșit la iveală, pe tema propunerilor privind specializarea industrială. Opoziția lui Gheorghiu-

Dej față de planurile de integrare economică și de lărgire a atribuțiilor CAER a scos la iveală o lungă serie de nemulțumiri ale sale față de Moscova, latente până atunci. Liderul român era de altfel mult mai pregătit acum să-l înfrunte pe Hrușciov, deoarece în anii care au urmat revoluției maghiare, regimul se consolidase mult. Fără zgomot și fără să atragă atenția asupra inițiativelor sale, Gheorghiu-Dej înlăturase orice urmă de opoziție în interiorul partidului, continuase într-un ritm susținut industrializarea țării și stabilise relații tot mai intense în afara lagărului socialist³¹.

În primăvara lui 1963, Hrușciov a observat că opoziția lui Dej este foarte hotărâtă și tinde către o ruptură, motiv pentru care a trimis doi emisari la București, pentru a-l aduce pe Dej pe „linia Moscovei”. Întâi Andropov, apoi Podgornii, au adus mesaje de împăcare ale lui Hrușciov, testând în același timp hotărârea românilor și coeziunea conducerii de partid³². Unul dintre aceste mesaje, o scrisoare adresată de Hrușciov omologului său, în care solicita o întâlnire, poartă și o serie de insinuări referitoare la războiul pe care România îl purtase contra Uniunii Sovietice și la rolul Armatei Sovietice în eliberarea României, ceea ce l-a deranjat mult pe Gheorghiu-Dej.

În scrisoarea de răspuns se argumentează faptul că războiul contra Uniunii Sovietice a fost unul impus de „clica fascistă”, nu de popor, și că Partidul Comunist a militat contra aceluia război. Mai mult, se subliniază că armata română a luptat cot la cot cu cea sovietică, contribuind decisiv la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. În ședința Biroului Politic care a dezbătut și adoptat proiectul de răspuns la scrisoarea sovietică, Gheorghiu-Dej a fost cel mai vehement. El a cerut ca în scrisoare să fie incluse mențiuni atât despre contribuția românească la războiul antihitlerist, cât și despre reparațiile de război pe care România le plătise Uniunii Sovietice: „(...) România a plătit, deși poporul român nu era vinovat cu nimic, totuși el a plătit în afară de jertfele și sângele vărsat, a plătit și condițiile puse de Armistițiu, să ne referim la daunele de război, să ne referim la Armistițiu, pentru că pe noi românii ne-a costat destul de țepăn”³³.

Atât I. Gh. Maurer, cât și Al. Bârlădeanu s-au opus tonului radical pe care Dej dorea să-l dea scrisorii de răspuns. Maurer argumenta că sovieticii ar putea reproșa faptul că daunele produse de război nu se pot plăti în bani, pe când Bârlădeanu insistă să nu se lase impresia că ne apărăm. Dej era foarte nervos însă: „noi am plătit totul, am

plătit și supraplătit, am plătit de două ori, nu o dată. Dacă e vorba de internaționalism, hai să vorbim, de ce să arunci asupra unui popor vina, asupra unui popor care a fost împins într-un război pe care el nu l-a dorit și de ce să nu vorbim că el a participat alături de armata sovietică la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei și că a dat destule jertfe și eforturi bănești”³⁴.

Probabil că atunci când Dej s-a calmat, a admis că argumentele aduse de Maurer și Bârlădeanu erau întemeiate, deoarece scrisoarea de răspuns nu conținea referiri la plățile efectuate de România în contul Armistițiului. Scrisoarea arăta că așa cum există încă oameni în cele două țări care au luptat unii contra celorlalți – după cum afirmase Hrușciov – existau de asemenea și oameni care au luptat cot la cot contra Germaniei. Totodată, era menționată contribuția adusă de PCR la organizarea răsturnării regimului Antonescu³⁵. Gheorghiu-Dej nu a iertat însă insinuările, pe care le va aduce în discuție și în cadrul unei întâlniri ulterioare cu o delegație chineză.

Aniversarea lui 23 august în 1963 a adus încă o schimbare de nuanță, greu vizibilă ochiului neatent. Editorialul din „Scânteia”, din 22 august, prezenta evenimentul prin prisma variantei devenită deja „oficială”: înaintarea victorioasă a Armatei Roșii a creat condițiile „eliberării”, dar inițiativa a aparținut PCR care a mobilizat masele muncitoare la luptă contra regimului fascist antonescian³⁶. Cuvântarea publică a lui Nicolae Ceaușescu, susținută atunci, a fost publicată în „Scânteia” și conține o referire ce anunță viitorul monopol ideologic asupra istoriei. Ceaușescu, plecând de la premisele cunoscute în baza cărora descrie evenimentul și trecând peste laudarea realizărilor regimului „democrat-popular”, face trimitere și la faptul că aceste realizări, precum și actul în sine de la 23 august, ar fi însemnat materializarea unor vechi așteptări istorice ale societății românești: „prind viață năzuințele spre care au aspirat cele mai luminate minți ale înaintașilor noștri”³⁷. El se referă aici la diverse figuri revoluționare ale secolului al XIX-lea. Cu reținere și cu subtilitate, discursul despre 23 august începe așadar să fie scos din canonul tipic al luptei clasei muncitoare contra fascismului în contextul celui de-al Doilea Război Mondial și este încadrat în contextul mai larg al luptei poporului român pentru independență de-a lungul istoriei. Utilizarea conceptului de independență are un dublu sens: explicit, se referă la lupta contra Germaniei naziste, dar implicit face trimiteri mult mai largi, la marile

puteri care au încercat subjugarea poporului român. Acest din urmă sens viza, desigur, Moscova. Gheorghiu-Dej avea multă experiență în a folosi acele idei și teze lansate de sovietici în dublu sens, astfel încât să-i servească propriile interese.

Cu ocazia următoare aniversări a lui 23 august, în 1964, condițiile relațiilor româno-sovietice erau profund schimbate. Publicarea „Declarației din aprilie” marcase în mod oficial orientarea PMR către un curs independent, cu atât mai mult cu cât relațiile româno-chineze cunoscuseră progrese remarcabile începând din anul precedent. În august 1964, o delegație chineză condusă de Li Siennien s-a aflat la București, având mai multe întrevederi cu Gheorghiu-Dej. Cu această ocazie, Dej s-a plâns chinezilor de modul în care Hrușciiov folosea participarea României la războiul antisovietic pentru a denigra România. El le spunea chinezilor că nu simțea deloc că ar avea ceva să-și reproșeze în această privință: „parcă Gheorghiu-Dej ar fi declarat război Uniunii Sovietice. Eram în închisoare la Doftana și de acolo, din închisoarea Doftana, am declarat război”³⁸. Li Siennien s-a declarat de acord cu Dej, arătând că și în China se cunoaște faptul că armata română a contribuit la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Liderul român explica chinezilor că nu este de acord cu niciun reproș sovietic: „datorită partidului nostru România a fost scoasă din război. Unul din reproșurile lor la adresa noastră este și acesta că, chipurile, PMR reduce la zero rolul armatei sovietice în eliberarea României. Asta nu este adevărat, noi am recunoscut rolul armatei sovietice, meritele pe care le-a avut armata sovietică, ajutorul pe care ni l-a dat armata sovietică, popoarele Uniunii Sovietice în lupta poporului nostru pentru libertatea și independența sa. Dar pentru libertatea noastră am luptat și noi, noi nu eram amorțiți, nici adormiți”³⁹.

Discutarea acestor aspecte reprezenta pentru Dej un prag psihologic. Acesta simțea nevoia să depășească vechile tabuuri legate de rolul Armatei Sovietice în România, pentru a-și legitima regimul, pentru a-i oferi rădăcinile istorice care îi lipseau. El își depășea în același timp și niște bariere autoimpuse, legate de relațiile sale cu Moscova. Discursul elaborat de regim referitor la 23 august se adresa tuturor: partidului, societății, Moscovei, dar și străinătății. Dej nu urmărea negarea rolului factorului sovietic, așa cum de mai multe ori a susținut, ci urmărea să-și descrie partidul într-o altă lumină, să-i găsească o poziție demnă în ansamblul

evenimentelor. Într-o discuție cu o delegație a Partidului Comunist Francez, Nicolae Ceaușescu, relatând evenimentele legate de preluarea puterii, insista asupra faptului că PCR a avut un merit deosebit în a înțelege și profita de contextul favorabil creat de înaintarea armatelor sovietice. Înțelegerea acestui context a determinat, în interpretarea oficială, preluarea inițiativei și mobilizarea maselor la luptă. Ceaușescu sublinia în fața comuniștilor francezi: „în București armata sovietică a sosit în 29-30 august 1944, când toată armata hitleristă fusese lichidată din București de forțele patriotice în colaborare cu armata” ceea ce „a întărit autoritatea partidului și a constituit baza pentru acțiune și succesele obținute de partidul nostru”⁴⁰. Această imagine descrie un partid activ, conștient de sine însuși, de rolul său leninist de avangardă a proletariatului.

Exact aceasta era imaginea pe care Dej încerca să o transmită. Știind rolul destul de limitat pe care PCR îl jucase în realitate, cunoscând lipsa de coeziune a partidului și supunerea sa totală față de Comintern, luptele fracționiste și dezbinarea, modul în care îl înlăturase pe Foriș, toate acestea făceau ca pentru Dej să fie fundamentală recunoașterea, construcția unei imagini de partid respectabil. În august 1944, în fața unei delegații cubaneze, el povestea: „noi nu eram un partid prea mare, însă ne-am condus după influența urmată de spiritul și prestigiul și experiența revoluționară, am avut un plan, eram conștienți de misiunea noastră istorică și tocmai când se așteptau mai puțin pentru că ne-a subapreciat adversarul (...)Și când nici nu se așteptau, atunci au fost luați de ceafă, am arestat Guvernul Antonescu, care a fost tot timpul în stăpânirea noastră. Noi puteam să venim la putere așa, fără combinații și cu alte partide politice. Dar n-am vrut”⁴¹.

Putem observa, așadar, că discursul regimului Gheorghiu-Dej referitor la evenimentele de la 23 august 1944 a evoluat în funcție de relația regimului cu Moscova. În general, pentru Dej și echipa sa, implicarea directă în actul de la 23 august reprezenta un element de legitimitate și de aceea, atunci când condițiile politice i-au permis, Dej a concentrat propaganda asupra evidențierii rolului PCR în acele evenimente. Angajarea în dispute cu Moscova pe această temă era un semnal privind pretențiile regimului de a fi tratat de la egal la egal. Condițiile istorice obiective în care s-au petrecut evenimentele de la 23 august nu-i interesau foarte mult nici

pe Gheorghiu-Dej și nici pe Hrușciiov. Ceea ce interesa însă, era interpretarea lor politică. Pentru Dej nu era suficient să-și promoveze abordarea prin propaganda din țară, ci pretindea o recunoaștere din partea Moscovei privind „adevărul” variantei sale. Aceasta echivala cu recunoașterea implicită a autonomiei. Ulterior, abordarea lui Gheorghiu-Dej a fost preluată de regimul Ceaușescu și, în condițiile specifice ale cultului personalității, a rămas parte componentă a discursului de legitimare a regimului.

¹ Dan Cătănuș, Ioan Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu*, Editura Vremea, București, 1999.

² Dejan Jović, “Official memories in post-authoritarianism: an analytical framework”. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, vol. 6, no. 2 (2004), p. 97.

³ Anthony Smith, *National identity*, Penguin Books, Londra, 1991, p. 17.

⁴ John Gillis, “Memory and Identity: The History of a Relationship” în *Commemorations: The Politics of National Identity*, ed. John R. Gillis, Princeton University Press, 1996, p. 3-4.

⁵ Vezi, pentru detalii: *Dosar Ana Pauker*, ed. Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, Editura Nemira, București, 2006.

⁶ Gheorghe Buzatu, *România și marile puteri 1939-1947*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 451.

⁷ Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 38-39.

⁸ *Raportul politic general făcut de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1948, p. 14-20.

⁹ Ana Pauker, *Cuvântare rostită la ședința solemnă în cinstea celei de a 34-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1951, p. 12.

¹⁰ *Ibidem*, p. 28.

¹¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvântare rostită la adunarea festivă pentru sărbătorirea celei de-a 10-a aniversări a eliberării României*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1954, p. 4.

¹² *Ibidem*, p. 5.

¹³ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond CC al PCR – secția Relații Externe, dosar nr. 26/1953. Ședința din 8 iulie 1953, f. 3.

¹⁴ Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editurile Universul și Calistrat Hogaș, București, 1992, p. 73.

¹⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări decembrie 1955 – iulie 1959*, Editura Politică, București, 1960, p. 496.

¹⁶ Idem, *Articole și cuvântări august 1959 – mai 1961*, Editura Politică, București, 1961, p. 10.

¹⁷ *Ibidem*, p. 9.

¹⁸ *Ibidem*, p. 11.

¹⁹ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 56/1956. Notă a Direcției Treburilor a CC al PMR, f. 18

²⁰ *Ibidem*, f. 19.

²¹ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 37/1959. Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 9.X.1959, f. 3

²² *Ibidem*, f. 21.

²³ *Ibidem*, f. 22.

²⁴ *Lección în ajutorul celor care studiază istoria PMR*, Editura Politică, București, 1960, p. 462-463.

²⁵ *Ibidem*, p. 468.

²⁶ *Ibidem*, p. 469.

²⁷ Grzegorz Ekiert, *The State against Society. Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1996, p. 10-11.

²⁸ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 70/1961. Notă de convorbire a tov. N. Guină cu tov. Medvedev, adjunctul Secției Externe a CC al PCUS, f. 1.

²⁹ *Ibidem*, f. 2.

³⁰ Stephen Fischer-Galați, *The New Rumania. From People's Democracy to Socialist Republic*, MIT Press, 1967, p. 84-85.

³¹ Pentru amănunte, vezi Constantin Moraru, *Politica externă a României 1958-1964*, Editura Enciclopedică, București, 2008, p. 15-78.

³² Dan Cătănuș, *România și schisma sovieto-chineză, V. Demersuri sovietice, 1963*, în „Arhivele totalitarismului”, nr. 3-4/2001, p. 165.

³³ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 25/1963. Stenograma ședinței Biroului Politic din ziua de 5 iunie 1963, f. 15.

³⁴ *Ibidem*, f. 16.

³⁵ Idem. *Tovarășului Nikita Sergheevici Hrușciiov, Prim-secretar al CC al PCUS*, f. 33-34.

³⁶ „Scânteia”, 22 iunie 1963.

³⁷ Idem, 23 august 1963.

³⁸ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2004, p. 367.

³⁹ *Ibidem*, p. 368.

⁴⁰ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar nr. 61/1964. Stenograma primirii de către tovarășii Nicolae Ceaușescu, Chivu Stoica și Leonte Răutu a delegației Partidului Comunist Francez, f. 33.

⁴¹ Idem, dosar nr. 41/1964. Notă de convorbire, f. 3.

Preliminarii ale actului de la 23 august 1944

BOMBARDAMENTUL STRATEGIC ANGLO-AMERICAN ÎN EUROPA DE SUD-EST: STRATEGIE ȘI POLITICĂ*

Prof. dr. RICHARD DAVIS
Centrul de Istorie al Armatei Terestre, SUA

Abstract

In late 1943 and throughout 1944 the Anglo-American alliance confronted several choices on how to employ their strategic bombing forces stationed in southern Italy. This force consisted of the British Royal Air Force's No. 205 Group of approximately 75 operational bombers, which specialized in night time operations and the American Fifteenth Air Force, which specialized in daytime precision bombing. The Fifteenth grew in form an initial force of 200 heavy bombers in November 1943 to 1,000 bombers in August 1944. The Americans had insisted of the creation of the Fifteenth in order to provide a second arm to their strategic bombing campaign against Germany. The US Eighth Air Force, twice the size of the Fifteenth, based in Great Britain, bombed targets in Western Europe, including Germany itself, while the Fifteenth would bomb important targets in southern Europe beyond the range of the Eighth. In particular, the American leadership intended to use the Fifteenth to destroy the single most important strategic and economic target in southern Europe – the oil refinery complexes at Ploiesti, Romania, which supplied the Germans with the bulk of their finished natural oil products, about one-third of the oil available to the Germans from all sources. The area also contained rail lines that would become increasingly important to the Axis war effort as the soviets pushed the Germans westward. In addition to military targets, South Eastern Europe offered possible diplomatic and political opportunities that strategic air operations might realize. Three of Hitler's allies in the region, Hungary, Bulgaria, Romania waived in their loyalty and might be persuaded to switch sides or leave the war. Since the Anglo-Americans had no land contact with these nations they would have to apply diplomatic leverage on these nations with air power. For air power advocates strategic operations against these three minor powers might also validate pre-war strategic bombardment theories concerning the ability of bombing to break the will of an opposing power and force it to surrender. This paper briefly examines and analyzes the Anglo-American use of strategic bombing for both military and political purposes in South Eastern Europe.

La sfârșitul anului 1943 și de-a lungul anului 1944, alianța anglo-americană s-a confruntat cu mai multe variante în privința folosirii Forței aeriene de bombardament strategic staționată în sudul Italiei. Această Forță consta din Grupul 205 al Forțelor Aeriene Regale Britanice cu aproxima-

tiv 75 avioane de bombardament operativ, specializate în executarea misiunilor pe timp de noapte și din Forța 15 Aeriană Americană, specializată în bombardamente de precizie pe timp de zi. Forța 15 a evoluat de la 200 de avioane de bombardament greu, în noiembrie 1943, la 1 000 în august 1944.

* Comunicarea prezentată la cea de a IX-a Conferință Internațională a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor”, București, 26-28 mai 2009

Americanii au insistat să creeze Forța 15 pentru a furniza un al doilea sprijin pentru bombardamentul strategic asupra Germaniei. Forța 8 Aeriană Americană, de două ori mai mare decât Forța 15, cu baza în Marea Britanie, a bombardat obiective din Europa de Vest, inclusiv din Germania, în timp ce Forța 15 urma să bombardeze ținte importante din Europa de Sud aflate dincolo de raza de acțiune a celei de-a 8-a. În particular, conducerea americană intenționa să folosească Forța 15 pentru a distruge unicul lor obiectiv important strategic și economic din Europa de Sud – complexul de rafinării de la Ploiești, care furniza germanilor grosul produselor petroliere finite, adică aproximativ o treime din totalul petrolului disponibil Germaniei din toate sursele. Regiunea cuprindea și căi ferate care ar fi devenit tot mai importante pentru efortul de război al Axei, pe măsură ce sovieticii îi împingeau pe germani spre vest. În plus, față de scopurile militare, Europa de Sud-Est oferea posibile oportunități diplomatice și politice, pe care operațiunile aeriene strategice le puteau realiza. Trei dintre statele aliate lui Hitler din regiune – Ungaria, Bulgaria și România – oscilau în loialitatea lor și puteau fi convinse să treacă de partea cealaltă sau să iasă din război. Deoarece anglo-americanii nu aveau contact terestru cu aceste țări, ei ar fi putut aplica presiuni diplomatice asupra lor prin forța aeriană. Pentru adepții puterii aeriene, operațiile strategice aeriene contra acestor trei mici state ar fi validat teoriile bombardamentului strategic care precede războiul, teorii care se referă la capacitatea bombardamentelor de a distruge voința unei puteri inamice și de a o forța să se predea. Acest studiu examinează și analizează, pe scurt, folosirea de către anglo-americieni a bombardamentului strategic în scopuri militare și politice în Europa de Sud-Est.

Bulgaria, care declarase război Marii Britanii și Statelor Unite, dar nu și Uniunii Sovietice, a devenit prima putere balcanică supusă constrângerii anglo-americane prin bombardamente strategice. Deși forțele bulgare nu au luptat direct contra aliaților occidentali, cel puțin 8 divizii bulgare i-au ajutat pe germani să ocupe Iugoslavia și Grecia, și au luat parte la acțiuni anti-gherilă, permițând trupelor germane să se ocupe de operațiile contra Națiunilor Unite. La 19 octombrie 1943, primul ministru britanic Winston S. Churchill, care de obicei era mai înclinat să folosească forța aeriană strategică pentru scopuri politice mai mult

decât partenerii săi americani, a prezidat o întâlnire a comitetului de apărare a Regatului Unit. Comitetul a conchis: „Nu putem tolera în continuare aceste activități ale șacalilor bulgari oricât ar fi sub călcâiul germanilor. Considerăm că o lecție dură trebuie administrată Bulgariei, cu un prim obiectiv de a o forța să retragă diviziile sale din Iugoslavia și Grecia, crescând dificultățile Germaniei și ajutând campania noastră în Italia. Am luat în considerare cu grijă cea mai bună metodă pentru a supune Bulgaria. Toți suntem de acord că un atac aerian prin surprindere asupra Sofiei, însoțit de manifeste care arată soarta orașelor Hamburg și Hanovra, ar avea cele mai bune și imediate efecte. Avertizarea în avans a bombardamentelor nu este de dorit, deoarece ar risca pierderi crescute. Mai bine ar fi să o facem bine la început și apoi să repetăm amenințările pe scară largă. O relativ mică diversificare a resurselor aeriene necesară ar fi de dorit dacă Germania ar trebui să aleagă între a înlocui diviziile bulgare ori a părăsi Grecia. Sofia este centrul administrativ al guvernului beligerant, un important centru feroviar, și are cazărmi, arsenale și triaje feroviare”¹.

Comitetul a sugerat în continuare ca atacurile să înceapă cu un bombardament greu american pe timp de zi, urmat de un raid de noapte al Forțelor Aeriene Regale Britanice (RAF). A doua zi, reprezentanții britanici în Statul Major Întrunit Anglo-American (CCS) de la Washington au cerut cooperarea americanilor, iar generalul Dwight D. Eisenhower, comandantul șef aliat în Mediterana, urma să fie instruit să efectueze raidurile „cu prima ocazie favorabilă”². Șefii americani au fost de acord, dar au propus ca în acord cu responsabilitățile lui Eisenhower legate de POINTBLANK (operațiile aeriene strategice contra Axei europene), OVERLORD (invazia anglo-americană în Franța peste Canal) și operațiile din Italia, să i se permită să aleagă singur momentul pentru atac, decât să fie instruit să facă din operația aeriană cea mai înaltă prioritate³. Britanicii au fost de acord cu această precizare.

Ca și multe alte inițiative de bombardament strategic, aplicarea a fost mult dincolo de intenții. În locul administrării „unei lecții dure”, Eisenhower a făcut doar un fel de demonstrație tardivă. La 14 noiembrie 1943, 90 avioane de bombardament B-25 ale Forței Tactice din nord-vestul Africii au atacat triajul feroviar de la Sofia cu 139,5 tone de bombe cu explozibil foarte puternic. Forța 15 aeriană a

executat apoi trei mici raiduri cu avioane B-24 asupra triajelor; unul cu 17 bombardiere la 24 noiembrie; altul cu 31 bombardiere la 10 decembrie, și în final cu 37 de bombardiere la 20 decembrie. Tonajul total al tuturor operațiilor din noiembrie și decembrie contra Sofiei a atins doar 352 tone de explozibili puternici. La 4 ianuarie 1944, vremea proastă a anulat un atac cu avioane B-17, deși o grupare a lovit triajul din orașelul bulgar Dupnița, 30 mile sud de Sofia. Totuși, la 10 ianuarie, Forța Strategică Aliată din Mediterana (MASAF) a dat până la urmă lovitura puternică pe care Churchill o ceruse cu mai mult de zece săptămâni mai înainte. În acea zi, 142 de avioane de bombardament B-17 din Forța 15 americană, lovind peste 70 % din ceea ce se prevăzuse, au aruncat 419,5 tone de bombe asupra orașului. În acea noapte, au mai urmat 42 de avioane Wellington din Grupul 205 RAF, cu peste 73 tone de explozibil puternic. După două săptămâni, o grupare de 40 de bombardiere B-17, nereușind să atingă Sofia, au aruncat 117 tone de explozibil puternic asupra triajelor de la Vrața, 50 mile nord de capitală.

Această „investiție” de doar 960 de tone de bombe și concentrare a raidurilor aeriene a produs rezultate disproporționate de spectaculoase. O mare parte din populația Sofiei, inclusiv funcționarii guvernamentali, au fugit din oraș, dezorganizând administrația statului.

Potrivit unui raport al Comitetului Întrunit de Informații Britanic, raidurile aeriene au accentuat opoziția față de politica pro-germană a guvernului, au redus contribuția modestă a Bulgariei la efortul de război german și au crescut teama Germaniei față de stabilitatea Bulgariei. Bombardamentul a determinat Germania să reorienteze artileria antiaeriană și 100 de avioane de vânătoare monomotor pentru apărarea Bulgariei și să furnizeze avioane moderne forțelor aeriene bulgare⁴. La 6 februarie 1944, ministrul bulgar în Turcia, abia întors la Istanbul de la Sofia, a contactat pe colonelul american Angel Kouymoumdjisky, un agent al Oficiului de Servicii Strategice al Agenției americane de spionaj. Ministrul bulgar a declarat că el a participat la o conferință cu regenții, primul ministru și șefii opoziției, și că a fost autorizat să ceară începerea convorbirilor cu guvernul SUA, în vederea alăturării Bulgariei la Națiunile Unite. El a mai cerut să se acorde un fel de garanții care să nu conducă la sfârșitul existenței naționale a Bulgariei. Ca ultim punct, el a cerut ca raidurile

aeriene asupra Bulgariei să fie oprite timp de zece zile pentru a permite misiunii bulgare să ajungă la Istanbul⁵. Fiind informat de acest demers, generalul britanic Maitland Wilson, care îl înlocuise pe Eisenhower în funcția de comandant șef aliat în Mediterana, a ordonat suspendarea bombardamentelor, dar a precizat că bulgarii să nu fie informați de aceasta⁶. Acest contact a fost primul dintr-o lungă serie de negocieri întortochiate care au condus la capitularea finală a Bulgariei în septembrie 1944.

Deși avioanele de bombardament aliate nu vor mai apărea din nou deasupra Bulgariei timp de șase săptămâni, amenințarea continuă a acțiunilor lor i-a determinat pe bulgari, la 20 februarie, să ceară guvernului turc să intervină pe lângă anglo-americieni să întrerupă bombardarea Sofiei și a altor orașe⁷. Turcii nu au acceptat. Se părea că bombardamentele aliate au provocat o îngrijorare profundă în rândul bulgarilor, și nu este hazardat să presupunem că acestea au fost un factor, poate unul critic, în decizia lor de a căuta o modalitate de a ieși din război. Totuși, odată ce negocierile au început, motive geografice și politice au împiedicat o capitulare rapidă a Bulgariei. Dacă bulgarii ar schimba tabăra beligerantă, ei ar avea nevoie de asistență imediată din partea anglo-americanilor, pentru a preveni o ocupare din partea Germaniei. Întrucât Bulgaria nu avea frontiere comune cu niciun stat din Națiunile Unite și era aproape înconjurată de state ale Axei sau de națiuni ocupate de Axă, anglo-americianii nu puteau acorda garanția practică a unei asistențe rapide cu forțe terestre, cerute de Bulgaria. Acesta a fost punctul critic în viitoarele negocieri. Temerile bulgarilor nu erau fără teme. În februarie 1944, ei au avut în față exemplul italian, al unui stat care a trecut de cealaltă parte beligerantă, dar care încă avea trei sferturi din teritoriul său ocupat de germani. În martie 1944, s-a adăugat exemplul Ungariei, unde germanii au aranjat cu succes o lovitură de stat care a înlăturat un guvern ezitant în devotamentul față de Axă.

Chiar înainte de tatonările de pace cu Bulgaria, rezultatele inițiale ale bombardamentului asupra Sofiei i-au determinat pe anglo-americieni să extindă loviturile aeriene în Ungaria și România. La 4 februarie, CCS l-a autorizat pe Portal să țintească aceste țări, cu condiția ca acest efort să nu impiețeze asupra POINTBLANK și a sprijinului operațiilor terestre din Italia⁸. La 15 februarie, Portal a trimis lui Wilson țintele sale prioritare, în ordinea

importanței: Bulgaria, Budapesta și București⁹. Când Wilson a întrebat dacă acest mesaj înseamnă că ar trebui să se reia imediat bombardarea Bulgariei, acesta a răspuns afirmativ¹⁰. Comitetul Întrunit de Informații Britanic a întărit directiva lui Portal, avizând pe Wilson că Aliații au primit „mai multe oferte de capitulare din partea Bulgariei”, „contacte din România”, și că „sunt semne numeroase că guvernul Ungariei este serios preocupat de bombardamentele de la Sofia și Helsinki”. Deși nesigur în privința autenticității acestor inițiative, Comitetul i-a recomandat lui Wilson să bombardeze orașele bulgare Plovdiv (un centru de comunicații), Burgas (port de tranzit pentru importurile germane de crom din Turcia) și Varna (o bază navală și de transport maritim germană), atât din motive politice, cât și economice, până când bulgarii vor face „o abordare serioasă”. Comitetul a avizat și bombardarea orașelor București și Budapesta, pentru a provoca „panică și confuzie administrativă”, adăugând că „este important ca primul bombardament [asupra Budapestei] trebuie să fie eficient și poate din acest motiv bombardamentul anglo-american trebuie să-l preceadă pe cel rusesc”¹¹. Wilson nu a putut acționa conform noilor priorități până la mijlocul lunii martie, deoarece resursele erau alocate în primul rând pentru „Marea Săptămână”, necesitățile debarcării pe plaja Anzio, cerințele celei de-a treia bătălii de la Cassino, și începerea operațiunii STRANGLE (o campanie masivă de interdicție aeriană asupra Italiei ocupate).

Câtă vreme anglo-americanii așteptau prilejul de a lovi țintele balcanice, evenimentele care se desfășurau pe frontul sovieto-german au schimbat în mod dramatic percepțiile celor implicați. În a doua fază a ofensivei de iarnă, care a început la 4 martie 1944, sovieticii i-au izgonit pe germani din Ucraina, distrugând aproape total două armate germane și o parte din alta. La 7 martie, Armata Roșie a întrerupt comunicația feroviară Lvov-Odessa și a intrat pe teritoriul României. La 15 aprilie, sovieticii se îndreptau spre frontiera României și ocupau capete de pod peste Bug. În săptămânile următoare, sovieticii au curățat Crimeea, într-un proces care a distrus Armata 18 germană, provocând grele pierderi românilor și cucerind Sevastopolul la 9 mai. Înaintarea rusească i-a făcut pe români și pe unguri și mai preocupați să abandoneze războiul, în timp ce tăierea liniei Lvov-Odessa a forțat Axa să transfere liniile de comuni-

cație pentru partea de sud a frontului rusesc de la ruta directă prin Polonia spre noua și mai întortochiata arteră prin Praga, Budapesta și București. Această rută, care ocolea, departe prin vest, bariera Munților Carpați, nestrăbătuți de căi ferate importante, era cu sute de mile mai lungă, iar infrastructura era mult mai slabă decât linia principală din Polonia. Noul parcurs, care constituia singura sursă de aprovizionare și de posibilitate de retragere pentru 40 de divizii germane, a suplimentat sarcinile sistemului feroviar german și, spre deosebire de cea anterioară, se afla în raza de acțiune a aviației de bombardament greu anglo-american. În ochii unor comandanți aliați, în special Portal și Wilson, acest fapt le-a oferit aliaților occidentali o ocazie minunată de a ataca pe germani într-un punct vulnerabil și să ajute pe sovietici.

Totuși, generalul-locotenent Carl A. Spaatz, comandantul Forțelor 8 și 15 Aeriene Strategice Americane, dorea să lovească ceea ce considera a fi o țintă mai importantă, complexul de rafinării de la Ploiești. La 5 martie, el a cerut mareșalului șef al Aerului, Charles A. Portal, șef de stat major al Forțelor Aeriene Regale Britanice, precum și tuturor comandanților operațiilor strategice aliate, permisiunea de a ataca, dar nu a primit niciun răspuns. Când vremea s-a îmbunătățit, la 17 martie, el a cerut a doua oară să fie lovit orașul Ploiești. În schimb, Portal i-a ordonat să îndrepte acțiunile Forței 15 spre capitalele balcanice Budapesta, București și Sofia, și, după o consultare cu Churchill, a exclus Ploieștiul.

Decizia lui Portal reflecta atât lupta de la Londra dintre planurile referitoare la petrol și cele referitoare la transporturi, cât și acordul asupra politicii de bombardamente anglo-americanе contra Bulgariei, României și Ungariei. Dacă Portal ar fi permis Forței 15 să bombardeze Ploiești, situația ar fi înclinat balanța spre planul referitor la petrol, dar nu avea sens să se restrângă aprovizionarea germanilor cu petrol natural, care, în acest caz, s-ar fi bazat tot mai mult pe producția de petrol sintetic, dacă Aliații nu erau pregătiți să distrugă și rafinăriile de petrol sintetic. Portal însuși a argumentat că rafinăriile de la Ploiești sunt ținte dispersate, a căror bombardare ar cere mai multe zile, și că, în al doilea rând, având în vedere resursele aeriene disponibile, un atac asupra Bucureștiului ar avea mai multe efecte negative asupra exporturilor de petrol românesc decât un efort similar îndreptat contra rafinăriilor de la Ploiești. În plus, un atac asupra

capitalei României ar avea consecințe mai grave asupra intereselor politice ale Germaniei¹². Directiva sa ca Forța 15 să consacre mai mult efort capitalelor aliaților balcanici ai lui Hitler a accentuat politica deja aplicată de britanici și americani.

La 9 martie 1944, Portal i-a informat pe Spaatz și Wilson asupra ultimelor priorități de bombardament în Mediterana:

1. Orașe în Bulgaria, inclusiv Sofia, Varna și Burgas, din motive politice.

2. București.

3. Budapesta¹³.

Două zile mai târziu, șefii de state majore britanice au identificat „unele speranțe că dacă ar fi întreprinse imediat atacuri grele din aer asupra Bulgariei, coordonate cu presiuni diplomatice, confruntare politică și acțiuni ale SOE și OSS, Germania ar fi forțată să ocupe Bulgaria, dacă vrea ca aceasta să fie menținută în război”. Ei au solicitat ca Wilson să fie instruit să declanșeze unul sau două atacuri grele asupra Sofiei „la cea mai apropiată dată”¹⁴. Șefii americani au refuzat să modifice prioritățile existente, bazându-se pe raportul Comitetului Întrunit de Planificare American, care stipula: „Suntem de părere că un «colaps» al Bulgariei, care ar determina folosirea unor forțe terestre germane suplimentare, va avea loc doar dacă Națiunile Unite s-ar afla în poziția de a disloca forțe în Bulgaria”. Ei au conchis: „Colapsul Bulgariei nu va fi grăbit prin atacuri aeriene viitoare”¹⁵.

Totuși, evenimentele din Ungaria și succesele înfrângerii ale Axei în confruntarea cu sovieticii au condus la o revizuire rapidă și aparent contradictorie a directivelor de bombardament în Balcani. În Ungaria, apropierea Armatei Roșii a provocat un conflict politic intern între facțiunile care credeau că a venit momentul ieșirii din război și trebuie să obțină cei mai buni termeni posibili din partea anglo-americanilor (ungurii era îngroziiți de ocupația sovietică), și cele care simțeau că cea mai bună soluție era continuarea cooperării cu Germania. Amiralul Miklos Horthy, regentul Ungariei și șeful statului, părea înclinat să sprijine grupările antigermene, deși el nu dorea să facă nicio mișcare deschisă pentru a modifica relațiile curente ale Ungariei cu Germania. Hitler a decis să nu riște pierderea petrolului vital din Ungaria și alte resurse, și să nu dezorganizeze apărarea în Est. La 19 martie, trupele germane au ocupat Ungaria și l-au forțat pe Horthy să numească un guvern pro-german,

care să acționeze sub ochii unui plenipotențiar german. În acel moment, cabinetul britanic de război, pentru a ajuta elementele antigermene din Ungaria care se aflau în legătură cu guvernul Majestății Sale, a interzis operațiunile aeriene aliate contra Ungariei¹⁶. La 22 martie, Wilson a cerut Forței 15 să se îndrepte cu cea mai mare putere posibilă contra triajelor feroviare din București, Ploiești, Sofia și altor ținte convenabile din Bulgaria și România. Totuși, el a plasat Budapesta pe lista cu restricții.

În aceste împrejurări, Spaatz, ofițerul însărcinat cu controlul operațional al Forței 15, le-a replicat vehement lui Arnold și Comandamentului American Întrunit că „prea multe agenții dau ordine Forței 15”, și că, prin urmare, o abat de la misiunea sa principală, bombardarea Germaniei. El a adăugat: „Nu pot accepta răspunderea pentru comanda Forței 15 Aeriene dacă această situație nu este clarificată. Toate ordinele de a ataca alte ținte decât cele eficiente pentru teatrul de operații din Italia trebuie trecute prin cartierul meu general, iar dacă nu, Forța 15 trebuie scoasă de sub comanda mea până când va fi inițiată o acțiune pozitivă și hotărâtă de către Statul Major Combinat; altfel, cred că eforturile forțelor aeriene strategice americane vor fi risipite”¹⁷.

Generalul Henry H. Arnold, comandantul Forțelor Aeriene Americane și membru al Statului Major Întrunit și Combinat, a promis să prezinte problema șefilor Statului Major Combinat și i-a spus lui Portal că toate ordinele pentru Forța 15 aeriană trebuie să treacă pe la Spaatz, și că, în pofida „atâtor ținte atractive în Balcani”, trebuie avută în vedere prioritatea înaltă a țintelor POINTBLANK¹⁸. Portal, în răspunsul său, a regretat dificultățile și a promis să prevină o repetare a situației, dar a observat că el prevede apariția unor asemenea probleme în obiectiile sale privind folosirea Forței 15 aeriene, la Conferința de la Cairo din decembrie 1943. Portal a continuat cu argumentarea sa pentru a cere mai multe bombardamente în Balcani. El nota că atunci când a fost creată Forța 15 „s-a declarat că șefii din teatrele de război vor avea la discreția lor aprobarea de a folosi Forțele Aeriene Strategice pentru alte scopuri decât misiunile principale, dacă o urgență strategică sau tactică ar cere o asemenea acțiune. S-a recunoscut de către Statul Major Combinat că situația din Italia a constituit o urgență care a justificat eforturile lor în privința țintelor din Italia. După opinia mea și

cea a altor șefi de state majore britanice, situația din România și Bulgaria constituie o urgență strategică, deși germanii sunt amenințați, nu noi. Credem că germanii sunt deocamdată într-o situație foarte dificilă pe Frontul de Sud și că orice acțiune din partea noastră, care le va spori brusc și substanțial dificultățile în această zonă și în această perioadă, va putea avea efecte incalculabile pentru situația de război a aliaților ca întreg și deci și pentru perspectivele OVERLORD. (...) Suntem convinși că efectul asupra operațiilor în alte zone ar fi foarte mic, deoarece vremea este rareori potrivită pentru mai multe regiuni în același timp. (...) Vă solicit să luați în considerare cu bunăvoință opiniile mele și să vă dați acordul asupra modului nostru de a trata actuala situație din Europa de Sud-Est ca o urgență, garantând o abatere temporară de la ordinea generală a priorităților”¹⁹.

Fără tragere de inimă, Arnold a fost de acord, dar cu condiția ca Portal să-l asigure că bombardamentele în Balcani se vor produce doar în zilele în care vremea nu va permite lovituri asupra țintelor POINTBLANK și OVERLORD²⁰. Portal a fost de acord, întrucât condițiile climatice sunt de asemenea natură încât țintele sunt mutual exclusive, și l-a asigurat pe Arnold că „nu vor fi date instrucțiuni care să autorizeze devieri de la țintele de importanță primară de pe lista de priorități, decât în cazul că ar fi așteptate rezultate cu adevărat importante”²¹. Argumentele lui Portal au convins CCS. Acesta a autorizat pe Portal, la 24 martie, „să instruiască pe Spaatz și Wilson să renunțe la ordinea de priorități agreeată anterior pentru a lansa unul sau două atacuri grele asupra unor obiective potrivite din Europa de Sud-Est, atunci când situația o cere și dacă există posibilitatea obținerii unor rezultate de mare importanță”. CCS a mai comunicat lui Portal că se așteaptă doar la o abatere minoră de la operațiile din Italia și de la POINTBLANK²². A doua zi, Portal a stabilit prioritățile de bombardament revizuite pentru Mediterana astfel:

(A) București, centrul feroviar.

(B) Budapesta, centrul feroviar. Interdicția existentă asupra Ungariei este astfel anulată.

(C) Sofia și alte orașe din Bulgaria²³.

Portal a avut succes în fața Cabinetului de Război, ridicând interdicția asupra Ungariei, când a devenit evident că rezistența din Ungaria, așa cum era, s-a prăbușit²⁴.

În contextul de mai sus, Grupul 205 și Forța 15 aeriană au atacat ținte din Bulgaria în luna martie.

În noaptea de 15/16 martie, Grupul 205 a atacat stația de triaj din Sofia. Noaptea următoare, Grupul 205 s-a întors în același punct dorit. După alte două nopți, Grupul 205 a lovit triajele feroviare de la Plovdiv. În noaptea de 29/30 martie, britanicii au atacat încă o dată Sofia, aruncând 149 tone de bombe. Ziua următoare a venit rândul americanilor de a lovi Sofia; 246 de bombardiere au atacat triajele, 88 bombardiere au atacat centrul orașului, iar 32 de bombardiere au lovit zona industrială a orașului. În total au aruncat 1 070 tone de bombe (inclusiv 278 tone de bombe incendiare, acesta fiind locul al doilea în totalul bombelor de acest fel aruncate de Forța 15 aeriană într-un singur raid). În termenii tiparelor operaționale pe timp de război ale Forței 15, acesta era în mod clar un raid asupra unei arii urbane. O sursă a raportat că acest raid a provocat o furtună de foc²⁵. Având în vedere lipsa de precizie a bombardamentelor aliate (nici Grupul 205, nici Forța 15 nu primiseră sprijin electronic), locuitorii din Sofia au fost din nou atinși de război. La 17 aprilie, 250 de bombardiere grele americane au efectuat ultimul raid major asupra Sofiei, lovind triajele și zonele industriale. Alte 34 de bombardiere au lovit în aceeași zi triajele de la Plovdiv (90 de mile sud-est de Sofia, pe principala cale ferată spre Turcia).

450 dintre bombardierele grele ale Forței 15 au lovit triajul feroviar de la Budapesta și o fabrică de armament din zona construită a orașului la 3 aprilie. Americanii s-au întors după zece zile, atacând bazele aeriene și fabricile de piese de schimb pentru avionul de vânătoare Me-410, din Budapesta, cu 336 de bombardiere, și obiective industriale din Gyor (la jumătatea drumului între Viena și Budapesta) cu 162 de bombardiere grele. Grupul 205 a sprijinit acest raid cu misiunile a 53 de bombardiere la 12/13 aprilie și a 64 de bombardiere în noaptea de 16/17 aprilie, contra triajelor de la Budapesta.

La 5, 15 și 24 aprilie, Forța 15 aeriană a executat ample misiuni de atac asupra triajelor de la Ploiești. Fiecare rafinărie avea propriul triaj. După cum notează istoria oficială a SUA cu anumită satisfacție, bombele au căzut pe rafinării „cu o precizie mai mult decât întâmplătoare”. Americanii nu au acceptat începerea unei campanii contra petrolului nici măcar în rapoartele și documentele de informații secrete²⁶. Acest bombardament a avut un efect semnificativ asupra producției de la Ploiești. Importurile germane de produse petroliere finite, în special din România, au scăzut de la 186 000 tone în martie la 104 000 tone în aprilie²⁷.

În același timp, atât guvernul român al mareșalului Ion Antonescu, cât și opoziția, făcuseră deja negocieri de pace. La 13 octombrie 1943, atașatul militar român la Ankara a contactat Ambasada britanică cu o propunere din partea mareșalului Antonescu. La mijlocul lunii noiembrie, Iuliu Maniu, șeful Partidului Național-Țărănesc și cel mai respectat și influent lider pe plan internațional al opoziției românești, i-a contactat de asemenea pe englezi. Ei insistau că orice negocieri trebuie să includă și pe americani și pe sovietici pe baze egale. Reprezentantul lui Maniu, se pare cu știința lui Antonescu, a ajuns la Ankara la 3 martie 1944 și a plecat apoi la Cairo, unde a început negocieri cu oficiali sovietici și anglo-americani²⁸. Conform avizului Statului Major Întrunit American, guvernul SUA a conchis că ar trebui să fie continuate aceste convorbiri pentru a scoate România din Axă, indiferent de costurile pe care le-ar suporta românii²⁹, și, implicit, fără a se preocupa de situația finală de după război din Balcani. Deoarece ofensiva de iarnă sovietică a spulberat forțele germane, blocând calea lor către frontiera românească, anglo-americanii au accentuat situația dificilă a României la 4 aprilie, când 313 avioane de bombardament greu din Forța 15 aeriană au aruncat 866 de tone de explozibili puternici (nu și bombe incendiare) asupra triajelor de la București. La 11 aprilie, CCS, observând deplasarea forțelor germane din Franța și dependența crescândă a Germaniei de forțele militare ale României, a declarat: „În România, controlul central asupra țării a slăbit, iar guvernul român pare să piardă încrederea în capacitatea germanilor și a trupelor proprii de a rezista în fața avansului sovietic”. În consecință, s-a ordonat prin Portal ca „efortul maxim posibil în bombardarea Balcanilor, până la noi ordine, să fie concentrat asupra României, unde pozițiile germane sunt mai slabe, interesele economice germane mai mari, iar guvernul cel mai periclitat”. Portal a precizat astfel noile priorități din Balcani:

- (a) București, în special centrul feroviar,
- (b) Ploiești, centrul feroviar,
- (c) Alte ținte feroviare din România care deocamdată sunt mai puțin importante și *numai* [accentuat în original] dacă vremea nu e potrivită pentru bombardament în România.
- (d) Budapesta, centrul feroviar³⁰.

În același timp, Portal i-a informat pe Spaatz și Wilson că orașele din Bulgaria „sunt de mică

importanță”. Săptămâna următoare, Portal a adăugat pe lista de priorități centrele de comunicație din Ungaria, Szolnok și Szeged, ambele situate pe principala cale ferată către Frontul de Sud³¹. La 12 aprilie, Națiunile Unite au prezentat României condițiile de armistițiu, iar trei zile mai târziu, 257 bombardiere grele au aruncat 598 de tone de explozibili puternici asupra Bucureștiului, utilizând radarul și estimarea, iar la 24 aprilie alte 209 bombardiere grele au lovit Bucureștiul cu 477 de tone bombe. După cum l-a informat Arnold pe Spaatz, aceste atacuri nu erau destinate doar distrugerii comunicațiilor feroviare, ci „au intenționat slăbirea pozițiilor statelor balcanice”³².

Având în vedere dimensiunea cooperării României cu Germania, Aliații, renunțând la intenția lor declarată de capitulare necondiționată a puterilor Axei, au oferit condiții generoase, inclusiv un angajament de a nu ocupa România și promisiunea de a anula Dictatul de la Viena din 1940, prin care Hitler a luat României Transilvania³³. Dar Maniu, un om cunoscut prin lipsa sa de decizie, a tergiversat. El a așteptat, în van, o conjunctură care ar fi ameliorat consecințele războiului țării sale contra a trei dintre cele mai puternice națiuni din lume. La 27 aprilie, Aliații au strâns șurubul trimițând un ultimatum de 72 de ore, care cerea un răspuns afirmativ sau negativ la condițiile oferite de ei, atât lui Maniu, cât și guvernului Antonescu, care era într-o anumită măsură informat asupra evoluțiilor de către Maniu. Când limita de timp a expirat, fără niciun răspuns de la Antonescu și cu scuze pentru inacțiune din partea lui Maniu, Churchill, exasperat, a primit un raport despre starea convorbirilor de la ministrul de externe, Anthony Eden. Replica primului ministru, scrisă într-un moment în care el amâna operațiunile aeriene care pregăteau debarcarea din Normandia, fără a se preocupa de victimele civile franceze, evidențiază o prea omenească capacitate de a susține două idei contradictorii în același timp. El nota „este, sigur, cazul să fie mai multe bombardamente”³⁴.

Grupul 205 a efectuat raiduri de noapte asupra Bucureștiului la 3, 6 și 7 mai. Dar Forța 15 a dat cele mai grele lovituri. La 5 mai, 550 de bombardiere au lovit Ploieștiul. La 6 mai, peste 667 de bombardiere au asaltat zonele feroviare și bazele aviatice în 5 orașe românești. La 7 mai, 481 bombardiere grele au aruncat 1 168 de tone (inclusiv 164 de tone de bombe incendiare) asupra zonelor

feroviere din București. Aceste atacuri aveau scopul militar de a-i priva pe germani de petrol, de a deranja comunicațiile cu Frontul de Est și de a adăuga o nouă lovitură transporturilor feroviare în afara celei provocate de minarea Dunării. Răspunzând mâniei lui Churchill, Aliații au intenționat ca bombardamentele să reamintească românilor consecințele continuilor amânări. Din păcate, raidul aerian asupra Bucureștiului din 7 mai a fost un eșec parțial în privința țintelor propuse și a lovit un cartier muncitoresc. Potrivit lui Ira Eaker, românii l-au informat mai târziu că acest atac a ucis 12 000 de civili³⁵. Aceasta era ceva tipic pentru exagerarea pierderilor atribuite adesea bombardamentelor strategice. Raportul oficial al Statului Major Aerian român a raportat în privința raidului doar 231 morți, 28 răniți și 1 567 locuințe distruse sau avariate³⁶. Acest mare efort de bombardament nu a împins România în cealaltă tabără beligerantă, iar ofensiva sovietică s-a oprit la 15 aprilie și nu va fi reluată decât în august. Slăbirea imediată a presiunii a redus și starea de alertă a românilor și a ușurat livrarea de resurse către Germania.

La 16 mai, într-o nouă directivă, evident influențată de raidul inaugural al Forței 8 Aeriene asupra uzinelor germane de petrol sintetic din 12 mai și de operațiunea secretă de bombardament de la Ploiești, Portal a evidențiat altă schimbare în politica de bombardament a Aliaților, aceea de a pune mai mult accent pe obiectivele economice. Directiva menținea prioritatea pentru centrele feroviare din România și Ungaria și adăuga ca obiectiv secundar, „capacitățile de rafinare care au rămas la Ploiești și rafinăriile de la Budapesta și Viena”. Șeful Statului Major Aerian a încurajat în continuare minarea Dunării și a sugerat un atac asupra unei fabrici din Budapesta care aproviziona pe germani cu componente radio³⁷. Trei săptămâni mai târziu, la 6 iunie 1944, Portal a făcut din rafinăriile de la Ploiești, din Ungaria și Austria prima prioritate, în timp ce a doua o constituia minarea Dunării și operațiile contra portului dunărean Giurgiu și a Porților de Fier, un sistem de blocare pe Dunăre. Vorbind pentru CCS, el a recunoscut lipsa unui succes măsurabil în campania anterioară de bombardare a obiectivelor economice și politice și a plasat asemenea operații ca având probabilitatea cea mai redusă: „În timpul acalmiei prezente a luptelor de la frontul răsăritean... considerăm că bombardarea destinată distrugerii transporturilor

feroviare din România și Ungaria s-ar putea face cu resurse care ar fi disponibile atunci când vremea va fi proastă... Dacă se vor face, în opinia noastră, ar trebui să fie limitate la centre importante precum Budapesta și București, unde haosul administrativ care ar rezulta ar oferi avantaje adiționale”³⁸.

La sfârșitul lui iulie, CCS a constatat îmbunătățirea situației Aliaților în Balcani și, în consecință, a decis noi restricții ale bombardamentelor:

(a) Prioritățile strategice pentru operațiunile de bombardament în statele satelite (Ungaria, Bulgaria și România) trebuie să fie, ca și în trecut, limitate la obiective de importanță militară, iar selecția acestor ținte să se facă ținând seama de scara probabilă a victimelor întâmplătoare.

(b) Obiectivele de bombardat selectate în Grecia, Iugoslavia și Albania trebuie să fie de o valoare militară demonstrabilă, iar țintele să fie atacate cu evitarea atentă a victimelor civile³⁹.

Această politică de comandă aliată a reglementat bombardamentele în teritoriile ocupate din vestul și estul Europei, continuând să diferențieze sateliții Germaniei printr-un tratament mai dur față de zonele cucerite, dar mai ușor față de Reich. Petrolul a continuat să fie primul plan până la evenimentele de la sfârșitul lui august 1944, când România a schimbat tabăra beligerantă și când ofensivele de vară ale Armatei Roșii i-au dat acces direct spre Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria. În acest moment, anglo-americanii au suspendat bombardarea Bulgariei și României, în afara cazului în care exista o coordonare cu înaltele comandamente român și sovietic, și au făcut din bombardarea țintelor petroliere din Ungaria și Cehoslovacia prima prioritate, a doua fiind bombardarea comunicațiilor din Ungaria, Iugoslavia și Grecia⁴⁰. Bombardarea obiectivelor ungare și cehe a continuat în aprilie 1945, cât timp părți din aceste țări au rămas sub control german.

În negocierile lor cu guvernele Axei din Balcani, anglo-americanii au menținut un solid front diplomatic cu sovieticii. Se recunoșteau realitățile geopolitice și diplomatice, iar Stalin era reasigurat în privința cooperării. Nicio soluționare durabilă a situației din Balcani nu putea fi realizată fără participarea sovietică. Românii au rămas de partea Axei până la sfârșitul lui august. Până la urmă, ca și bulgarii, ei au amânat până a fost prea târziu pentru a încheia un acord cu aliații occidentali. Și ei au sfârșit în burta lupului sovietic. Pierzând șansa de a

trata cu Aliții în ansamblu, sateliții Axei au fost în final forțați să ajungă pe rând la acorduri dezavantajoase cu sovieticii.

Rezultatele bombardării Bucureștiului și a altor capitale balcanice se pare că nu au produs efecte politice semnificative. Având în vedere moralul scăzut al conducerii și populației din țările balcanice, ele ar fi putut fi candidați excelenți pentru teoriile luptei aeriene de dinainte de război care avansau principiul că bombardamentul strategic poate provoca panică și capitularea conducerii statului. Faptul că aceasta nu s-a întâmplat spune multe despre gândirea teoreticienilor forței aeriene, care tindeau să accentueze autoritatea și potențialul

forței aeriene, fără a lua în considerare în mod adecvat întregul spectru al factorilor diplomatici și militari implicați în conflict. Armata Roșie, nu forța aeriană strategică anglo-americană, a forțat conducătorii sateliților balcanici ai lui Hitler să capituleze în fața Națiunilor Unite. Forțele terestre sovietice, atunci când erau disponibile și chiar dacă amenințau regimurile satelit, le-au putut proteja de răzbumarea nazistă. Puterea aeriană singură nu o putea face. Pe de altă parte, efectele psihologice ale bombardamentelor strategice nu pot fi măsurate exact. Bombardamentele din Balcani au putut contribui la defetism și la limitarea angajamentelor față de partenerul german, în rândul sateliților.

Anexa I: Minarea Dunării

În aprilie, Grupul 205 al RAF a început cea mai însemnată misiune din război – minarea aeriană a Dunării. Unul dintre cele mai mari fluvii din lume, Dunărea, se întinde de-a lungul a peste 1 700 de mile, din văile Alpilor elvețieni și Pădurea Neagră, prin unele dintre cele mai importante orașe din Europa Centrală și Balcani – Linz, Viena, Budapesta și Belgrad –, apoi de-a lungul frontierei româno-bulgare înainte de a coti spre nord și de a se vărsa în Marea Neagră. Este navigabilă comercial pe cea mai mare parte a cursului, de la Marea Neagră la Regensburg, și servește ca legătură vitală pentru sistemul de transport din sud-estul Germaniei, permițând acesteia să transporte circa 8 000 000 tone de produse în Germania între 1942 și 1944.

Minarea a început în noaptea de 8-9 aprilie în partea iugoslavă a Dunării și a continuat până în noaptea de 10-11 septembrie, când avioanele de tip „Wellington” și „Liberator” din Grup au aruncat un total de 1 315 mine în apele Ungariei, Iugoslaviei și României. În cele 372 de incursiuni, englezii au pierdut 9 avioane și au aruncat 693,2 tone de mine. Minele navale, ca și cele terestre, au atacat nu doar oamenii și materialele inamicului, ci au avut și un efect psihologic. Căpitanii vaselor au amânat îmbarcările până când s-au asigurat că traseele erau curățate. Germanii au trebuit să creeze cu greu o forță de dominanță, transferând personal de pe râurile din nordul Germaniei, sau pregătind alt personal. Navele distruse de mine au reprezentat o permanentă diminuare a capacității de transport pe fluviu.

Serviciile de informații britanice, probabil ULTRA, au afirmat că între aprilie și iulie 1944 tonajul transportat pe Dunăre a scăzut cu 35% față de media din ultimele 8 luni și că prin minare s-au scufundat aproximativ 100 de nave fluviale. Aceeași sursă mai nota că înainte de minare, cea mai mare parte din tonajul transportat pe fluviu consta din produse petroliere din România. În iunie 1944, tonajul produselor românești a scăzut cu 75%. Tonajul produselor petroliere a reprezentat cea mai mare parte din scădere, dar cerealele și alimentele din abundențele grânare ale României au constituit o parte din diferență⁴¹.

Prin mutarea traficului petrolier de pe fluviu pe rețeaua de căi ferate, minarea a adăugat încă o povară deja aglomeratelor căi ferate germane. Noua sarcină s-a dovedit deosebit de dificilă deoarece revenea unei părți specializate a materialului rulant – cisternele pentru petrol. Este posibil ca scăderea importurilor de petrol germane între începutul bombardării Ploieștilor din aprilie 1944 de către Forța 15 aeriană să datoreze o parte necunoscută, dar poate semnificativă, campaniei de minare. Reducerea transporturilor a lăsat mai mult petrol în capacitățile de stocare din România, acestea fiind incendiate de următoarele atacuri ale Forței 15 aeriene.

Anexa II: Bombardamentul strategic și Tito

Sprijinul direct al Forței 15 aeriene pentru forțele lui Tito a reflectat caracterul diabolic al războiului din Iugoslavia, care a combinat lupta tradițională contra ocupantului străin cu elementele unui război civil al comuniștilor contra conservatorilor și cu virulente conflicte etnice între sârbi, croați, sloveni și musulmani. Pur și simplu, Tito a dorit să-i priveze pe inamicii săi de adăposturi și de locuri de muncă. În consecință, reprezentanții săi pe lângă Aliați au cerut bombardarea orașelor locuite de germani și de colaboratorii lor. Există puține dovezi că anglo-americanii ar fi examinat motivele ascunse ale acestei cereri sau că ar fi încercat să investigheze apartenența etnică sau politică a populației din țintele alese de Tito. Se pare că a fost suficient ca Tito să susțină că era necesar. Începând cu 5 mai 1944, Forța 15 a atacat Podgorica și alte 11 orașe iugoslave, inclusiv două atacuri la Bihac. De regulă, doar unul sau două grupuri atacau fiecare țintă, instrucțiunile interzicând folosirea H2X. Într-o lună, Twining a lansat 509 incursiuni efective și 1 088 tone de bombe, fără pierderi.

Raidurile au avut un statut legal discutabil. Potrivit dreptului internațional, un guvern recunoscut al unui stat are dreptul de a autoriza bombardamentele asupra orașelor ocupate de inamic. Dar anglo-americanii continuau să recunoască guvernul iugoslav din exil, în curs de dezintegrare, al regelui Petru. Se pare că regele și cabinetul său nu au autorizat raidurile. Aliații nu îl recunoșteau pe Tito, deși ei păreau să fi înțeles, măcar în sinea lor, că Tito și forțele sale vor domina Iugoslavia după război. Desigur, Aliații, potrivit dreptului internațional, puteau bombardea garnizoanele inamice din statele ocupate, dar numai dacă nu foloseau forțe disproportionale – 1 000 de proiectile în locul a 100 care ar fi îndeplinit misiunea. Se pare că Forța 15 a realizat acest obiectiv, solicitând bombardare vizuală, trimițând forțe mici, de 40 sau mai puține bombardiere. În această situație, ca și în altele, politica a contat mai mult decât tehnica de luptă. Totuși, cât timp bombardamentele au servit cauza partizanilor, acceptarea de către Aliați a cererilor lui Tito a reprezentat un pas înapoi față de regele Petru, și unul înainte către cauza și idealurile lui Tito. Puterea simbolică a bombardierelor grele, care păreau să fie la dispoziția lui Tito, a făcut mai clară poziția politică a Aliaților și a fost mai importantă decât pagubele provocate de bombele lor.

**Traducere și adaptare
dr. ALEXANDRU MADGEARU**

¹ CCS 376, subiectul: „Bombardarea Sofiei”, 20 octombrie 1943, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Bulgaria (10-20-43), Box 18.

² CCS 376, subiectul: „Bombardarea Sofiei”, 20 octombrie 1943, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Bulgaria (10-20-43), Box 18.

³ CCS 376, subiectul: „Bombardarea Sofiei”, 20 octombrie 1943, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Bulgaria (10-20-43), Box 18.

⁴ J.I.C. (44) 37 (0) (Final), Londra, 29 ianuarie 1944, subiectul: Efectele bombardamentelor aliate în Balcani asupra situației din Balcani, atașat la memorandumul informativ JIC No. 38, 11 februarie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11, Balkans (2-3-44).

⁵ Msg 274, Stettinius, secretar de stat în exercițiu [Washington], către Harriman, ambasador în Uniunea Sovietică [Moscova], 10 februarie 1944, U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1944*, Vol 3: *The British Common-*

wealth and Europe (Washington, DC: GPO, 1965), p. 300.

⁶ Msg MEDCOS 35, CinC Med către șefii de stat major britanici, 9 februarie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, Folder CCS Bulgaria 092, Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă (8-2-43) Sec 1.

⁷ Msg 301, Steinhardt, ambasadorul SUA în Turcia, către secretarul de stat, 21 februarie 1944; *FRUS 1944*, Vol 3, p. 301.

⁸ CCS 482, subiectul: „Bombardarea statelor satelite ale Axei”, 4 februarie 1944; NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44).

⁹ Msg COSMED 33, șefii de stat major britanici către CinC Med, 15 februarie 1944; NARA, RG 218, Geographic File, 373.11 Balkans (2-3-44).

¹⁰ Pentru cererea lui Wilson, vezi Msg MEDCOS 51, CinC Med către șefii de stat major britanici, 17 februarie 1944. Pentru răspunsul șefilor britanici, vezi Msg COSMED 38, șefii de stat major britanici către CinC Med, 18 februarie 1944. Ambele în NARA, RG 218, Geographic File, 373.11 Balkans (2-3-44).

¹¹ Msg PZ 861, de la Ministrul Aerului din JIC pentru FREEDOM [Allied CINC Mediterranean], 16 February 1944, AF/HSO Microfilm Reel A6068.

¹² Msg OZ 1638, Portal către generalul Sir John Dill, șeful Misiunii militare britanice în SUA și reprezentantul Marii Britanii în CCS, 25 martie 1944, Arnold Papers, Official File, Box 49.

¹³ Msg COSMED 55, Portal către Wilson, 9 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS Bulgaria 092 (8-2-43) Sec 1, Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă.

¹⁴ CCS 517, subiectul: „Bombardarea Bulgariei”, 11 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS Bulgaria 092 (8-2-43) Sec 1, Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă.

¹⁵ JPS 410/1, subiectul: „Bombardarea Bulgariei”, 14 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS Bulgaria 092 (8-2-43) Sec 1, O.S.S. Planul O.S.S. de a desprinde Bulgaria de Axă.

¹⁶ Msg OZ 1638, Portal către generalul Sir John Dill, șeful Misiunii militare britanice în SUA și reprezentantul Marii Britanii în CCS, 25 martie, 1944, Arnold Papers, Official File, Box 49.

¹⁷ Msg U 60045, Spaatz către Arnold, 23 martie 1944, Spaatz Papers, Diary. Vezi Msg U 60100, Spaatz către Arnold, 24 martie 1944 (Spaatz Papers, Diary), unde Spaatz afirmă cu tărie temerile sale că în teatrele de război comandanților li se acordă prea multă autoritate pentru a dirija forțele aeriene strategice și că, în consecință, „se va pierde ocazia pe care am avea-o în scurtul timp înainte de Overlord”.

¹⁸ Msg 13235, Arnold către Portal (prin Spaatz), 23 martie, 1944, Spaatz Papers, Diary.

¹⁹ Msg AX 779, Portal către Arnold, 25 martie 1944, Spaatz Papers, Diary.

²⁰ Msg 14086, Arnold către Portal, 25 martie 1944, Spaatz Papers, Diary.

²¹ Msg AX 902, Portal petru Arnold, 26 martie 1944, Spaatz Papers, Diary.

²² Msg J.S.M. 1592, CCS către Portal, 24 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, 373.11 Balkans (2-3-44).

²³ Msg COSMED 71, Portal către Wilson și Spaatz, 25 martie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), bombardarea statelor satelite ale Axei.

²⁴ Msg OZ 1638, Portal către generalul Sir John Dill, șeful Misiunii militare britanice în SUA și reprezentant al Marii Britanii în CCS, 25 martie 1944, Arnold Papers, Official File, Box 49.

²⁵ Ronald Schaffer, *Wings of Judgement American Bombing in World War II* (New York, NY: Oxford University Press, 1985), p. 56.

²⁶ Craven și Cate, *Argument to VE-Day*, p. 174.

²⁷ Webster și Frankland, *Strategic Air Offensive*, IV, appendix 46 (table: xxxviii), p. 516.

²⁸ Pentru partea americană a acestor negocieri, vezi Department of State, *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers 1944*, Vol 4: *Europe* (Washington, DC: GPO, 1966), pp. 133-289.

²⁹ Vezi folder CCS 387 Rumania (10-23-43), Section 1, Cooperarea României cu forțele anglo-americane, NARA, RG 218, Geographic File.

³⁰ Msg COSMED 87, Portal către Wilson și Spaatz, 11 aprilie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

³¹ Msg COSMED 89, Portal către Wilson și Spaatz, 18 aprilie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

³² Msg WARX 20129, Arnold către Spaatz, 7 aprilie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

³³ Msg Yugos 84 Departamentul de Stat către ambasadorul SUA pe lângă guvernele în exil grec și iugoslav, Lincoln MacVeagh, *FRUS 1944*, Vol 4, p. 170. MacVeagh era reprezentantul SUA în aceste negocieri cu românii.

³⁴ Minuta convorbirii W.S.C. cu Anthony Eden, 29 aprilie 1944, Public Records Office, Kew, United Kingdom, Records of the Foreign Office, FO 371/43999/R 6819

³⁵ Ltr. Ira C. Eaker către H.H. Arnold, 17 septembrie 1944, U.S. Library of Congress, Manuscript Division, Washington, DC, The Papers of Henry H. Arnold, folder „Letters to General Marshall”, Box 44. Arnold a trimis o copie și președintelui (vezi Box 45, folder, „Letters to FDR”).

³⁶ Secția a II-a, Statul Major al Aerului, Nr. 30.543D, 10 mai 1944, Subiectul: Dare de seamă recapitulativă asupra bombardamentelor aeriene inamice de la 5-8 mai 1944. Arhivele Naționale Române, București, România. Acest raport estimează la 820 numărul morților civili în urma tuturor bombardamentelor anglo-americane din România din 5-8 mai.

³⁷ Msg COSMED 109, 16 mai 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

³⁸ Msg COSMED 124, Portal către Spaatz și Wilson, 6 iunie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

³⁹ JSM 166, Misiunea de statelor majore reunite britanice (Washington) către șefii de stat major britanici, 29 iulie 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

⁴⁰ Msg COSMED 176, CCS către Wilson și Spaatz, 29 august 1944, NARA, RG 218, Geographic File, CCS 373.11 Balkans (2-3-44), Bombardarea statelor satelite ale Axei.

⁴¹ [Fifteenth AF, Intelligence Section], Draft Study: „Minarea Dunării: un rezumat general al operațiilor și rezultatelor”, fără dată [circa octombrie 1944], AF/HSO microfilm reel A6116, fr. 27, AFHRC file no. 628.3071.

LUMINI ȘI UMBRE ALE RELAȚIILOR ROMÂNNO-POLONE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (I)

*România își datorează măreția sa acțiunii,
iar nu lipsei de acțiune.*

Nicolae Titulescu

Prof. dr. NICOLAE MAREȘ*

Abstract

The study entitled “Lights and Shadows of the Romanian–Polish relations in the interwar period” would like to present, from a historical perspective, the communion between the forenamed countries. One of the most important politician who encouraged the approach between Romania and Poland was Nicolae Titulescu, also named “the friend of the Polish people”.

The historiography of the problem is enriched by various studies, most of them being dated from the seventies, when the interest regarding the relationship between Romania and Poland increased. Among those authors who treated different aspects of the relationship between these countries, we emphasize the contribution by Henryk Jabłoński, Władysław Stepniak, Henryk Walczak, Andrzej Koryń.

When we talk about the activity of Nicolae Titulescu concerning the above mentioned problem, we have to bring into discussion the contribution by Take Ionescu, the mentor of the first one. Thus, in this study, the actions undertaken by Take Ionescu and then, by his successors are presented, in order to maintain and develop this relationship.

Nicolae Titulescu, one of the most important Romanian diplomats continued the work of Take Ionescu, understanding the needs of that time when “Romania can be defended only by the medium of actions and not by the lack of actions”.

The study also emphasizes the difficult moments of the Romanian– Polish relationship, from the beginning of the thirties.

Titulescu – un mare prieten al poporului polonez

Așa s-a considerat a fi, până la sfârșitul vieții sale, fostul șef al diplomației românești, chiar și după ce a conștientizat că debarcarea sa, la 29 august 1936, s-a înfăptuit și din cauza unor intrigi duse, printre alții, și de diplomații polonezi, atât de cei din centrala Ministerului de Externe polonez, dar mai ales de șeful misiunii de la București, Miroslaw Arciszewski, destul de activ în această direcție, potrivit unor studii poloneze încă din anii '60. Asupra acestor aspecte, așa cum faptele rezultă

din arhivele Ministerului Afacerilor Externe de la Varșovia și de la București, din memorialistica vremii, mă voi referi în contribuția de față. Considerând alianța româno-polonă din 2 martie 1921 drept „o necesitate”, Nicolae Titulescu avea să sublinieze, spre amurgul vieții sale, satisfacția deosebită a faptului că a fost „membru în cabinetul mareșalului Averescu – în momentul în care s-a semnat primul tratat de alianță dintre România și Polonia”. Ca delegat permanent al României la Geneva, diplomatul român nepereche, care avea o colaborare excelentă cu ministrul polonez, Au-

* Fost director în M.A.E. și ministru-consilier la Ambasada română din Varșovia.

gust Zaleski, un punct de referință al diplomației poloneze din acei ani, răspundea vehement la atacurile germane la adresa Poloniei, ceea ce l-a făcut pe marele diplomat german, fost cancelar, Gustav Stressemann, aflat în relații de prietenie cu Titulescu, să îi reproșeze diplomatului român că „sare automat și ia cuvântul în apărarea Poloniei”.

Activitatea diplomatică desfășurată de Nicolae Titulescu timp de aproape douăzeci de ani în perioada interbelică a avut o componentă importantă în dezvoltarea raporturilor româno-polone, ținând însă seama totdeauna și pretutindeni de interesele românești și ale păcii pe continent. Diplomatul a făcut parte dintre acei bărbați de stat ai României, care a conștientizat cel mai bine valențele cultivării și păstrării unor relații apropiate între București și Varșovia. Fără a știrbi în niciun fel interesele și demnitatea țării sale.

Urmaș și continuator al doctrinei elaborată de contemporanul și amicul său, Take Ionescu, imediat după constituirea statului național unitar român, la 1 decembrie 1918, respectiv după redobândirea independenței de stat a Poloniei, la 11 noiembrie 1918, principalul arhitect al Micii Înțelegeri, dar mai înainte de toate, acel „mare european” – cum l-a denumit nimeni altul decât Georges Clemenceau – șeful externelor românești a fost promotorul ideii de a se crea o alianță defensivă din care să facă parte: **România, Polonia**, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor – Iugoslavia, Grecia și Cehoslovacia.

Rolul hotărâtor jucat de Take Ionescu în relațiile de prietenie româno-polone și caracterul pragmatic al acestor raporturi

Istoriografia poloneză a pus în valoare importante aspecte legate de raporturile bilaterale româno-polone în perioada interbelică, încă din anii '70. De atunci, dar și ulterior, mulți cercetători polonezi l-au avut ca promotor al cercetărilor legate de problematica românească pe istoricul Henryk Jabłoński, care a devenit în acei ani și membru corespondent al Academiei Române. Mult mai firavă în acest plan, istoriografia românească n-a adus încă o cercetare de substanță, care să fi investigat cu mai mare acribie sursele poloneze, cât și pe cele din arhivele americane și engleze, așa cum au făcut-o istoricii polonezi Władysław

Stępnia, Henryk Walczak, Andrzej Koryń și alții. Și într-o parte și în cealaltă n-au fost suficient de bine coroborate investigațiile, în ciuda faptului că de la jumătatea deceniului al șaptelea și până în prezent a funcționat o Comisie mixtă de istorici, după cum n-au fost aprofundate *in extenso* sursele arhivistice interne, inclusiv memorialistica românească și poloneză din acea perioadă. Cred că România este singura țară apropiată geopolitic Poloniei pentru care nu s-a elaborat și publicat la Varșovia un corp de documente privind raporturile bilaterale, așa cum s-a procedat cu alte țări.

Și totuși, Władysław Stępnia¹ și Henryk Walczak² se dovedesc a fi doi dintre cei mai avizați cunoscători ai diplomației poloneze în Balcani (1918-1926), cât și din România, ambii aducând foarte pertinent în discuție, cu documente din arhivele poloneze și britanice sau de la Hoover Institut, așa cum menționez, rolul extrem de important jucat de Take Ionescu în plan politic și diplomatic în plin război ruso-polonez.

De remarcat ineditul acestor contribuții, care reușesc să pună într-o lumină corectă extrem de favorabilă o parte din acțiunile lui Take Ionescu în plan bilateral româno-polon, pe când la noi nici chiar în monografiile consacrate primului șef al diplomației românești (din guvernul Averescu), acestea n-au fost nici în fugă amintite.

Cercetătorul varșovian, Władysław Stępnia, este primul istoric polonez care subliniază fără niciun echivoc atitudinea favorabilă manifestată de România față de situația critică din Polonia anilor 1919-1921, pe numeroase planuri. În același timp, aspecte inedite pot fi găsite și în rapoartele insolite transmise de la București de primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar polonez, contele Aleksander Skrzyński, viitor deținător al portofoliului externelor în guvernul polonez și chiar al funcției de prim-ministru, căruia un accident tragic i-a pus capăt vieții, dar și unei activități destul de rodnice.

Poate ne vom apleca cândva mai mult asupra misiunii de succes în România a acestui diplomat, care s-a bucurat de sprijinul nu numai al lui Take Ionescu, dar și al regelui Ferdinand, al lui I. I. C. Brătianu sau al Reginei Maria.

Remarcabil prin viziunea sa politică, poate prea modernă raportată la gândirea colaboratorilor săi, și a celor din centrala poloneză, Aleksander Skrzyński n-a pregetat niciodată să convingă establishmentul polonez, destul de divizat în acea

perioadă, cu privire la importanța unor raporturi de strânsă prietenie cu România³. De aceea, nu mă sfiesc să afirm că a fost unul dintre cei mai mari diplomați pe care i-a avut Polonia în România, în timpuri de răscruce, personalitate care a înțeles – în ciuda vremurilor tulburi prin care trecea Europa Centrală – rolul pe care îl poate juca și l-a jucat Bucureștiul în lupta pentru cucerirea definitivă a independenței de stat a țării sale.

„Acțiuni mult mai active legate de situația din Polonia, în condițiile desfășurării războiului cu Rusia Sovietică – subliniază și Władysław Stepniak – a întreprins România pe arena internațională”. Take Ionescu (de la 16 iunie 1920, ministrul afacerilor străine), a adresat la mai puțin de o lună, la 12 iulie 1920, o notă telegrafică la Spa, unde se desfășura conferința internațională consacrată, printre altele, situației tragice din Polonia, legată de apropierea armatelor bolșevice de marginile Varșoviei, pe Vistula. În telegrama sa, noul ministru român de externe remarca: „Fără a-mi face vreo iluzie că opinia mea ar deveni sursa cea mai credibilă pentru Conferință, considerându-mă totuși cel mai apropiat și direct martor al dramei care se desfășoară la fruntariile României, atrag atenția marilor aliați asupra pericolului care amenință Europa, în cazul în care Polonia va ieși învinsă. Interesele Europei impun să se pună capăt imediat luptelor polono-bolșevice, în caz contrar este amenințată toată această parte a lumii de către Soviete (...) Este în interesul Europei de a menține un front indestructibil de la Baltica la Marea Neagră, respectiv la Marea Egee. De aceea, chestiunea Galiei Estice nu poate fi pentru moment obiectul unor noi abordări, fără a fi amenințate cele mai vitale interese ale Europei. Polonia înconjurată de inelul de fier german și rus pierde existența sa independentă, cât și importanța pentru echilibrul european pe care ar trebui să o aibă, fiind posibil a ne baza pe **vecini aliați**”⁴ (s.n. - N.M.).

Găsim în rândurile de mai sus clar exprimată concepția constituirii unor alianțe interstatale viitoare, concept în favoarea căruia va milita bărbatul de stat român și care își va prezenta concepția sa, în a doua parte a anului 1920, în mai toate capitalele europene, inclusiv la Varșovia.

Și un alt istoric al diplomației poloneze, de data aceasta J. Starzewski, consemnează în compendiul său, *Istoria politicii externe poloneze*, faptul că „Ionescu a devenit astfel un partizan și un apărător fervent pe arena internațională a drepturilor Poloniei pentru o parte din teritoriul său istoric –

Małopolska de Est. Intervențiile sale par să fi făcut o puternică impresie pe plan internațional, cât timp, urmare a zvonurilor cu privire la intențiile Franței de a determina România să acorde un ajutor nemijlocit Poloniei, l-au făcut pe trimisul britanic de la București să transmită guvernului român (condus de un general destul de dărz, nu de duzină, îl am în vedere pe Averescu – N.M.), un avertisment pentru a nu face așa ceva”. Amintim că șeful misiunii diplomatice britanice de la București avea să consemneze, în raportul din 18 august 1920, adresat Foreign Office, următoarele: „I am warning Roumanian Government to remain calm and do nothing against Bolsheviks” (Foreign Office 371.4700, C 4426-4025-19)⁵.

Władysław Stepniak a relevat că Take Ionescu a fost *singurul lider străin* care a acționat cu mare aplomb pe arena internațională în favoarea Poloniei; expresia elocventă a acestui ajutor a constituit-o, se subliniază din nou, intervenția șefului diplomației românești, care a cerut ca „puterile occidentale să medieze pentru încheierea unui armistițiu cu Rusia Sovietică, iar premierul britanic, David Lloyd George, a pus pe ordinea de zi Ches-

■ Take Ionescu

tiunea Galiției de Est; atunci Ionescu i-a solicitat reprezentantului României, Nicolae Titulescu, să intervină. În indicațiile date și în nota prezentată marilor puteri, România (ministrul român de Externe) remarca situația grea în care se afla Polonia și necesitatea salvării ei. În convingerea ei (a României), Galiția trebuie așezată într-o formă sau alta sub autoritatea Republicii Polone, pentru a se împiedica în acest fel ca influența bolșevică să ajungă în Carpați. Altfel, Polonia «inconjurată de cordonul de fier al Germaniei și Rusiei își va pierde existența ei independentă și importanța pe care trebuie să o aibe în echilibrul European»⁶.

Așadar, la vremuri de restriște pentru Polonia, poziția României a fost fără echivoc de partea ei. Iar la sfârșitul lunii august 1920, Take Ionescu îl asigura pe trimisul polonez în România, Aleksander Skrzyński, că „pentru România, doar siguranța dinspre Ungaria nu este suficientă. Asigurarea securității din partea Rusiei și a Bulgariei necesită – părerea sa – participarea într-un bloc cu Polonia și Grecia. Aceasta ar însemna, totodată, și o apărare în fața panslavismului și asigurarea că Praga nu cade în subordinea Moscovei”⁷.

„Ionescu este unul dintre cei mai de seamă creatori de pace în Europa”

Vizita efectuată de Take Ionescu, la Varșovia, în zilele de 1-3 noiembrie 1920⁸, în ciuda emoțiilor prin care a trecut ministrul român, din cauza atentatului la viața sa (încercare eșuată), urmare însă a faptului că toate întâlnirile au fost bine și minuțios pregătite de guvernul polonez, cu participarea misiunii diplomatice de la București, și prin cunoașterea amănunțită a realităților și poziției statelor europene, acestea îl determină pe omologul său, prințul E. Sapieha, să declare public că „Ionescu este unul dintre cei mai de seamă creatori de pace în Europa”. O impresie deosebită au lăsat în inimile polonezilor aprecierile lui Take Ionescu cu privire la rolul de martir jucat de Polonia în lume și importanța câștigării bătăliei istorice împotriva bolșevicilor dată pe Vistula, la 15 august 1920.

În intervențiile sale, șeful diplomației române a subliniat, totodată, importanța și necesitatea apărării ordinii europene stabilite prin tratatele de pace din 1919. Din cauza contenciosului polonez existent în raporturile cu Cehoslovacia nu s-a ajuns la „lărgirea Micii Înțelegeri” – cum își dorea demnitarul român – convenindu-se ca între Polonia

și România să se negocieze și să fie semnată o Alianță politică și militară; diplomația poloneză a conștientizat tot mai mult – potrivit lui Aleksander Skrzyński – că fără o asemenea alianță „Polonia ar fi o insulă închisă, izolată, o insulă continentală amplasată într-un cadru dușmănos”⁹.

Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Republica Polonă – document de referință al raporturilor bilaterale dintre cele două țări

În fața pericolului bolșevic, a exportului de revoluție dorit și promovat de Lenin și Stalin, sau a ciumei roșii – cum se spunea în popor –, s-a călît voința politică a Bucureștiului și a Varșoviei de a-i face față, împreună, unui eventual atac. Sub imperiul acestei necesități a fost negociată – cu participarea și a maiorului Mihai Antonescu – Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Republica Polonă, sub care și-au pus semnătura, la 3 martie 1921, la București, Take Ionescu și Eustachy Sapieha, având de partea lor asentimentul regelui Ferdinand și al mareșalului Piłsudski.

După tatonări destul de laborioase și de anvergură, cu mare discernământ, România și Polonia s-au angajat, prin documentul semnat (art. 1), să își acorde sprijin reciproc, inclusiv armat, în cazul când una din părți ar fi atacată fără provocare din partea ei la frontierele orientale. Părțile hotărâu să își sincronizeze eforturile lor pacifice, inclusiv prin consultarea pe probleme externe de interes comun. Aceasta a fost filosofia tuturor documentelor politico-diplomatice româno-polone, care se vor semna și vor fi valabile în întreaga perioadă interbelică; trăinicia acestei hotărâri a dovedit că unele nuanțe apărute ulterior în activitatea curentă și asupra cărora vom reveni n-au schimbat esența acestei prevederi.

Subliniem încă o dată că în probleme externe de interes comun pentru perioada de referință, a rămas valabilă obligația consultării și pe care România n-a obstrucționat-o niciodată. Fără să putem spune că la fel s-a întâmplat și la Varșovia, și nu o dată.

De reținut că în articolul 6 din Convenția semnată în 1921 se stipula, totodată, că „nici una din cele două Părți contractante nu va putea încheia vre-o alianță cu vreuna din puterile centrale, fără consimțământul celeilalte Părți”.

**Întâlnirea ministrului Titulescu
la Varșovia cu ministrul
plenipotențiar sovietic, Vladimir
Ovsienko, în prezența lui Victor
Cădere**

Această formulare s-a introdus în document la propunerea lui Take Ionescu, care cunoștea filomaghiarismul existent în unele cercuri poloneze și despre care se convinsese în noiembrie 1920, cu prilejul vizitei făcute la Varșovia.

Prin acest punct, ministrul român al afacerilor străine a căutat să se asigure contra unei eventuale alianțe polono-ungare¹⁰.

La punctul 4 din Protocolul C, ambele Părți contractante și-au luat angajamentul de a studia împreună mijloacele de a ajunge la încheierea unei alianțe defensive cu vecinii lor, care au semnat, alături de ele Tratatul de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon și Neuilly, cu scopul de a garanta reciproc contra oricărei agresiuni și de a ajuta în vederea menținerii acestui Tratat sau a uneia dintre ele. Cele stipulate mai sus au fost cerute tot de Take Ionescu, ca un gaj în vederea consolidării Micii Înțelegeri¹¹.

Ca o compensație pentru asigurarea gajului de mai sus, s-a redactat, la cererea Părții polone, punctul 1 din Protocolul C, prin care România se obliga de a acorda Poloniei tot sprijinul său diplomatic în vederea dobândirii Galiției Orientale.

În momentul semnării Convenției în plan internațional se cunoștea faptul că suveranitatea asupra Galiției Orientale era lăsată, prin Tratatul

de Sèvres, din 10 august 1920, Marilor Puteri, iar Varșoviei i se acordase numai temporar administrarea provinciei.

Îată, așadar, că România înțelegea să acționeze, cum o mai făcuse deja, ca suveranitatea asupra acestei regiuni să revină Poloniei. Și nu numai s-a angajat, dar și a militat în această direcție, îndeosebi la Londra, unde lordul Curzon era cel desemnat și avea obligația stabilirii fruntariilor Poloniei.

Importanța momentului respectiv a fost relevată, peste ani, de Nicolae Titulescu care știa în amănunt aceste subtilități și care va afirma, în cunoștință de cauză: „*Consider alianța dintre România și Polonia ca fiind o necesitate. Este pentru mine un prilej de profundă satisfacție faptul că am fost membru în Cabinetul mareșalului Averescu – când Take Ionescu era ministrul Afacerilor Străine – în momentul în care s-a semnat primul Tratat de alianță dintre România și Polonia*”.

**Și alte elemente amicale din poziția
României față de Polonia, în momentele în
care aceasta se afla într-o poziție critică**

Nu pot trece peste unul din documentele de referință ale raporturilor bilaterale din acei ani,

existent la Archiwum Akt Nowych (Arhiva de documente noi) din Varșovia, respectiv a raportului întocmit de șeful Legației poloneze la București, ministrul plenipotențiar Aleksander Skrzyński, adresat de acesta șefului diplomației poloneze, E. Sapieha, a cărei copie o păstrez în arhiva personală și care completează toate aceste aspecte. Plecând de la documentul respectiv reținem și mai bine, așa cum aprecia diplomatul polonez *la cold* din capitala României, că alianța româno-polonă (pe care abia se uscaseră cerneala), semnată de destinatarul raportului, constituia *un punct culminant în raporturile bilaterale* dintre cele două țări, respectiv *punctul de plecare pentru toate acțiunile și înfăptuirile practice* care ar putea urma¹².

De teamă că unii din adversarii acestei alianțe, membri ai eșichierului polonez, ar putea să se împotrivescă ratificării în Seim a Convenției, Aleksander Skrzyński face o trecere în revistă a *elementelor amicale* pe care societatea poloneză nu le cunoaștea, *în ciuda faptului că de doi ani se acordaseră atâtea servicii fără nici o reciprocitate*.

Unele din serviciile respective le-a consemnat pentru istorie diplomatul polonez. Și nu orice diplomat, de vreme ce după întoarcerea sa din misiunea de la București i s-a încredințat portofoliul externelor, ca să devină, ulterior și prim-ministru. Nu pentru multă vreme, deoarece a decedat într-un accident cu autoturismul.

Contele Aleksander Skrzyński a subliniat, așadar, în raportul său *„ajutorul militar acordat de România în 1919 în regiunea Pocuției, retrocedarea acesteia Poloniei, transferul emigranților din Rusia, a muniției și armamentului, atunci când Polonia se afla încercuită din toate părțile, livrările de grâne, de patru ori mai ieftine decât cerealele americane, atât de necesare, încât despre livrarea acestora din acest an, dl. Prim-ministru Witos mi-a spus că sunt o chestiune de viață și de moarte etc. etc.*¹³ *Societatea poloneză nu știe – scrie Skrzyński apăsător – că alianța cu România trebuie înfăptuită. Mai sublinia șeful misiunii diplomatice la București că nemții ar da mult ca ratificarea să nu se înfăptuiască, ca ea să nu se înrădăcineze adânc în conștiința celor două popoare. Parlamentarii care n-ar ratifica această alianță, care exprimă o necesitate istorică, ar comite o greșeală epocală; conchizând – diplomatul polonez l-a evocat pe Talleyrand cu dictonul său că: greșeala în politică este mai nefastă decât crima”*.

Premoniții titulesciene

Odată cu stingerea valabilității tratatului respectiv, la 26 martie 1926, la București are loc semnarea *Tratatului de garanție între România și Polonia*, document prin care părțile *„se angajează să respecte reciproc și să mențină împotriva oricărei agresiuni exterioare integritatea lor teritorială și independența politică prezentă”*, urmând ca modalitățile concrete de executare să se reglementeze printr-un „Aranjament tehnic”, care s-a și semnat în aceeași zi, având formularea „*erga omnes*”.

Documentul de bază a fost semnat din partea României de ministrul afacerilor străine, I.G. Duca, iar din partea Poloniei de trimisul extraordinar și ministru plenipotențiar în România, Józef Wielowiejski.

Nicolae Titulescu face următoarele dezvăluiri în 1937: *„În 1921, Take Ionescu – politician realist – a încheiat Tratatul cu Polonia numai pentru cazul unei agresiuni sovietice. Ion Duca, în 1926, a lărgit baza acestui Tratat și a încheiat un Tratat de alianță cu Polonia erga omnes pentru toate frontierele.*

I.G. Duca la o întrunire publică

Józef Piłsudski depune o coroană de flori la Mormântul Ostașului Necunoscut din București

Fiind impresionat de consecințele serioase pe care le-ar fi putut implica acest tratat – explică Titulescu – am plecat de la Londra la București și am avut convorbiri cu Ion Brătianu și Duca.

Am arătat că un Tratat cu Polonia privind frontiera răsăriteană era ceva normal. România ca și Polonia, riscă să fie atacată de Soviete.

Însă în ceea ce privește frontiera occidentală, un Tratat cu Polonia ne este extrem de defavorabil. Nu trebuie să uităm că, în 1926, relațiile polono-germane erau foarte proaste și, cu toate că ar putea fi bune azi – scria acest lucru Titulescu în 1937 – mâine s-ar putea să se deterioreze¹⁴. Premonițiile titulesciene nu erau gratuite. Chiar așa se va și întâmpla.

Ce se constată, la o analiză și mai temeinică și atentă din punctul de vedere diplomatic și istoric al aranjamentelor tehnice militare secrete din Tratatul din 1926? Se remarcă faptul că ele conțin modalități de execuție ale dispozițiilor Tratatului de garanție și singurele care puteau asigura intervenția militară, dar care nu erau obligatorii, potrivit Pactului Societății Națiunilor, din punct de vedere internațional.

Mai mult, „Aranjamentul” nu fusese înregistrat la Secretariatul Societății Națiunilor. În consecință,

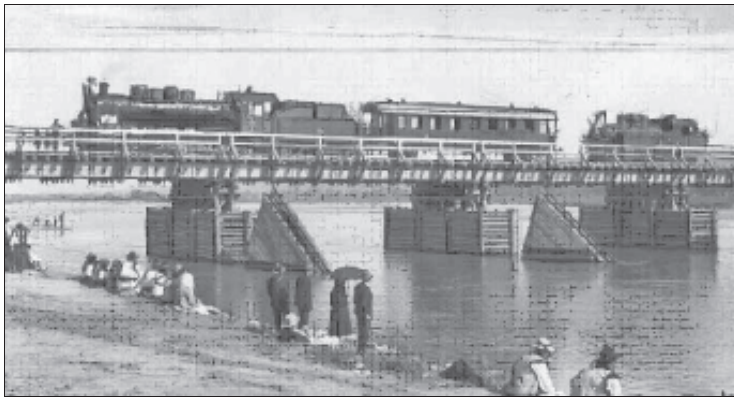
aceste documente nu aveau decât o valoare precară, putând fi oricând repudiate (lucru pe care îl va dovedi în deceniul următor și Vespasian Pella).

De altfel, cu ocazia unei indiscreții de presă, existența angajamentului nostru militar a și fost oficial dezmințită¹⁵.

Sincronizarea româno-polonă în politica externă intră în impas

În 1929, diplomația românească avea să constate că Polonia a fost singurul stat dintre țările aliate, care nu a trimis o delegație militară la serbările naționale de la Alba-Iulia. Bucureștii au considerat că gestul a fost făcut pentru a face pe placul Ungariei, cum rezultă din convorbirea avută de secretarul general din Ministerul Afacerilor Străine, Grigore Gafencu, într-o convorbire avută la 17 mai 1929 cu Jan Szembek, șeful misiunii diplomatice poloneze la București¹⁶.

Atitudinea filomaghiară a Poloniei se va accentua mai ales după moartea mareșalului Józef Piłsudski, dat fiind că politicienii de pe Vistula, care i-au urmat, în frunte cu ministrul de externe Józef Beck, au căzut tot mai mult în mrejele revizioniste promovate de Berlin și Budapesta.

▪ **Inaugurarea
podului peste
Ceremuș din
localitatea Kutu
(1930)**

Noul Tratat-cadru de garanție româno-polon a fost semnat la 15 ianuarie 1931 de Gh. G. Mironeșcu, președintele Consiliului de Miniștri și ministru al afacerilor străine al României, și August Zaleski, ministrul polonez al afacerilor externe.

Textul noului document româno-polon de bază reproduce primele cinci articole din Convenția semnată la București la 26 martie 1926, cu excepția art. 1, care are următoarea formulare: „*România și Polonia se angajează să respecte reciproc și să mențină împotriva oricărui agresor integritatea lor teritorială actuală și independența politică prezentă*”¹⁷.

S-a introdus și clauza ca, în viitor, tratatul să poată fi reînnoit automat, pe o durată de cinci ani, dacă nu era denunțat cu un an înainte.

Nu se poate trece cu ușurință peste faptul că la 30 iunie 1931, la Varșovia, Józef Beck și generalul L. Piskor din partea polonă și Grigore Bilciurescu cu generalul Samsonovici din partea română, au semnat un nou „Aranjament tehnic”, și care – față de cel care funcționase din 1922 – stabilea un număr sporit de trupe afectate de fiecare stat, în caz de agresiune, și punea chestiunea comandamentului unic. Aranjamentul avea valabilitatea tratatului de garanție, semnat în acel an și prelungit automat, din 1936, pe încă cinci ani.

Din analizele făcute de Ministerul Afacerilor Străine de la București, în plin război, se considera că până în 1931 Polonia și-a îndeplinit în mod leal, potrivit alianțelor semnate cu România, obligațiile de a-și sincroniza și armoniza actele ei politice și diplomatice față de Soviete¹⁸. Drept efect favorabil al acestei conlucrări îl constituia semnarea la 9 februarie 1929, la Moscova, a Pactului Litvinov de către România.

În ceea ce privește Aranjamentul tehnic româno-polon din 30 iunie 1931, acesta este considerat, potrivit art. IX, ca făcând parte integrantă din Tratatul de garanție și nu prevedea decât ipoteza unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice împotriva Poloniei sau a României. În această situație, obligațiile de asistență mutuală nu se aplică decât în această din urmă ipoteză¹⁹.

În urma inițiativei guvernului francez, de la începutul anilor '30, care preconiza ca și vecinii Rusiei să încheie Pacte de neagresiune cu Sovietele, Polonia își propune să continue colaborarea și sincronizarea acțiunilor ei în acest sens cu România. Dar, urmare a eșuării tratatelor româno-sovietice de la Riga, sincronizarea intra în impas.

Polonia și-a continuat tratativele cu Sovietele ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, cu alte cuvinte fără să mai țină seama de interesele României, și care erau vitale deoarece vizau Basarabia.

În situația dată, Polonia, în mod unilateral, a parafat textul unui Pact de neagresiune cu Sovietele. Din momentul respectiv, colaborarea cu Polonia începe să înregistreze tot felul de asperități, urmare a presiunilor pe care Varșovia începe să le facă asupra Bucureștiului, spre a grăbi încheierea unui Pact de neagresiune cu Moscova. Până la urmă, Polonia a semnat cu URSS, la 25 iulie 1932, documentul parafat, fără să mai aștepte la derularea negocierilor româno-sovietice.

Măhnirea Bucureștiului a fost mare și de lungă durată, de vreme ce istoricul Nicolae Iorga, un polonofil convins, prezent la Congresul internațional al istoricilor de la Varșovia din august 1933, întâlnindu-l pe Józef Beck la o recepție oferită de președintele Republicii, a consemnat: „*Impresia*

pe care o am este că acest om nu ne iubește și nu ne stimează. Îi trebuie minciuna păcii, chiar dacă ar fi să rupem din trupul nostru pentru a i-o procura. Vorbește franțuzește cu oarecare greutate și nu pare a fi deosebit de inteligent”²⁰. Ne putem închipui cât de aprinsă, între patru ochi, a fost conversația celor doi. Un istoric și un colonel abordând problemele Basarabiei!

Tot Nicolae Iorga consemnase în memoriile sale, la 18 mai 1932, despre vizita pe care i-a făcut-o șeful misiunii diplomatice poloneze la București, Józef Szembek, remarcabile fiind expresiile acide de mai jos, ale primului ministru român, de data aceasta la unele remarci ale interlocutorului.

„După amiază Szembek (mi) se plânge că de la externe a ieșit un comunicat despre o intervenție a lui ca mediator între noi și Rusia. Tot de acolo s-ar fi dat «Epocei» un rezumat al notei verbale polone protestând contra pagubei ce s-ar aduce economiei polone prin planul dunărean. De fapt el a căutat prilej ca să stăruie pentru semnarea unui text nou. Îmi pune în perspectivă războiul în Extremul Orient, care – după dânsul – vine sigur cu repercusiune în Europa a unei victorii rusești, deci cucerirea României, intrarea rușilor în București, lipsa de ajutor polon. Îi spun că noi, ca orientali ce suntem, vom primi evenimentele și vom vedea ce e de făcut; multe au fost pe-aici și s-au dus; nu văd marele război între Soviete și burghezie; dacă suntem atacați și învingem, n-avem nevoie de ajutor; dacă suntem bătuți, Polonia nu va aștepta să îi vie rândul”²¹.

Nicolae Titulescu – continuator al demersurilor takeionesciene

Am ținut să subliniez mai pe larg aceste aspecte tocmai pentru a marca faptul că Nicolae Titulescu, continuator în cadrul Ministerului Afacerilor Străine al politicii duse de Take Ionescu, nu a rămas indiferent față de ideile acestuia în raporturile româno-polone și nu a ezitat să își exprime întotdeauna regretul, atunci când întâlnea neînțelegeri sau rețineri din partea diplomației poloneze, în a continua, într-un spirit mai larg european, aceste raporturi.

Nu lipsit de importanță poate fi și faptul că Nicolae Titulescu cunoștea foarte bine implicarea pe care au avut-o Ferdinand, Regina Maria, I. I. C. Brătianu, Nicolae Iorga și alți lideri de seamă

■ Aron Cotruș, atașat de presă la Varșovia, cu largi relații în lumea culturală

români și polonezi, printre care și mareșalul Józef Piłsudski, pentru edificarea unor relații cât mai strânse.

Prin inteligența care îl caracteriza, Nicolae Titulescu nu s-ar fi postat niciodată împotriva unui curent favorabil dezvoltării acestor raporturi, conștient – până la sfârșitul vieții – că „România de azi poate fi apărută numai prin acțiune, iar nu prin lipsa de acțiune”.

În ciuda faptului că Polonia n-a acceptat să facă parte din Mica Înțelegere, așa cum prefigura arhitectul structurii respective, Take Ionescu, în anii '20, Nicolae Titulescu păstrează o amintire plăcută faptului, așa cum am mai amintit, că „a fost membru în Cabinetul mareșalului Averescu – când Take Ionescu era ministru al Afacerilor Străine – în momentul în care s-a semnat primul Tratat de alianță dintre România și Polonia”²².

Nicolae Titulescu a evocat cu plăcere, în studiile sale, colaborarea rodnică pe care a avut-o, ca delegat permanent al României la Geneva, printre alții și cu E. Raczyński, pentru care a intervenit pe lângă Carol al II-lea pentru a i se decerna cea mai

▪ **Vizita oficială a ministrului afacerilor străine, Nicolae Titulescu, în Polonia – octombrie 1933**

mare distincție românească. Fratele său, Roger Raczyński, va fi acreditat drept primul ambasador al Poloniei în România, unde va funcționa până în 1941. Aș spune că asemenea gesturi aveau loc, mai ales atunci când interesele de stat ale României și ale Poloniei se dovedeau convergente, fiind dusă astfel mai departe făclia aprinsă de Take Ionescu.

Faptul că Varșovia a început, în jurul anului 1930, să pună relațiile cu Budapesta și mai ales cu Berlinul în prim-planul demersurilor sale de politică externă, iar proiectul takeionescian de care aminteam fiind condamnat, ca urmare a contenciosului pe care Polonia îl avea cu Cehoslovacia, nu putea să îl lase indiferent pe fostul președinte al Ligii Națiunilor. Acesta își va aminti până la sfârșitul vieții că „n-a fost prea norocos”, la începuturile activității sale, ca șef al diplomației românești, în relațiile sale cu Polonia.

Nicolae Titulescu, care avea din 21 septembrie 1932 imputernicirea guvernului român de a negocia și parafa un Pact de neagresiune cu Rusia Sovietică, a acordat un interviu agenției „Reuter”, la 30 septembrie în același an, prin care, fără niciun fel de ambiguități, a declarat: „*nu există român care să voiască mai mult decât mine să îmbunătățească raporturile noastre cu Sovietele*”, subliniind totuși

că se împiedică de indisponibilitatea rusească care nu ține seama „*de interesele legitime ale României*”.

Din motive greu de elucidat, diplomația poloneză din acei ani juca mai degrabă rolul de avocat al diavolului, decât de aliat al României, încercând să împingă pe unii dintre diplomații români și Bucureștiul în întregime spre compromisuri inacceptabile cu Sovietele.

Se pare că Victor Cădere a fost prea ușor atras în mrejele respective până la a cădea pradă abordărilor poloneze, care nu țineau seama de interesele românești, putând duce într-un document internațional la sacrificarea Basarabiei.

Ministrul plenipotențiar de la Varșovia, un diplomat promovat mai degrabă de camarilă, va simți pe propria piele, abia în august 1935, mâhnirea lui Titulescu, care îl retrage de la Varșovia și îl numește în același post în Brazilia, evident pentru a se descotorosi de el. Dosarul personal al lui Cădere (din arhiva MAE) stă mărturie că i-au fost necesare multe eforturi și motivarea chiar medicală, cu recomandări de la specialiști praghezi, pentru a scăpa de postul din capitala Braziliei. Îl va răsplăti în continuare Carol al II-lea, peste câțiva ani, trimițându-l în post la Belgrad și apoi la Lisabona.

În 1935, în postul lui Cădere, Titulescu îl desemnează pe unul dintre cei mai buni profesioniști în diplomație pe care îi avea ministerul, pe Constantin Vișoianu.

Nu cer decât egalitate cu Polonia – nimic mai mult

Așa cum subliniam mai sus, geneza alianței româno-polone a plecat de la interesul legitim al celor două state de a se asigura în cazul unei agresiuni din partea Uniunii Sovietice, ambele țări fiind în egală măsură expuse la o eventuală agresiune, cum se va dovedi de altfel.

La 25 iulie 1932 a avut loc semnarea Tratatului de neagresiune polono-sovietic, urmat de semnarea celui franco-sovietic, la 29 noiembrie 1932, ceea ce a lăsat România „în totală izolare”.

Trebuie subliniat că au fost semnate aceste documente în timp ce **Rusia contesta Basarabia ca pământ românesc**, la negocierii rușii cerându-ne să stipulăm amânarea acestei chestiuni vitale printr-o formulare pe care juriștii români, și în primul rând Nicolae Titulescu o aprecia nefericită. Textul respectiv păstra aserțiunea că Pactul pe care

il negociam nu aduce atingere „disputei existente”, termen care înlocuia „disputa teritorială”, primele înlocuind și ele sintagma „disputa basarabească”.

Amărăciunea încercată de Titulescu privind poziția Varșoviei s-a regăsit pe perioada întregului său mandat din 1932 până în 1936, timp în care a fost măcinat de gândul de a nu se ajunge în situația „unei izolări totale a României”²³.

De ce? Explicația a dat-o fostul ministru al afacerilor externe însuși, bun cunoscător nu numai al psihologiei umane, dar și al celei colective poloneze.

Iată ce scrie Nicolae Titulescu: „*Spre sfârșitul mandatului de ministru al d-lui Zaleski, a cărui succesiune a fost curând după aceea asumată de dl. Beck, am rugat Guvernul polonez să intervină în favoarea României pentru a obține eliminarea cuvintelor «disputa existentă». Răspunsul guvernului polonez – care, trebuie amintit, este (era) obligat să apere Basarabia cu forța armelor – a fost că nu îl interesează negocierile ruso-române*”. (s.n. – N.M.)²⁴.

Stupefiant răspuns, putem spune, deoarece poziția respectivă punea la îndoială trăinicia alianței militare reciproce, care venea din 3 martie 1921, dar mai ales fidelitatea Varșoviei față de documen-

▪ **Primirea ministrului român, Nicolae Titulescu, de Ignacy Mościcki, președintele Poloniei, cu participarea lui Józef Beck**

tele semnate și în vigoare. Titulescu întrebându-se – cum spuneam – chiar spre sfârșitul vieții: „*Cum adică? Dacă Basarabia ar fi atacată, Polonia ar vărsa sângele fiilor ei și și-ar cheltui banii pentru România, dar atunci când este rugată în timp de pace să îi acorde sprijin diplomatic – chiar dacă s-a mai apelat la ea în acest sens – poate oare aliatul nostru polonez să ne răspundă nouă, aliatul său român, că nu îl mai interesează negocierile privind Basarabia, atunci când aceasta reprezintă însuși obiectul alianței sale? Să nu prezinte oare Basarabia nici un interes pentru Polonia?*”²⁵.

Legitimă întrebare, la care Titulescu n-a găsit răspuns. România nu a găsit nici ea niciodată un răspuns pertinent. Nu l-au dat nici istoricii sau liderii polonezi. Aici era esența abordării problematicei basarabene din punctul de vedere al dreptului ginților.

Și totuși diplomatul român a prefigurată soluțiile diplomatice de urmat în situația dată. În primul rând, să se bazeze pe Pactul Briand-Kellog și să găsească aprobarea Parlamentului României, a tuturor partidelor politice, în ceea ce privește continuarea negocierilor privind Pactul de neagresiune cu URSS.

Și va primi această aprobare din partea înaltului for legislativ al României, lucru nemaîntâlnit, cu un sprijin unanim al legislativului de la București.

N-a mai avut nevoie Nicolae Titulescu, așadar, de sprijinul Poloniei, dar nu va scăpa până la urmă de intrigile ei, duse de Beck, Arciszewski, Poninski etc., asupra cărora, fie și în treacăt, ne vom apleca.

Din perspectiva timpului putem spune că rămâne regretabilă țesătura de acuzații, la care s-au făcut părtași și unii politicieni români, inclusiv Carol al II-lea și camarila sa, încât debarcarea prematură a lui Titulescu, la 29 august 1936, a lăsat nerealizat proiectul său, atât de minuțios elaborat și pus în pagină cu acribie, dovedindu-se încă o dată cât de mare vizionar și negociator era.

În zadar, însă, deoarece prin decizia nefastă a regelui, la care „contribuția” Varșoviei aliate n-a lipsit²⁶, a dus nu numai la înlăturarea sa, ci și la prăbușirea sistemului de securitate colectivă.

De atunci a intrat în funcție principiul domnului în Europa Centrală și de Sud-Est pe un plan mai larg. Și ce a urmat la Viena, München, Memel, în Slovacia, în Rutenia se știe.

Perioada nenorocoasă a continuat

Pentru a elucidă și mai bine o seamă de aspecte din raporturile româno-polone, suntem nevoiți să

revenim la perioada „nenorocoasă” de la începutul ministeriatului din '32 al lui Titulescu, când „Polonia insista ca România să semneze un Pact de neagresiune cu URSS, chiar dacă un asemenea Pact ar conține cuvintele «disputa existentă». Aceasta deoarece, „pe vremea aceea, la Varșovia exista o puternică tendință prosovietică și care era vexată că România nu este gata să o urmeze în această direcție”.

Presa poloneză l-a atacat vehement pe Nicolae Titulescu pe motiv că ar fi împiedicat România să ajungă la un acord cu URSS din cauza cererilor sale exagerate, de parcă polonezii ar fi știut mai bine decât diplomatul român care sunt interesele legitime ale poporului său.

„*Această campanie de presă și atitudinea unora dintre oamenii de stat ai timpului mi-a dat de gândii*” – scrie Titulescu. „*Nu era oare URSS în 1932 la fel de comunistă ca și acum. Nu erau atunci conducătorii noștri la fel de burghezi ca și astăzi? De ce eram noi obligați, în 1932, să ne aliniem URSS, dacă aceasta însemna sacrificarea Basarabiei? Iar acum, când Basarabia este asigurată, de ce să nu cădem la un acord cu URSS, doar pentru că sovieticii sunt comuniști?*”²⁷.

O logică aristotelică de fier!

Observator fin al situației internaționale, Titulescu remarca: „*Explicația este simplă: între 1932 și 1936 vântul a cotit-o cu 180 de grade la Varșovia. În 1932 el sufla spre Răsărit, iar acum el suflă spre Vest. Atunci când politica românească nu este în grațiile Varșoviei, ea devine imediat obiectul unor atacuri foarte violente și destul de ciudate. Atunci când ea urmează orbește Varșovia, este considerată ca independentă. Dacă din motive legate de apărarea intereselor noastre naționale, politica românească are nenorocul de a nu fi în acord complet cu Varșovia, atunci se spune imediat că este o politică aservită.*”

Tot ce pot spune este că, în 1932, toate partidele din România au aprobat atitudinea mea față de Varșovia și am (sunt) chiar în posesia mea telegrame de aprobare din partea unor cercuri înalte. (...) Când am ajuns la o înțelegere directă cu URSS asupra definirii agresiunii și a termenului de «teritoriu românesc», Polonia a ridicat o obiecțiune care anula toate avantajele posibile ale tratatelor mele directe cu URSS. Ea vroia ca Tratatul să aibă o valabilitate de numai cinci ani.

Delegatul Poloniei, contele Raczyński (de care aminteam mai sus), care era atunci doar ministru

la Geneva și este acum ambasadorul Poloniei la Londra, a înțeles atât de bine interesul României de a avea un Tratat cu o durată nelimitată cu URSS, încât a făcut eforturi insistente pentru a determina Guvernul polonez să abandoneze clauza de valabilitate de cinci ani. În această direcție, el s-a purtat ca un adevărat prieten al României și a reușit să convingă Guvernul polonez de daunele pe care le provoacă României clauza în chestiune”²⁸.

Nu trebuia misiunea diplomatică de la București să facă, oare, aceasta? Aici, M. Arciszewski, un ambasador servil, purta o corespondență privată cu adjunctul ministrului afacerilor externe și cu șeful diplomației țării sale (foști prieteni în tinerețe), de la care primea direct indicații în timpul deselor deplasări pe care le făcea la consultări la Varșovia, însărcinată cu afaceri ținându-i în perioada respectivă isonul la București, ambii urzind tot felul de intrigi care vizau o eventuală destituire a ministrului de externe român.

Astfel, despre stadiul neînțelegerilor, Nicolae Titulescu consemna: „În septembrie 1934, în cuvântarea sa la Adunarea Societății Națiunilor, dl. Beck a repudiat în mod unilateral Tratatul minorităților. El nu mă avertizase în nici un fel despre atitudinea pe care intenționa să o adopte Polonia în această chestiune („curat” aliat am spune, după Caragiale – N.M.), dar aceasta nu m-a împiedicat să-mi folosesc influența pe lângă Mica Înțelegere, ca aliat al Poloniei, pentru a asigura că nimeni dintre noi nu va ține vreo cuvântare îndreptată contra acestei politici).

Astfel, statele Micii Înțelegeri nu au fost amestecate în niciuna dintre criticile publice adresate Poloniei de Franța, Anglia și Italia. În momentul în care ținea cuvântarea, dl. Arciszewski, ministrul polonez la București, a găsit de cuviință să dea un interviu presei române în care a declarat că „cine nu urmează linia de acțiune a d-lui Beck nu este un bun român”²⁹.

(va urma)

¹ Władysław Stępnia *Dyplomacja polska na Bałkanach – 1918-1926 (Diplomația poloneză în Balcani -1918-1926)*, Warszawa, 1998.

² Henryk Walczak, *Sojusz z Rumunia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1931 (Alianța cu România în politica externă poloneză în anii 1918-1931)*, Szczecin, 2008.

³ Nicolae Mares, *Raporturile româno-polone în perioada interbelică într-o lumină nouă*, în „Dacia literară” 70, p. 47-48, 2007.

⁴ Władysław Stępnia, *op. cit.* p. 92.

⁵ *Ibidem*, p. 93.

⁶ *Ibidem*, p. 99.

⁷ *Ibidem*, p.100.

⁸ Un istoric român, într-o lucrare publicată de Academia Română, scrie că vizita n-a avut loc! Cf. Nicolae Dascălu, *Relații româno-polone în perioada interbelică (1919-1939)*, Editura Academiei, 1991, p. 30.

⁹ *Ibidem*, p. 103.

¹⁰ Arhiva MAE, Fond 71, Polonia, dos. 64, f. 181-182;

¹¹ *Ibidem*, f. 182.

¹² Nicolae Mares, *Alianța cu România trebuie să existe*, în „Magazin Istoric”, nr. 10 (391), 1999, p. 51-54.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, Fundația Nicolae Titulescu, București, 1994, p. 93.

¹⁵ Cf. Arhiva MAE, Fond 71, Polonia, dosar 64, f. 181.

¹⁶ *România-Polonia - Relații diplomatice*, vol. I, 1918-1939, coordonator, Dumitru Preda, autori Florin Anghel, Nicolae Mares și Cristina Păiușan, Editura Univers Enciclopedic, București, 2003.

¹⁷ Cf. *România-Polonia*, pp. 122-123, cererea de materiale adresată de Gh. Cretzianu privind ajutorul dat Poloniei de către România în 1919.

¹⁸ Cf. Arhiva MAE, Fond 71 Polonia, dosar 64, f. 182.

¹⁹ *Ibidem*, f. 105, 182.

²⁰ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 122.

²¹ *Ibidem*, vol. VI, 1931-1932, p. 88.

²² Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 89.

²³ *Ibidem*, p. 103.

²⁴ *Ibidem*, p. 106.

²⁵ *Ibidem*, p. 106.

²⁶ Sergej Mikulicz, *Wplyw dyplomacji sanacyjnej na obalenie Titulescu (Influența diplomației Sanației la debarcarea lui Titulescu)*, în „Sprawy Międzynarodowe” nr. 7-8, 1959.

²⁷ Nicolae Titulescu, *op. cit.* p. 89-90.

²⁸ *Ibidem*, p. 90.

²⁹ *Ibidem*.

GENERALUL FRANZ CONRAD VON HOETZENDORF ȘI CONVENȚIA MILITARĂ SECRETĂ CU ROMÂNIA DIN 30 NOIEMBRIE 1912

Conf. univ. dr. SORIN CRISTESCU
Universitatea „Spiru Haret”, București

Abstract

The international scene and its complexity have started to give Europe, from the middle of the XIXth century, a clear system of alliances based on the national interest as a constant variable in a change-over continent. Franz Conrad von Hoetzendorf, one of the most outstanding generals of the dual monarchy represented an important pawn in European diplomacy in the years prior to the beginning of the Great War. Witness of many key-moments of his time, the general distinguishes himself as a talented diplomat, remarkable in his negotiations skills and in the manner he knows to deal with the situations he encountered with.

His diplomatic mission in Romania gravitated around the several meetings he attended to. King Carol I and Queen Elisabeta, members of the government and army generals were considered key-points in his task to reassure that Romania will be a faithful ally when the time comes. Clarifying the battle plans of Romania against Russia represented a landmark of Franz Conrad von Hoetzendorf presence in Bucharest. From this perspective his meeting with gen. Al. Averescu is eloquent.

The dynamics in the international relations and the decision-making groups are well underlined by the author in a paper which may be considered relevant for the diplomatic environment prior to the WWI.

Franz Conrad von Hoetzendorf (1852-1925) este una din personalitățile marcante din rândul generalilor imperiali care au pregătit și au condus operațiunile militare ale Primului Război Mondial. Autor al unei opere memorialistice impresionante – „Aus meiner Dienst 1906-1918” (Din vremea serviciului meu activ) – apărută la Viena în primii ani postbelici, dar pe care, din păcate pentru cercetarea istorică, nu a putut să o încheie, oprindu-se

cu firul povestirilor în decembrie 1914, Conrad a considerat de datoria sa să insereze în paginile relatărilor lui un număr impresionant de rapoarte oficiale, ceea ce conferă memoriilor sale o valoare deosebită.

Conrad a fost marcat de experiențele carierei sale militare – campania din 1878 și cea din 1882 de ocupare a Bosniei și Herțegovinei, regiuni atribuite Austro-Ungariei spre administrare de către

Congresul de Pace de la Berlin (1878) –, și mai ales de anii petrecuți la comanda garnizoanei din Trieste (1899-1903). În Bosnia și Herțegovina a constatat eroismul localnicilor dispuși să lupte până la ultimul împotriva invadatorilor austro-ungari, iar la Trieste a cunoscut activitatea cercurilor iredentiste și naționaliste locale, al căror ideal era unirea cu Italia.

Ajuns șef al Marelui Stat Major austro-ungar în 1906, Conrad s-a afirmat ca un adept al ideii războiului preventiv atât împotriva Serbiei – care se considera un fel de Piemont al Balcanilor cu misiunea de a forma un stat al slavilor sudici (viitoarea Iugoslavie) –, cât mai ales împotriva Italiei, despre care spunea că a trădat Tripla Alianță prin înțelegerea cu Franța din 1902, privind reglementarea disputelor coloniale din Africa de Nord. El considera că, în caz de război, Italia nu va ezita să-și atace aliații, Austro-Ungaria și Germania, pentru a-și alipi teritoriile locuite de italieni din cadrul Dublei Monarhii.

Dezastrul suferit în 1918 de imperiul pe care l-a slujit nu i-a schimbat părerile și în memoriile sale fostul șef de stat major relatează cu cinism istoria anilor premergători războiului, istoria nesfârșitelor sale strădanii de a declanșa conflictul mondial, ceea ce l-a făcut pe un biograf recent al său să-l numească „un arhitect al apocalipsului”¹. Conrad și-a susținut cu tenacitate ideile, mai ales în timpul „crizei anexiunii” Bosniei și Herțegovinei (octombrie 1908-martie 1909), considerând-o cea mai bună ocazie pentru răfuiala cu dușmanii Dublei Monarhii, dar cel mai insistent după ce, în septembrie 1911, Italia a atacat Imperiul Otoman în Tripolitania (Nordul Africii), apreciind că victoria italienilor, care se profila cu certitudine, avea să încurajeze Roma să-și realizeze idealul național și să treacă la ofensivă împotriva Austro-Ungariei. Exasperați, liderii Dublei Monarhii, împăratul Franz Josef și arhiducele Franz Ferdinand, l-au destituit pe generalul Conrad din funcția de șef al Marelui Stat Major, înlocuindu-l, la începutul lui decembrie 1911, cu generalul Blasius Schemua. Dar izbucnirea Primului Război Balcanic în octombrie 1912 și conturarea unui război european, ce părea iminent, i-au determinat pe aceiași lideri să-l recheme pe Conrad în fruntea armatei austro-ungare, la 12 decembrie 1912.

Cam cu o lună înainte de a-și relua funcția, liderii Austro-Ungariei și-au arătat încrederea în

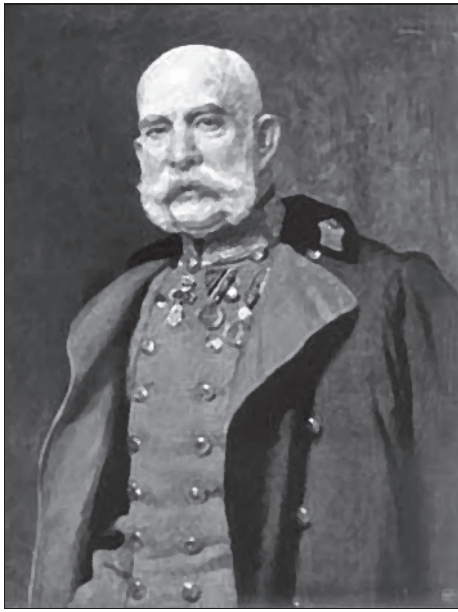

■ **Generalul
Franz Conrad von Hoetzendorf**

calitățile de negociator ale generalului Conrad, încredințându-i o misiune diplomatică în România pe lângă regele Carol I, cu care acesta se mai întâlnise anterior.

Însărcinarea oficială consta în remiterea unei scrisori personale de condoleanțe a împăratului Franz Josef către regele Carol I, a cărui soră, Maria de Flandra, încetase din viață la Bruxelles la 12 noiembrie 1912. În realitate, Conrad avea o misiune mult mai importantă, precizată în linii mari de arhiducele Franz Ferdinand la 15 noiembrie și de către ministrul de Externe Berchtold, la 17 noiembrie. În condițiile războiului balcanic, Austro-Ungaria considera necesar să determine Bulgaria să accepte „mici cedări teritoriale” în favoarea României pentru a o menține în tabăra Puterilor Centrale. Liderii Austro-Ungariei considerau că iminența războiului impune ca România să-și asume un rol activ în cadrul ofensivei preconizate de Statul Major austro-ungar împotriva Rusiei, iar misiunea lui Conrad era să precizeze acest lucru într-o convenție scrisă cu Marele Stat Major român. În plus, Berchtold l-a mai mandatat pe Conrad să-i comunice regelui Carol I, pe lângă promisiunile Vienei, și faptul că urmează reînnoirea tratatului Triplei Alianțe și că se dorește ca România să-și reînnoiască

▪ **Împăratul Franz Josef**

și ea alianța secretă cu Puterile Centrale. În acest context se impunea „clarificarea raporturilor militare cu România după modelul convenției”².

România își asumase obligații militare față de Tripla Alianță fără să le consemneze în scris. Construirea liniei fortificate Focșani-Nămoloasa-Galați, după 1886, conform planurilor maiorului german Maximilian Schumann, reprezenta o asumare a acestor obligații, dar în sens defensiv: pe linia fortificată, armata română urma să constituie flancul drept al armatei austro-ungare în confruntarea ei cu armata rusă prin abandonarea Moldovei întregi. La vremea respectivă, lucrurile au fost înțelese în acest mod și în Parlamentul României, unde s-au ridicat voci împotriva construirii acestei linii fortificate și implicii a sacrificării Moldovei³.

Acum era însă vorba de realizarea unui proiect ofensiv și acest lucru și l-a asumat generalul Conrad. Să-i dăm cuvântul⁴.

„Raport asupra misiunii mele la București, 29-30 noiembrie 1912

La 29 noiembrie ora 12.55 am sosit la București și mi s-a fixat audiență la M.S. Regele pentru ora 2 după-amiază.

Am fost primit cu o amabilitate deosebită de către M.S. Regele, iar audiența a durat două ore.

Am căpătat convingerea fermă că Regele este necondiționat credincios îndatoririlor sale de aliat și în acest sens a luat toate măsurile necesare.

Am înmănat Regelui scrisoarea M.S. Împăratul; regele a citit-o și a fost vizibil încântat. Am transmis salutările M.S. Împăratul și asigurările sentimentelor de sincer devotament ale M.S. Împăratul și ale Principelui Moștenitor față de Regele României și am subliniat că este dorința M.S. Împăratul ca interesele României să fie respectate și că dubla monarhie se va strădui să contribuie la aceasta în măsura posibilităților.

Toate acestea, împreună cu observația referitoare la satisfacția [cercurilor de la Viena – n.tr. S.C.] pentru faptul că România a avut aceeași atitudine ca Dubla Monarhie față de Bulgaria și Imperiul Otoman, au făcut o impresie deosebită asupra Regelui, care a menționat imediat că a refuzat cererea lui Nazim Pașa [ministrul de Război otoman – n.tr., S.C.] de a întreprinde demersuri ostile la adresa Bulgariei.

Regele susține ideea că nu trebuie să se urmărească o pace definitivă, ci doar preliminarile unei păci, pentru că o pace definitivă nu va fi altceva decât sursa unor noi complicații războinice. Regele a aprobat ideea pe care i-am prezentat-o că la revizuirea acestor preliminarii ale păcii se va oferi prilejul de a recunoaște interesele României, în caz că nu se va ajunge mai înainte la acest lucru prin negocieri directe [cu Bulgaria].

Regele a fost dispus să se exercite în acest sens presiuni asupra Porții Otomane în toate modurile posibile. Dar la aluzia mea că aceste presiuni ar fi avut și mai mult efect dacă ar fi fost susținute prin acțiuni armate, Regele a spus că aici se vede silit să ridice un semn de întrebare, pentru că el consideră drept felonie să tratezi cu ostilitate pe un vechi prieten – Imperiul Otoman – mai ales într-un asemenea moment.

Regele a primit cu satisfacție vestea despre reînnoirea tratatului Triplei Alianțe cu atât mai mult cu cât părea foarte sceptic în privința Italiei.

Față de dorința exprimată ca România să-și prelungească în același timp tratatul cu Tripla Alianță, Regele a răspuns că această alianță există oricum și că există un termen de grație de un an de zile dacă ar fi să se renunțe la ea.

La remarca mea că ar fi dezirabil ca această relație să fie totodată și mai strânsă, așa cum este în cazul celorlalte semnături ale Triplei Alianțe, Regele nu a obiectat.

În privința asta acum ar fi fost momentul să acționăm [pentru publicarea tratatului secret de alianță – n.tr. S.C..]

În continuare, am dat explicații M. S. Regelui asupra măsurilor noastre militare de acum, în privința cărora suveranul era deja orientat în linii mari.

Când am ajuns să discutăm în amănunt relația noastră cu Rusia, Regele mi-a declarat că a luat deja în calcul posibilitatea unui război și chiar săptămâna trecută au avut loc mai multe ședințe, dintre care una cu șeful Marelui Stat Major, generalul Al. Averescu, unde au fost fixate detaliile concentrării trupelor. Regele mi-a spus că șeful Marelui Stat Major, generalul Averescu, se va întâlni cu mine în ziua următoare la ora 9 dimineața, mă va orienta în detaliu asupra acestui plan și îl va discuta cu mine.

Din discuția cu Regele am dedus că România este gata să intre în război cu toate forțele ei – zece divizii operative și cinci divizii de rezervă (cu excepția unei divizii care va rămâne pentru început la București). Regele plănuiește însă desfășurarea acestor forțe în zona Bârlad-Galați-Nămoloasa-Focșani, iar înspre nord, la Roman, se va îndrepta doar Corpul IV armată (Iași).

La observația mea privind o eventuală joncțiune a armatei românești la Iași și la nord de Iași (Botoșani), Regele a răspuns că având în vedere situația României nu ar fi posibil ca forțele armate românești să fie concentrate din ziua a zecea a mobilizării și apoi să treacă la ofensivă fără nici o altă pregătire.

În acest sens, el estimează că armata română se va confrunta cu corpurile VII și VIII armată ruse și cu părți ale Corpului caucazian; în privința celui din urmă eu mă îndoiesc.

Am căpătat impresia că am putea să ne mulțumim cu această promisiune căci tot ceea ce contează este să avem la dispoziție forțele [armate] românești.

Eu am propus ca o convenție în această privință să fie realizată în scris, între Marele Stat Major austro-ungar și cel român, după modelul convenției pe care am încheiat-o noi cu Marele Stat Major

**■ Regele Carol I
„a primit cu satisfacție
vestea despre reinnoirea
Tratatului Triplei Alianțe”**

german. Am primit în cele din urmă consimțământul Regelui și permisiunea ca măcar punctele principale să fie consemnate de comun acord, printr-o discuție cu generalul Al. Averescu.

Când am discutat despre îndatoririle din cadrul Triplei Alianțe, Regele a vorbit despre rolul Italiei și mi-a comunicat că ar exista o obligație asumată de Italia prin care aceasta ar urma să trimită 40 000 de militari – sau după o altă versiune o divizie – pentru susținerea nemijlocită a României, divizie care, firește, ar trebui să tranziteze teritoriul austro-ungar, căci o rută maritimă nu ar fi posibilă.

Eu am declarat că nu știu nimic în această privință, la care Regele mi-a răspuns că, de curând, chiar ministrul plenipotențiar al Italiei la București [baronul Fasciotti – n.tr. S.C.] a discutat cu el în această problemă.

Ar trebui deci să cercetăm dacă există într-adevăr vreo obligație asumată de Italia în acest sens și ce s-a convenit în acest scop.

Când M.S. Regele a adus în discuție situația politică generală, eu i-am explicat că Dubla Monarhie a manifestat multă reținerere față de

Serbia și că această rețineră nu urmărește decât evitarea unui conflict european, dar Dubla Monarhie este ferm hotărâtă să-și mențină pretențiile ei minimale deja fixate, chiar dacă va trebui să le impună prin forța armelor.

În privința pretențiilor minimale, le-am exprimat astfel:

Autonomia Albaniei unitare și nedivizate; excluderea oricărei stăpâniri teritoriale a sârbilor pe malul Mării Adriatice; în ceea ce privește portul [dorit de Serbia], Dubla Monarhie consimte numai la crearea unui port liber, precum Hamburgul, pe care sârbii să-l poată folosi și spre care să poată construi o cale ferată, dar nu înainte de a realiza legătura Uzice-Vardiște.

Când Regele m-a întrebat care va fi acest port, eu i-am răspuns că va fi ori unul dalmatic, care ar putea fi și port liber, sau Antivari, sau la nevoie Singjin [Shëngjin] (sau San Giovanni di Medua), firește fără nici un hinterland.

La observația mea că eu nu-mi pot explica încăpățânarea Serbiei decât prin sprijinul de care

▪ Arhiducele Ferdinand și generalul Conrad von Hoetzendorf

aceasta se bucură din partea Rusiei, regele a spus că el crede că dacă noi ne-am formula condițiile, așa cum le-am prezentat eu mai sus, atunci Rusia va acționa în mod corespunzător asupra Serbiei, cerându-i să se conformeze acestora.

La observația mea că după modesta mea părere decizia în problema actuală depinde de cât de departe va merge Rusia în sprijinirea Serbiei pentru că nu cred că Serbia va risca un război împotriva Dublei Monarhii fără sprijinul Rusiei, M.S. Regele mi-a relatat un incident petrecut între ministrul plenipotențiar francez și cel sârb și intervenția ministrului plenipotențiar rus Șebeko la recepția corpului diplomatic de săptămâna trecută. Am înțeles că ministrul francez s-a răstit dur la cel sârb și că ministrul rus l-a aprobat pe francez, iar sârbul a bătut în retragere fără să mai zică nimic.

Regele pare să susțină ideea că Rusia nu va lăsa să se ajungă la război din cauza acestei probleme [sârbești]. El mi-a spus că au fost trimiși ofițeri în acele zone din Rusia, învecinate cu România și că în aceste regiuni nu s-au observat nici un fel de pregătiri de luptă, doar că umblă zvonuri că urmează să aibă loc dislocări de trupe rusești înspre nord-vest, adică la granița cu noi [Austro-Ungaria – n.tr. S.C.].

Eu am condus în așa fel discuția încât să evidențiez solidaritatea intereselor Germaniei, Austro-Ungariei, României, dar și a Bulgariei în fața unei conlucrări a Rusiei cu Serbia.

Regele a spus că această concepție corespunde pe deplin cu a sa, așa că am căpătat convingerea că guvernul român urmărește stabilirea unor raporturi de prietenie pe termen lung cu Bulgaria.

Regele a vorbit apoi despre misiunea lui Stoian Danev [președintele Parlamentului bulgar – n.tr. S.C.] la Budapesta și eu am comunicat M.S. că discuțiile cu Danev au avut doar un caracter informal și am urmărit în principal sprijinirea revendicărilor României de către Dubla Monarhie. Față de afirmația mea că Danev ar fi spus că România a fost invitată să colaboreze alături de Bulgaria [la războiul împotriva Imperiului Otoman – n.tr. S.C.], Regele mi-a răspuns că așa ceva este absolut neadevărat și că n-a fost nici vorbă de vreo invitație de-a Bulgariei la colaborare [militară].

De asemenea, în timpul convorbirii am aflat că intervenția lui Hartwig [ministrul Rusiei la Belgrad – n.tr. S.C.], ostilă la adresa Dublei

Monarhii, este legată de relațiile Marelui Duce Nicolae cu doamna von Hartwig.

Când am ajuns să vorbesc despre cedările teritoriale ale Bulgariei [în favoarea României], Regele mi-a spus că România are în vedere trei alternative (opțiuni): una maximală, care avansează destul de departe în Bulgaria, dar fără să includă Varna și Șumla, una medie, care cuprinde Silistra și alta minimală, care nu include Silistra.

Motivul cererii unei astfel de reglementări de frontieră sunt:

1. crearea unor amplasamente strategice mai favorabile și

2. argumentarea recunoașterii Dobrogei ca posesiune a României din partea Bulgariei.

Am căpătat convingerea că monarhia noastră trebuie să impună neapărat aceasta [pretenție a României], că României trebuie să i se acorde aceste compensații pentru că altminteri Regele, care este factorul cel mai important al politicii externe românești, ar ajunge într-o situație dificilă față de țara și poporul său, prin care s-ar da apă la moară acelor partide care pleacă urechea la promisiunile Rusiei și ar reproșa politicii Regelui că din cauza neintervenției România iese cu mâinile goale din criza balcanică de acum.

La orele 4 după-amiază, audiența mea la Rege a luat sfârșit. Apoi am făcut o vizită personală lui Titu Maiorescu, prim-ministru și ministru de Externe, șefului Marelui Stat Major, generalul Alexandru Averescu, ministrului de Război, generalul Constantin Hârjeu, generalului de corp de armată, Crăiniceanu și comandantului cetății Bucureștilor, generalul Zottu, fostul șef al Marelui Stat Major, după ce anterior am vizitat doi secretari de stat, pe ceilalți miniștri și pe generalul aghiotant al M.S. Regelui și am depus cartea mea de vizită la sediul legației noastre de la București.

La orele 7 seara, aghiotantul meu a fost primit de către M.S. Regele într-o audiență de o jumătate de oră.

La orele 8 seara, a avut loc un dineu la primul ministru Titu Maiorescu, la care au luat parte miniștrii: Take Ionescu, Al. Marghiloman și Nicu Filipescu, ministrul de Război, Hârjeu, șeful Marelui Stat Major, generalul Al. Averescu, iar de la legația noastră, ministrul plenipotențiar, prințul von Fürstenberg, consilierul de legație, baronul von Haymerle, și locotenent-colonelul von Hranilovici

■ **Primul ministru, Titu Maiorescu, „un om politic chibzuit, de încredere, inclinat spre raporturi prietenești cu Austro-Ungaria”**

[atașatul militar al Austro-Ungariei la București – n.tr. S.C.], plus de la statul major, căpitanul atașat în serviciul de onoare pe lângă mine, Ressel, și aghiotantul meu, maiorul Kundmann.

După dineu, Titu Maiorescu m-a condus într-un salon în care am putut să stăm de vorbă numai noi doi singuri.

La această discuție, Maiorescu mi-a comunicat că el a fost la Rege după ce s-a terminat audiența mea și că Regele i-a spus multe dintre cele ce am discutat.

Titu Maiorescu a început să discute imediat despre aceste chestiuni și am căpătat convingerea că Maiorescu urmărește să mai atenueze câte ceva din promisiunile Regelui sau că este pur și simplu îngrijorat că Regele a mers probabil prea departe în promisiunile sale, fiindcă el, Maiorescu, și-a exprimat foarte apăsat speranța că problemele se vor aplatiza și a subliniat faptul că în cazul **unui atac asupra monarhiei noastre** (subl. – C.v.H) România își va respecta ferm angajamentele de aliată. De aici, am căpătat impresia că a vrut să spună că dacă monarhia ar fi ea însăși agresorul, atunci România nu ar mai fi obligată la acest ajutor.

Primul ministru nu s-a exprimat nicidecum în acest mod, doar eu consider că pot să citesc acest lucru printre rânduri.

Pornind de la aceasta, eu i-am prezentat toată

evoluția situației și i-am arătat în ce măsură conlucrarea Rusiei cu Serbia constituie un pericol pentru Germania, Austro-Ungaria, România și, de asemenea, pentru Bulgaria și cum din acest motiv statele mai sus menționate sunt obligate să acționeze solidar în fața acestei conlucrări a Rusiei cu Serbia.

În continuare i-am explicat pe larg că, pe deplin conștientă de responsabilitatea ce îi revine în fața întregii Europe, monarhia noastră s-a arătat foarte răbdătoare, că a privit cum Serbia a declanșat ea războiul, că a stat fără să acționeze când Serbia a ocupat teritoriul sangeacului [Novi Pazar], dar că a trebuit să se opună cu hotărâre când aceeași Serbie a vrut să se întindă până la Marea Adriatică. Monarhia austro-ungară și-a rostit răspicat punctul de vedere în această privință, susținând autonomia Albaniei și rezolvarea problemei porturilor în acest sens; monarhia noastră nu se va abate sub nici un motiv de la acest punct de vedere, ci îl va susține chiar și cu riscul [declanșării] unui război.

Am arătat [premierului României] că acum este rândul Rusiei să se pronunțe cât de departe are de gând să meargă cu sprijinirea Serbiei, dacă se vrea

■ **Generalul Constantin Hârjeu,**
Ministrul de Război

într-adevăr evitarea unui mare război european. I-am explicat că Rusia a fost singura mare putere care a știut cu multă vreme înainte despre acțiunea statelor balcanice [se referă la constituirea Ligii Balcanice în martie-septembrie 1912 – n.tr. S.C.] și că Rusia a fost atât de perfidă să ascundă acest lucru atât față de celelalte state, cât și față de România.

Am vorbit apoi despre Anglia și Franța și am arătat că aceasta din urmă din cauza marilor împrumuturi nu-și dorește războiul, iar Anglia nu vrea să ajungă la un război naval cu Germania, deoarece chiar și în cazul în care flota germană ar fi nimicită și cea britanică ar suferi asemenea pierderi încât poziția de mare putere a Angliei, care se bazează numai pe flotă, ar fi grav afectată. În felul acesta depinde doar de Rusia dacă se va ajunge la război sau nu.

Primul-ministru Titu Maiorescu mi-a urmărit explicațiile cu mare atenție, mi-a mulțumit pentru aceste observații și a spus că doar acum vede clar cum se prezintă situația.

Am mai avut o discuție cu ministrul de Interne, Take Ionescu, în care acesta mi-a vorbit despre elementul cuțovlah și a afirmat că România este foarte interesată de soarta acestei populații și în mai multe orașe din Albania, de pildă Elbassan, Berat ș.a., subvenționează școli românești.

Din diverse părți, dar mai ales din partea primului-ministru Titu Maiorescu, s-a subliniat faptul că trimiterea mea la București este urmărită cu mare atenție și acest demers al Majestății Sale Împăratul [Franz Josef – n.tr. S.C.] a fost foarte bine primit aici.

Nu pot să trec sub tăcere faptul că dl. Titu Maiorescu mi-a comunicat foarte sincer că în afară de el însuși a mai fost primit de către rege, în aceeași zi, și însărcinată cu afaceri al Rusiei, Șebeko, și că M.S. Regele l-a încunoștințat pe acesta din urmă despre primirea scrisorii [de la împăratul Franz Josef – n.tr. S.C.] și despre prima parte a conținutului acesteia. Aici nu pot să văd altfel lucrurile decât că această considerație pentru reprezentantul rus urmărește să nu indisponă Rusia.

Șebeko a exprimat oficial condoleanțe în numele Țarului, dar este evident faptul că audiența a fost cerută tocmai din cauza sosirii mele.

În România există un mare partid [liberal] care se teme de un conflict cu Rusia.

Regele nu este pe deplin orientat asupra curenților [de opinie] care se manifestă în țară. Prințul moștenitor [Ferdinand] ar fi vrut să i le explice odată, dar s-a lăsat păgubaș căci Regele se pare că a refuzat acest lucru.

Seara, M.S. Regele mi-a trimis o fotografie de a sa într-o ramă de argint și cu semnătură și a conferit aghiotantului meu Crucea Ordinului „Coroana României”.

A doua zi, 30 noiembrie, la orele 9 dimineața, a venit la mine șeful Marelui Stat Major, generalul Al. Averescu, în acea aripă a castelului regal unde am fost primit ca oaspete al Regelui și am discutat între patru ochi până la orele 11 măsurile militare comune, prilej cu care mi s-a oferit o privire de ansamblu asupra ordinii de luptă a armatei române.

Pentru mine, cel mai important lucru a fost ca măsurile convenite să fie imediat consemnate în scris, măcar în linii generale. De aceea am elaborat câteva, în vreme ce generalul Averescu le-a copiat.

Aceste directive, cunoscute doar de rege și de generalul Averescu, trebuiau să servească drept bază pentru hotărârile ulterioare, consemnate în scris între cele două state majore. Un exemplar a fost prezentat M.S. Regelui, iar un al doilea exemplar cu același conținut a fost adus la cunoștința M.S. Împăratului și a A.S. arhiducele Franz Ferdinand.

Trebuie consemnat în mod special faptul că asigurarea frontierei românești la Prut a fost concepută în patru sectoare încredințate fiecare câte unui corp de armată, cu extremitatea aripei stângi la Dorohoi (acolo vor fi plasate batalioane de infanterie sau de vânători de munte).

Cavaleria – roșorii – va fi gata pentru a invadea imediat teritoriul Rusiei cu șase regimente.

Operațiunea va trebui să înceapă în cea de a zecea zi de la declararea mobilizării.

Corpul IV armată chiar mai devreme, cam într-a șaptea zi de la declararea mobilizării.

Datele concrete de mai sus au caracter strict secret.

De la ora 11 la ora 12 am asistat, în prezența perechii regale, la serviciul religios solemn ținut în memoria sorei Regelui, contesa de Flandra. Înainte de începutul slujbei religioase am avut prilejul să stau de vorbă cu fostul prim-ministru Ionel Brătianu, liderul Partidului Liberal, despre situația actuală și despre atitudinea Austro-Ungariei. I-am

■ **Generalul Alexandru Averescu, șeful Marelui Stat Major, „un ofițer distins, un adevărat cavalier, cu o judecată clară și voință fermă”**

arătat că monarhia noastră a mers foarte departe în toleranța ei față de Serbia, dar că toate au o limită pe lumea asta.

La orele 12.30 am fost primit de către M.S. Regina Elisabeta într-o audiență care a durat o jumătate de oră.

Regina dorește foarte mult pacea și o apropiere de Bulgaria, consideră un război cu Rusia drept o mare nenorocire și manifestă un dispreț absolut față de familia regală sârbească [Karagheorgheviți].

Înainte de încheierea audienței, M.S. Regina m-a invitat la un ceai programat pentru ora patru după-amiază.

La ora unu după-amiază a fost dîneu la ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei, prințul von Fürstenberg, unde am avut din nou prilejul să discut confidențial cu generalul Al. Averescu și cu primul-ministru Titu Maiorescu.

Maiorescu a lăsat iar să se înțeleagă că lui i-ar conveni cel mai mult dacă toată problema s-ar aplană pașnic; a mai spus că acțiunea noastră

▪ **Alexandru Marghiloman**
„mi s-a părut a fi de partea Triplei
Alianțe”

comună va contribui la acest deznodământ. Eu i-am răspuns că doar atunci va fi eficientă acțiunea noastră comună când se va vedea în Rusia că și noi suntem dispuși să ne susținem drepturile cu arma în mână și că nu ne temem să intrăm într-un război a cărui însemnătate și uriașă răspundere în fața Europei o înțelegem pe deplin.

Maiorescu a vorbit din nou despre diferitele curente de idei din Rusia și a evidențiat rolul ignobil al d-lui von Hartwig, reprezentantul Rusiei în Serbia⁵.

După aceasta am mai avut o discuție cu ministrul nostru plenipotențiar, prințul Fürstenberg, care a subliniat din nou necesitatea ca România să-și primească compensațiile teritoriale [cerute] prin acțiunea Austro-Ungariei și nu a Rusiei care nutrește aceleași ambiții în privința aceasta.

Această necesitate urmărește să consolideze și să justifice orientarea Regelui în ochii opiniei publice ca să nu se poată spune că suveranul a dus o politică greșită vreme de 30 de ani și nu s-a ales cu nimic.

La orele patru fără un sfert după-amiază mi-am luat rămas bun de la prințul Fürstenberg și la orele

patru m-am prezentat la M.S. Regina la ceai, unde se afla și M.S. Regele și mi s-a acordat o favoare rar întâlnită, aceea de a petrece doar cu perechea regală timpul pe care îl mai aveam până la plecarea la gară.

Însoțit de aghiotantul M.S. Regelui [probabil colonelul Baranga] am plecat apoi direct la gară unde am sosit la ora 5.35 după-amiaza. Acolo se aflau deja pentru a-și lua rămas bun mai multe oficialități, printre care primul-ministru Titu Maiorescu, generalii Al. Averescu și Crăiniceanu, apoi prințul Fürstenberg cu domniile de la legația noastră.

La ora 5.40 a plecat trenul spre Viena.

În timpul călătoriei, cam pe la orele 10.30 noaptea, am fost rugat de dl. Nicolae Ciocărdia, redactor la ziarul „Universul”, să-i acord un interviu.

Oricât de neplăcut mi-a fost acest lucru, am dat curs totuși acestei rugăminți și am răspuns la întrebările jurnalistului.

La întrebarea privind motivul venirii mele, am răspuns că am avut de înmănat M.S. Regelui României o scrisoare personală din partea M.S. Împăratului Franz Josef și să transmit din partea suveranului meu condoleanțe pentru greaua pierdere suferită de familia Regelui împreună cu expresia sentimentelor prietenești ale monarhiei noastre pentru interesele României.

La întrebarea dacă se va ajunge la război [mondial] eu am răspuns că în privința aceasta nu pot face profeții și că nu există cineva în toată Europa care să poată da un răspuns precis, dar că în orice caz multe depind de înțelepciunea marilor puteri.

La remarcă jurnalistului că la ora actuală în România se exprimă multe păreri divergente dacă ar fi fost mai bine să participe la războiul balcanic, fie de partea Ligii Balcanice, fie împotriva ei, fie să rămână neimplicată, eu i-am spus că nu mă pot exprima în privința aceasta, dar că oamenii care acum își dau cu părerea în fel și chip, dacă ar fi fost întrebați de la început, nici ei nu ar fi știut ce-i mai bine de făcut. De altfel, România are norocul de a avea un monarh atât de înțelept și clarvăzător încât poate să-și încredințeze liniștită destinele în mâna lui.

Contrar principiilor mele, de data aceasta l-am primit pe acest redactor fiindcă nu am vrut să mă arăt neprietenos și să ofensez opinia publică din România, cu atât mai mult cu cât este de datoria

mea să încurajez bunele relații dintre Dubla Monarhie și România și sper că am contribuit ca presa să scrie în acest sens. În plus, procedând astfel am dezamorsat toate mistificările și răstălmăcirile legate de vizita mea, puse în circulație de partidul ostil Austro-Ungariei.

Acest raport a fost prezentat în întregime doar M.S. Împăratului și A.S. arhiducelui Franz Ferdinand. Exceptând pasajele legate de directivele de ordin militar și operativ, a fost prezentat și ministrului de Externe [contele] Berchtold.

Viena, 2 decembrie 1912

[...] Textul convenției militare încheiate cu șeful Marelui Stat Major român, generalul Al. Averescu:

București, 30 noiembrie 1912

1. Directivele operative privind cooperarea între Marele Stat Major austro-ungar și român sunt analoge cu cele din convenția cu Marele Stat Major german.

2. În cazul unei cooperări împotriva Rusiei, România își va concentra Corpul 4 armată la Roman, iar corpurile 1, 2, 3 și 5 în zona Bârlad-Focșani-Tecuci.

3. Dintre diviziile de rezervă, trei sau patru se vor concentra la Buzău, una în Dobrogea; cele dintâi vor avea menirea de a fi trimise în linia întâi.

4. Operațiunea principală se va îndrepta mai întâi asupra Chișinăului.

5. Următoarele forțe austro-ungare se vor concentra în zona Tarnopol-Trembowla-Czortkow, iar o parte la Cernăuți.

ss. General Averescu, Conrad von Hoetzendorf

La aceste rapoarte oficiale, Conrad adaugă propriile sale considerații:

„Dacă avem în vedere rezultatul global al misiunii mele în România reiese clar că regele Carol I luase în calcul eventualitatea unui război comun al României și al Austro-Ungariei împotriva Rusiei. În această privință, directivele militare luaseră deja o formă concretă și era de presupus că la ora aceea România ar fi intervenit de partea Dublei Monarhii dacă aceasta ar fi fost implicată într-un război împotriva Rusiei.

Chiar și opinia publică românească nu era pe atunci în întregime de partea Antantei oricât de mult se străduia în acest sens ministrul plenipo-

■ Take Ionescu

tențiar al Franței, Blondel, ci era în primul rând orientată spre raporturile cu Bulgaria de la care aștepta de fapt compensații teritoriale de mai mici dimensiuni. Chiar și destinul cuțovlahilor din Macedonia era o problemă mai importantă.

Regele Carol I era în primul rând un caracter autentic german. Nu avea nimic din prefăcătoria proprie atâtor politicieni din Orient. Întreg comportamentul său față de mine purta pecetea unei sincere conlucrări cu Austro-Ungaria, chiar dacă ținea mult la păstrarea unui caracter de sine stătător. Modul cordial în care am fost primit ca oaspete la palatul regal, cât și felul în care am fost tratat de Rege și de Regină, mai ales la ceaiul despre care am vorbit în raport, a fost lipsit de orice element artificial.

Și Regele Carol I a vorbit despre problemele politice și militare cu o sinceritate care nu este posibilă decât între aliați.

La judecățile sale privind armata rusească, unde i-a evidențiat atât calitățile deosebite, cât și lipsurile, Regele a adăugat și observații extrem de interesante din timpul războiului de la 1877-1878, mai ales din perioada în care suveranul a avut comanda trupelor de la Plevna. Mi-a povestit despre generalii ruși și despre cum a fost silit să ceară îndepărtarea unora dintre ei. Regina și-a exprimat oroarea față de război, a criticat întreg compor-

tamentul Serbiei, a vorbit cu dispreț despre asasinarea familiei regale de la Belgrad și despre modul [infam] în care familia Karageorgheviți a ajuns pe tronul sârbesc. În modul ei de a gândi, delicat și poetic deopotrivă, Regina a atins o multitudine de probleme. Fiecare cuvânt al ei era impregnat de spiritul nobil al umanității. Conversația noastră a fost atât de însuflețită, încât atunci când aghiotantul de serviciu ne-a anunțat că a venit timpul să mergem la gară, perechea regală a mai cerut o mică amânare. Și azi am înaintea ochilor discuția din salonul de ceai, pe care l-am părăsit cu sentimentul că mă despart de două personalități de excepție. Și de atunci nu i-am mai văzut niciodată.

În dl. Titu Maiorescu am cunoscut un om politic chibzuit, de încredere, înclinat spre raporturi prietenești cu Austro-Ungaria, în generalul Al. Averescu un ofițer distins, un adevărat cavaler, cu o judecată clară și voință fermă. Discuțiile cu el au cuprins toate amănunțele unor eventuale operațiuni militare comune. S-a dovedit un mare cunoscător al armatei rusești la manevrele căreia a luat parte în cadrul unor misiuni de lungă durată. Mi-a dăruit o carte scrisă de el despre aceasta, foarte interesantă [probabil „Deux mois en Russie”, traducerea în limba franceză (1903) a cărții „Misiunea mea în Rusia în anul 1899”, apărută în 1901 – n.tr. S.C.]. Născut la Bălți în Basarabia [de fapt la Ismail, oraș de pe brațul Chilia din sudul Basarabiei – n.tr. S.C.], generalul Averescu ținea foarte mult ca România să recâștige Basarabia și din motive personale și sentimentale. În cazul unui război victorios purtat împreună, câștigarea Basarabiei ar fi fost o perspectivă sigură.

Mai puțin liniștit în privința raporturilor lor cu Austro-Ungaria am fost în privința domnilor Ionel Brătianu, Take Ionescu și chiar Nicu Filipescu, spre deosebire de dl. Al. Marghiloman, care mi s-a părut a fi de partea Triplei Alianțe.

În fine, am plecat cu impresia că reprezentanța noastră de la București se află pe mâini bune sub conducerea prințului Karl Emil zu Fürstenberg.

[...]

La călătoria mea s-a alăturat, din însărcinarea Ministerului Comerțului, șeful de secție, dl. Riedl, care urma să acționeze în sensul creării unei uniuni vamale între Austro-Ungaria și România, o uniune care ar fi cuprins o suprafață de peste 800 000 km²,

cu 60 milioane locuitori. Un expozeu conceput de șeful de secție Riedl a enumerat avantajele reciproce (ambelor părți) în urma realizării acestei uniuni⁶.

Nu este locul aici să intru în toate amănunțele, dar aș dori să evidențiez măcar anumite aspecte.

Monarhia austro-ungară nu mai poate să-și asigure necesarul de cereale (grâu și seară).

În anul 1910, recolta s-a ridicat la 10 673 000 tone, iar consumul la 10 974 000 tone; 301 000 tone au trebuit acoperite prin importuri.

În România, recolta s-a ridicat la 3 187 000 tone, dintre care 2 116 000 tone au mers la export. Sigur că recolta din 1910 a României a fost una de excepție, dar se poate conta în mod normal pe o recoltă de 1,9 milioane tone, iar consumul propriu se cifrează la 800 de mii de tone, așa că ar rezulta un excedent de 1,1 milioane tone.

Ne putem da seama de semnificația acestor cifre pentru o aprovizionare pe timp de război!

Care a fost soarta strădaniilor d-lui Riedl, de ce piedici anume s-a lovit, nu știu. Cert este că nu s-a ajuns la această uniune vamală, un lucru regretabil, căci ar fi putut promova și o conlucrare politică.

Întors la Viena am fost primit în audiență de arhiducele Franz Ferdinand la 2 decembrie, iar a doua zi de către M.S. Împăratul.

A.S. Imperiale Arhiducele i-am prezentat raportul amănunțit despre modul în care a decurs misiunea mea și i-am transmis salutările perechii regale, împreună cu asigurarea că proiectata vizită a arhiducelui la București este așteptată cu plăcere.

Am rugat pe A.S. Imperială să determine ca o convenție cu România să fie elaborată în termeni la fel de preciși ca și cea cu Tripla Alianță, iar prințul Fürstenberg să primească instrucțiuni în acest sens. În continuare am cerut să se ia măsuri ca livrările armelor comandate de România în Stiria să fie executate cât mai repede.

Fără să consulte Parlamentul, România alocase 80 de milioane de franci pentru achiziționarea de material militar, printre care se aflau comenzi pentru fabricile noastre din Stiria: 100 de mii de puști, 30 de mii de carabine ș.a”.

Ce valoare putea să aibă însă o convenție militară încheiată fără implicarea directă a vreunui

lider politic român? Ce credea generalul Conrad însuși despre atitudinea României în această privință, mai ales că, în zilele când generalul își scria raportul de mai sus, la București a avut loc, la 27 noiembrie/10 decembrie 1912, într-un cadru solemn, conferirea bastonului de feldmareșal al Rusiei regelui Carol I, act anunțat încă din 17/30 septembrie 1912, prin scrisoarea personală a țarului Nicolae al II-lea?⁷.

La 2 ianuarie 1913, la trei săptămâni după ce devenise din nou șef al Marelui Stat Major austro-ungar, generalul Conrad von Hoetzendorf prezintă arhiducelui Franz Ferdinand bilanțul activității pe anul trecut. Cu această ocazie, generalul și-a reluat ideile privind necesitatea unui război preventiv, subliniind faptul că: „În 1909 am ratat o ocazie favorabilă și de atunci situația s-a schimbat în dezavantajul nostru. Vreau să atrag atenția că acum ne confruntăm nu numai cu o propagandă pan-sârbească, ci și cu una pan-românească... Lucrul cel mai îngrijorător este că acum România privește înspre Rusia”⁸.

Pe parcursul anului 1913 și până în iunie 1914 s-a estimat că generalul Conrad ar fi cerut de 25 de ori declanșarea unui război împotriva Serbiei. În toată această perioadă, mai multe rapoarte provenite de la atașatul militar austro-ungar la București, colonelul Hranilovici și de la ministrul plenipotențiar al Austro-Ungariei, Ottokar von Czernin, precum și însăși evoluția evenimentelor din cel de-al Doilea Război Balcanic, când România a atacat Bulgaria, protejată de liderii de la Viena, i-au confirmat generalului Conrad von Hoetzendorf că România este pierdută pentru Tripla Alianță, în pofida garanțiilor oferite de regele Carol I.

Soluția generalului Conrad, prezentată împăratului Franz Josef, într-un memoriu din 25 martie 1914 și într-o discuție personală cu suveranul la 4 iunie 1914 avea în vedere două modalități de acțiune față de România: fie înglobarea României în cadrul Imperiului Austro-Ungar, așa cum regatul Bavariei făcea parte din Reichul german, fie fortificarea graniței Carpaților, operațiune estimată la cca 80 milioane de coroane, pentru care generalul schițase deja un proiect preliminar. Conrad susținea că monarhia austro-ungară nu va putea face față unui atac din partea Serbiei, Rusiei și României⁹.

Evenimentele din iulie-august 1914, în urma cărora România și-a proclamat neutralitatea, au confirmat pe deplin temerile generalului Conrad. Mai mult, la 14/27 august 1916, România avea să declare război Austro-Ungariei, intrând în Primul Război Mondial pentru a-și împlini idealul național cerut de întregul popor, dovadă că singura politică eficientă este cea care se bucură de sprijinul opiniei publice, lucru pe care îl afirmase în repetate rânduri și regele Carol I, când vorbea despre alianța României cu Puterile Centrale.

---

¹ Lawrence Sondhaus, *Franz Conrad von Hoetzendorf. Architect of the Apocalypse*, Boston, 2000, 231 p. (se poate parțial consulta pe internet www.google.books). Mai complexă este biografia realizată de un fost ofițer al armatei austro-ungare Oskar Regele (1890-1969) intitulată *Feldmarschall Conrad. Auftrag und Erfüllung 1906-1918*, Wien, 1955.

² Conrad, *Aus meiner Dienst*, Wien, 1922, vol. II, p. 351-352.

³ Pe larg în *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, București, 1988, vol. V, pag. 218-224.

⁴ Conrad, *op.cit.*, p. 354-370.

⁵ Nu există vreo mențiune a acestei discuții în jurnalul lui Titu Maiorescu, publicat sub titlul *România. Cadrilaterul și războaiele balcanice* (ediție Stelian Neagoe), Editura Machiavelli, București, 1995, pag. 47. Acolo însă Titu Maiorescu notează că a fost informat de rege în ziua de 17/29 noiembrie 1912: „a vorbit azi de la ora 2 ½ la ora 4 cu Hötzendorff. Adică tot planul conlucrării armatei noastre cu cea austro-ungară, în cazul unui război cu Rusia, când și Germania, probabil și Italia cu 40 000 de soldați trimiși obligatoriu la noi. De la ora 8 la 11 [seara] prânz dinea la mine, 12 persoane, numai bărbați”.

⁶ Vezi Take Ionescu, *Some Personal Impressions*, London, 1919, p. 127-132, unde omul politic român face un portret grotesc al acestui Riedl și arată cum i-a refuzat categoric propunerea.

⁷ Titu Maiorescu, *op.cit.*, p. 17 și p. 51. La primirea scrisorii țarului Nicolae al II-lea, regele Carol I a spus că „asta însemnează războiul în Balcani”.

⁸ *Ibidem*, vol. III, p. 75.

⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 562 și p. 701.

OPORTUNITĂȚI EȘUATE? FALIMENTUL CONSTRUIRII UNEI FORȚE ARMATE EFICIENTE, DUPĂ COLAPSUL IMPERIULUI GERMAN ÎN 1918*

Prof. dr. MICHAEL EPKENHANS,
Institutul de Istorie Militară din Potsdam, Germania

Abstract

The war had been lost, and after four years of bitter fighting on all fronts and the enormous destructions in France and Belgium, there could be no doubt that the peace would be harsh. Moreover, apart from France, which even before a formal peace treaty, had taken away Alsace-Lorraine, this object of French revenge since the Franco Prussian war of 1870/71, the newly established state of Poland claimed huge parts of Eastern Germany. A war with Poland was therefore a real threat. In short, Germany's status as a European great power was therefore questioned from many sides, and there was nothing in sight to turn the scales in Germany's favour.

Last but not least, the army itself, this embodiment of Prussia, was in a bad state. Of course, this army had fought bravely in the four years of war. Contrary to many legends, it had, however, lost this war on the battlefield. After the spring offensive, the soldiers were both exhausted and discouraged, for the victory they had hoped to achieve, was still not in sight. Subsequently, the army silently began to dissolve

În seara de 20 decembrie 1918, la Berlin a avut loc o întâlnire deosebită. Câțiva ofițeri s-au întrunit în încăperile Marelui Stat Major al armatei germane pentru a discuta viitorul. Pe parcursul discuției, un tânăr ofițer, maiorul Kurt von Schleicher, care avea să devină 14 ani mai târziu ultimul consilier al Republicii de la Weimar, le-a spus camarazilor săi următoarele: „Înainte de toate trebuie să restabilim ordinea. Acest lucru poate fi

realizat în curând dacă noi, militarii, vom contribui la atingerea acestui scop. Pe baza restabilirii ordinii, economia va trebui să-și revină. Pe umerii economiei refăcute, vom fi capabili să ne refacem statutul de mare putere după mulți ani de muncă grea”.

Fără îndoială, camarazii lui Schleicher au consimțit cu entuziasm la spusele lui. Cu toate acestea, ideile lui Schleicher păreau surprinzătoare, poate chiar ciudate. Biograful generalului von

* Comunicare prezentată la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Grupului de Lucru „Studiarea Conflictelor” al Consorțiului PfP al Academii de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate, București, 25-29 mai 2009.

Seeckt, adjunct al comandantului „Heeresleitung” (Comandamentul Suprem al Armatei germane), rememora „siguranța” cu care acest tânăr ofițer își promova ideile.

Uimirea camarazilor săi mai în vârstă era justificată, deoarece abordarea curajoasă a politicii viitoare contrasta puternic cu situația Reich-ului în general, și cu cea a armatei, în particular.

Încă se mai punea problema sfârșitului revoluției în Germania. Revoluția germană a început în momentul în care așa-numiții „marinari roșii” ai „jucăriei mecanice” a împăratului au refuzat să părăsească porturile pentru o ultimă luptă împotriva Marii Flote. În fiecare zi aveau loc demonstrații și greve organizate de grupurile revoluționare și contrarevoluționare. Milioane de germani sufereau de foame deoarece Aliții, în ciuda armistițiului, refuzau să anuleze blocada coastelor germane. Economia, orientată în ultimii patru ani pentru nevoile războiului, trebuia să facă față problemelor transformărilor și integrării a milioane de militari întorși de pe front.

Referitor la poziția Germaniei în Europa, situația părea aproape disperată. După pierderea războiului, după patru ani de lupte crâncene pe toate fronturile și după distrugerile imense din Franța și din Belgia, nu era nicio îndoială că pacea va fi dificilă. Mai mult decât atât, pe lângă Franța, care, încă înainte de tratatul formal de pace a recuperat Alsacia și Lorena – obiect al răzbunării franceze din perioada Războiului franco-prusac din 1870-1871 – noul stat polonez a pretins o mare parte a estului Germaniei. Prin urmare, un război cu Polonia era o amenințare reală. Cu alte cuvinte, statutul Germaniei de mare putere europeană era contestat din toate direcțiile și nimic nu părea să incline balanța în favoarea ei.

Nu în ultimul rând, situația armatei – întruchiparea Germaniei – era una deplorabilă. Desigur, în cei patru ani de război armata a dat dovadă de mult curaj. Contrar legendelor, războiul a fost pierdut pe câmpul de luptă. După ofensiva de primăvară, militarii erau extenuați și descurajați. Nu exista niciun semn că vor obține victoria la care sperau. În consecință, armata a început să se dezintegreze, după cum indica și creșterea constantă a numărului de dezertori. Transportul militarilor trebuia să fie supravegheat deoarece aproape 20% din ei dispăreau din trenuri. Creșterea numărului de prizonieri de război germani era un indiciu că armatei i-a fost ruptă coloana vertebrală. Deja, în

toamnă, multe companii numărau doar 70 de oameni în loc de 150 sau mai mult. Deseori, regimentele nu atingeau capacitatea de luptă a unui batalion. Într-un cuvânt, forța efectivă a armatei, care a început ofensiva împotriva aliaților occidentali cu mai mult de 200 de divizii, însuma acum cu greu 12 divizii. Cunoscând această situație, legenda trădării era o simplă minciună ce ignora realitatea de pe câmpul de luptă.

Mai mult decât atât, această armată, care s-a întors acasă în noiembrie și decembrie 1918, s-a dizolvat în câteva zile. Spre exemplu, Garda Imperială, compusă din nouă divizii, atunci când s-a întors în barăcile din Berlin număra 1 200 de militari. Dorința militarilor de a se întoarce acasă a fost subestimată atât de consiliul comisarilor poporului, cât și de autoritățile militare. Drept rezultat, aceste două instituții nu mai aveau la dispoziția lor militari de încredere.

În aceste condiții era aproape firesc ca majoritatea ofițerilor să se fi confruntat în acele zile cu o criză serioasă. Pentru mulți dintre ei „ziua cea neagră” părea că se apropie. Cauzele acestei crize rezidau în faptul că în Germania Imperială ofițerii aveau o poziție socială și politică foarte înaltă. Indiferent de simpatiile sau antipatiile față de împărat, instituția monarhiei reprezenta o ideologie ce asigura protecția statutului social – statutul unui locotenent de la Curtea imperială era mai prestigios decât al unui profesor de la Universitatea din Berlin. Monarhia, sau, cum scria mai târziu generalul von Seeckt, „scutul regal”, a dispărut. Ofițerii erau ofensați și atacați pe străzi, consiliile soldaților le contestau autoritatea, iar noua ordine politică și socială era total diferită de cea pentru care luptaseră patru ani.

Perspectiva de a ajunge aproape niște proscrisi, fără orientare și fără speranța unui viitor mai bun a dat naștere urii așa-zisilor „criminali din noiembrie”.

Cu toate acestea, viziunea lui Schleicher nu era în totalitate nefondată. Spre exemplu, în ciuda înfrângerii militare, liderii armatei, sub conducerea generalului Groener, au fost capabili să creeze o alianță secretă cu Friedrich Ebert, liderul majorității socialiste.

Cu toate că armata a promis loialitate față de liderii revoluției, în cele din urmă s-a angajat să lupte cu bolșevismul și să sprijine conducerea militară în încercarea sa de a menține disciplina. Chiar și feldmareșalul von Hindenburg, această

legendă vie a istoriei militare germane, s-a pus la dispoziția Consiliului Comisarilor Poporului. În mod regretabil, deși deloc responsabilă pentru colapsul militar al Imperiului, noua conducere și-a asumat răspunderea pentru semnarea armistițiului. Politicianul Matthias Erzberger, membru al Partidului Catolic de centru, cel care a fost rugat de către Consiliul Comisarilor Poporului să semneze armistițiul imediat după încheierea războiului, a fost asasinat de ofițerii de dreapta pe motivul că în felul acesta și-a trădat țara.

Din punctul de vedere al lui Ebert, colaborările cu elitele militare vechi păreau inevitabile. Mai mult decât atât, Ebert era convins că acest pas nu va împiedica deciziile viitoare privind structura și impactul armatei asupra politicii interne și externe. Însă această speranță s-a dovedit a fi iluzorie, deoarece a subestimat intenția liderilor armatei de a-și impune poziția și influența lor în stat și în societate.

Cum putem explica această subestimare a armatei, ce urma să aibă repercusiuni adânci cât de curând?

În primul rând, social-democrații nu aveau vreun concept sau experiență în problemele militare, cu excepția câtorva idei legate de miliția populară.

În al doilea rând, liderii social-democrați s-au dovedit incapabili, sau chiar refractari în dezvoltarea unei relații pozitive cu consiliile soldaților care au fost create chiar în primele zile ale revoluției de către ostași obișnuiți, pentru controlul superiorilor. Desigur, potențialul democratic al acestor organizații, dorința și capacitatea lor de a forma miezul unei noi armate loiale Republicii nu trebuia să fie supraestimate, așa cum au procedat istoricii germani în anii 1960 și '70. Cu toate acestea, ele au fost organizații democratice pe care se puteau baza consiliile Comisarilor Poporului; aceștia nu erau, așa cum susțineau mulți contemporani, bolșevici care urmăreau revoluționarea Germaniei prin aceleași metode brutale care au fost folosite de Lenin în Rusia după lovitura de stat din 1917. Consiliile soldaților mențineau în multe orașe și regiuni legea și ordinea, asigurau populația înfometată cu produse alimentare și cu alte bunuri de maximă necesitate, ajutau la demobilizarea armatei care încă se mai întorcea de pe front.

Și în al treilea rând, motivul principal al liderilor social-democrați de acțiune în acest fel era convingerea democrată, adânc înrădăcinată, că doar

o adunare națională are dreptul să decidă asupra schimbărilor fundamentale în structura politică, economică și socială a țării, atitudine ce s-a dovedit iluzorie, deși greșeala de apreciere era onestă. Este dificil însă să acuzi liderii majorității socialiste, după o cunoaștere mai profundă a evenimentului, pentru opțiunea lor de a evita haosul intern și mizeria, pentru aderarea lor la principiile democratice, în loc să devieze deliberat cursul, ceea ce ar fi dus la distrugerea dreptei, la controlarea stângii, reeducarea burgheziei prin impunerea reformelor complete în baza actelor revoluționare. Adevărul istoric cere să fie reamintit faptul că aproape toți cei care aveau putere de decizie erau foarte conștienți că drumul spre viitor era unul dificil, lucru care, însă, nu înseamnă că oamenii nu mai aveau motive să mai spere într-o soartă mai bună. Dar, ce însemna o soartă mai bună? Caracteristica esențială a managementului crizei este, mai curând, prevenirea a ceea ce este mai rău, decât obținerea binelui, de acest lucru fiind convinsă și majoritatea socialistă care și-a atribuit puterea în noiembrie. Este greu de hotărât dacă socialiștii ar fi trebuit și dacă ar fi putut să facă mai multe, în special dacă analizăm grelele sarcini pe care le aveau și circumstanțele extrem de dificile.

În consecință, importanța armatei creștea rapid. Decizia radicalilor de stânga de a imprima un curs violent împotriva majorității socialiste pentru a forța producerea revoluției de Crăciunul anului 1918, fapt ce a culminat cu așa-numitele revolte Spartacus, din Berlin la jumătatea lui ianuarie 1919, nu a făcut decât să-i împingă pe socialiști în brațele armatei. Din cauza lipsei propriilor trupe, majoritatea socialistă nu avea altă opțiune decât să se bazeze pe armata regulată, aflată, încă, sub comanda lui Groener, sau pe Freikorps (formațiuni paramilitare) ce s-au creat rapid pentru apărarea propriilor interese. Aceste formațiuni paramilitare, cu o reputație proastă, conțineau cele mai rele elemente ale vechii armate, soldați fără adăpost, tineri însetați de acțiune, politicieni disperăți care s-au transformat peste noapte în coloana vertebrală a forțelor contrarevoluționare. Scopul lor nu era acela de a apăra tânăra republică. Afară de câteva excepții, tot ce își doreau era să elimine „criminalii din noiembrie” și pe adepții acestora.

Pentru liderii majorității socialiste, încrederea în vechile structuri ale armatei și în forțe declarate anti-republicane, cum ar fi Freikorps, a avut un

efect dezastruos de îndepărtare categorică de propriii adepți, care detestau această formă de război civil fratricid. Această fisură din sânul forțelor de stânga avea să devină fatală în mai multe sensuri pentru viitorul republicii. O stângă unită ar fi fost un oponent mai bun pentru extrema dreaptă, față de o stângă în care s-au dat mai multe lupte interne decât împotriva inamicului comun. Punerea în mișcare a unor forțe fără a deține controlul asupra lor este un efect al acțiunilor pentru care este responsabilă majoritatea socialistă. Referindu-se la rezultatul așa-numitului pact Ebert-Groener, ca și la ezitarea majorității socialiste de a reforma tradiționala ordine economică – un alt punct criticat dur în ultima vreme – chiar și contele Kessler, membru al vechiului stabiliment, a scris în jurnalul său următoarele: „paradoxul constă în faptul că guvernul republican-social-democrat și un grup puternic de capitaliști acceptă să fie protejați de ofițeri regaliști și de șomeri plătiți, ceea ce este o prea mare nebulie pentru a fi exprimată în cuvinte”.

La 19 ianuarie 1919, la câteva zile după înăbușirea brutală a așa-numitei revolte Spartacus, Gustav Noske, noul membru numit al Consiliului Comisarilor Poporului și ministru prusian de Război, a semnat un decret de creare a Reichswehr-ului (Apărarea Națională), denumire care a dăinuit. Majoritatea socialistă a cedat în fața numeroaselor cereri ale corpului ofițeresc, în ciuda problemelor controversate și a compromisurilor neclare legate de rolul consiliilor soldaților sau al gradaților, detestați de majoritatea soldaților simpli deoarece erau percepuți ca un simbol al trecutului, pe care sperau să-l depășească. Adunarea națională, aleasă în ianuarie, convocată la Weimar – de unde și denumirea republicii – din cauza existenței temerilor de producere a unei rebeliuni, a adoptat o lege ce legaliza acest decret și intra în vigoare la 6 martie. Legea prevedea crearea unei armate democratice, dar includea o clauză care permitea armatei să-și recruteze ofițerii și ostașii fără vreun control democratic, ceea ce transforma această stipulație într-o bătaie de joc. În ceea ce privește alte domenii, politica Republicii de la Weimar a fost dominată, la început, de continuitate, în loc de reforme.

Refuzul liderilor Reichswehr-ului de a interveni militar împotriva formațiunilor paramilitare (Freikorps) care au încercat să răstoarne guvernul în martie 1920, demonstrează că forțele armate ale Republicii nu erau, în fapt, de încredere. Desigur,

liderii social-democraților erau vinovați, într-o oarecare măsură, pentru eșecul lor în asigurarea unui control politic strict asupra forțelor armate. În loc să sporească acest control, ei au renunțat la el în totalitate prin forțarea propriului ministru al Apărării, Gustav Noske, să-și dea demisia. Nici noul ministru, Otto Gessler, un liberal de stânga, nu a dat dovadă de eficacitate în ceea ce privește controlul asupra armatei. Drept rezultat, conducerea Reichswehr-ului s-a bucurat de multă libertate în urmărirea propriilor scopuri politice și militare.

Deși situația internă evolua în favoarea Reichswehr-ului, poziția din ce în ce mai grea a Germaniei în rândul puterilor europene, în general, precum și prevederile Tratatului de la Versailles, în special, o afectau serios. Cu toate că Tratatul a păstrat unitatea Germaniei, în ciuda planurilor Franței privind Rhineland, Alsacia și Lorena, teritorii mari din estul țării și coloniile au fost pierdute. În plus, Germania urma să plătească o sumă aproape incredibilă sub forma reparațiilor de război. Această prevedere, cel puțin din punct de vedere psihologic, reflecta acuzațiile potrivit cărora Germania ar fi fost singura țară responsabilă pentru izbucnirea războiului din 1914. Deși aceste condiții erau deja suficiente pentru a reduce importanța statutului Germaniei printre puterile europene, Tratatul de la Versailles mai prevedea ca armata – cândva mândria națiunii, iar din punctul de vedere al Aliaților, cel mai important instrument de agresiune – urma să fie redusă la dimensiunile unei forțe de poliție, capabilă să facă față rebeliunilor interne, însă fără a mai avea capacitatea de a porni un alt război. Efectivele Reichswehr-ului au fost limitate la 100 000 de oameni, iar cele ale forțelor navale la 15 000. Armata nu trebuia să dispună de armament greu, avioane sau submarine. În plus, cea mai mare umilință adusă Reichswehr-ului a fost impunerea controlului unei misiuni militare străine asupra implementărilor acestor prevederi dure, pentru mulți ani de atunci încolo.

Deloc surprinzător, mulți generali și ofițeri au preferat să se opună semnării acestui tratat. Însă, după cum a accentuat generalul Groener la o întâlnire secretă de la mijlocul anului 1919, o acțiune militară îndreptată împotriva Aliaților ar fi avut drept rezultat „cea mai mare catastrofă națională a Germaniei”. Deși atât Groener, cât și alți politicieni care au semnat Tratatul de la Versailles aveau dreptate, mulți membri ai Reichswehr-ului percepeau această cedare în fața cererilor Aliaților

ca pe o umilintă inacceptabilă. Prin urmare, dezacordul lor pentru Republică și instituțiile ei creștea în continuare. În acest sens, Tratatul de la Versailles, care a încheiat un război început de un guvern ce fusese înlăturat de revoluționari doar cu câteva luni înainte, a devenit cea mai înfiorătoare moștenire a vechiului regim, ce cântărea greu însă asupra Republicii de la Weimar, oricât ar părea de injust.

Pe fondul acestor evenimente și al evoluțiilor structurale care au afectat adânc configurația și organizarea Reichswehr-ului, ținând cont de poziția viitoare a instituției în societatea și în politica Germaniei, era necesar de stabilit atitudinea armatei față de republică. În acest context, generalul von Seeckt, omul care a influențat puternic politica Reichswehr-ului, la începutul și mijlocul anilor '20, a fost suficient de realist pentru a refuza reinstaurarea monarhiei. Poziția sa față de republică era mult mai pozitivă în comparație cu cea a altor membri ai dreptei politice, cu toate că nu se putea presupune că a acceptat guvernarea parlamentară ca pe un principiu fundamental al republicii. El admitea, mai degrabă, în secret, că prevederile Constituției veneau în contradicție cu convingerile sale politice și, prin urmare, nu era percepută de el drept o lege intangibilă. În consecință, von Seeckt refuza de fiecare dată să raporteze comisiilor parlamentare sau Reichstag-ului, cel mai înalt for național. De asemenea, nu frecventa festivitățile oficiale anuale de Ziua Constituției, în luna august, sub pretextul unor alte obligații oficiale urgente. Desigur, această atitudine nu l-a împiedicat să intervină politic la întrunirile guvernului sau chiar în politica partidelor. Deoarece scopul lui suprem era restaurarea poziției de mare putere a Germaniei, el a încercat în mod special să influențeze politica externă, susținând un curs strict antioccidental. În consecință, Seeckt colabora în secret, în ciuda diferențelor ideologice, cu un alt stat paria, Uniunea Sovietică. Din punctul lui de vedere, pentru Germania, Uniunea Sovietică era un partener ideal în încercările ei de a restabili fostele granițe de est, prin distrugerea Poloniei și în războiul de eliberare împotriva celui mai mare inamic din vest – Franța. În plus, s-a dovedit avantajos și faptul că Armata Roșie era la fel de dornică precum și Reichswehr-ul să testeze noi armamente cum ar fi: avioane, tancuri și gaze toxice. În acest fel, Reichswehr-ului i s-a oferit oportunitatea de a se sustrage multor prevederi ale Tratatului de Versailles și de a se pregăti pentru un război modern.

Însă impactul exercițiilor militare din Rusia asupra eficienței Reichswehr-ului și Wehrmacht-ului nu poate fi supraestimat, după cum ne-a demonstrat recent Manfred Zeidler în teza sa de doctorat.

Deoarece republica și instituțiile ei nu puteau înlocui „scutul regal” menționat mai sus, Seeckt a preferat să se refere la ideea abstractă de „stat” ca putere superioară pe care armata trebuie să-l servească și în care să aibă încredere. Totuși acest lucru nu însemna că Reichswehr-ul rămănea neutru în ceea ce privește problemele interne. Dimpotrivă, intervențiile lui Seeckt din 1923 împotriva guvernului de stânga, ideile sale privind dictatura, și refuzul său de a folosi armata împotriva puciștilor de dreapta care au colaborat cu formațiuni militare locale, era un semn clar al duplicității sale politice.

Pe acest fundal, asigurările lui Seeckt privind neutralitatea Reichswehr-ului, care servea numai statul, nu erau decât o minciună bine ascunsă. Refuzul de a accepta simbolurile republicii, precum drapelul, erau o dovadă a acestei duplicități. În 1927, s-a interzis arborarea drapelului republicii pe cazarmile armatei. Este necesar de menționat scopul acestui ordin. Liderii Reichswehr-ului nu urmăreau consolidarea republicanismului în rândurile armatei, ci, pur și simplu, încercau să aline conștiința celor care întâmpinau dificultăți în arborarea drapelului republican în locul celui imperial.

În mod similar, Reichswehr-ul avea antipatii profunde față de majoritatea partidelor. După opinia lui Seeckt, partidele, în loc de a servi statul și binele comun, nu-și urmăreau decât propriile interese egoiste. În acest sens, doar dreapta politică reprezenta o variantă acceptabilă, în timp ce partidele de stânga erau catalogate, în mod deschis, drept „pacifiști, evrei și democrați” care nu urmăreau nimic altceva decât distrugerea Germaniei, așa cum scria în 1924 viitorul comandant șef al armatei în epoca nazistă, generalul von Fritsch.

Din cauza atitudinii lui Seeckt față de republică, Reichswehr-ul nu s-a identificat niciodată cu aceasta, cu principiile ei constituționale și democratice și nici cu guvernele alese de oameni. În consecință, armata a rămas un stat în stat și a devenit, ulterior, o instituție care s-a transformat într-un instrument al contrarevoluției.

A IX-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ A GRUPULUI DE LUCRU „STUDIAREA CONFLICTELOR”

Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, în cooperare cu Institutul de Istorie Militară de la Potsdam, a organizat la București, în zilele de 26-28 mai 2009, cea de-a IX-a Conferință a Grupului de Lucru „Studiarea Conflictelor” al *Consortiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate* din cadrul Parteneriatului pentru Pace. Manifestarea științifică, desfășurată sub patronajul Secretarului de Stat pentru Politica de Apărare, a reunit istorici și cercetători din Austria, Canada, Cehia, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Olanda, Polonia, Rusia, Serbia, Slovacia, Slovenia, Suedia, SUA, Ungaria și România care au dezbătut tema *End of Empires. Challenges to Security and Statehood in Flux*.

Lucrările conferinței s-au desfășurat pe șase secțiuni:

Secțiunea I, „Sfârșitul imperiilor și schimbările hărților: nașterea a noi state”, a fost dedicată în principal ultimei perioade din existența Imperiului Austro-Ungar și noilor state formate prin dezmembrarea acestuia.

Comunicarea susținută de dr. Tamara Scheer din Austria, *Two crumbling Empires – One Balkan Region: Ottoman Empire’s and Austria-Hungary’s Military Presence in Sandžak Novi Pazar/Plevlje (1879-1908) (Două imperii în dezintegrare, o singură regiune balcanică: Imperiul Otoman și prezența militară austro-ungară în sandjacul Novi Pazar/Plevlje, 1879-1908)*, s-a ocupat de situația specială pe care a avut-o această regiune a Imperiului Otoman de la sud de Bosnia, unde după Tratatul de pace de la Berlin din 1878 au fost dislocate până în 1908 și trupe ale Austro-Ungariei.

Autoarea a evidențiat, pe de o parte, efortul Imperiului Otoman de a limita efectele prezenței austro-ungare, iar pe de altă parte, consecințele acestei prezențe. Instalarea trupelor austro-ungare s-a făcut în mod pașnic și s-a căutat atragerea populației locale care era majoritar musulmană. Cel mai important efect a fost cel demografic, deoarece la populația civilă de circa 40 000 de locuitori s-au adăugat 12 000 de militari austro-ungari și otomani (trupa din armata austro-ungară era compusă mai ales din români și unguri). Deși autoritățile otomane au căutat să limiteze influențele străine, contactele dintre culturi erau inevitabile, atât la nivelul elitelor, cât și la cel al populației de rând. Experiența acumulată de trupele austro-ungare în sangeacul Plevlje a fost folosită în Primul Război Mondial, în Serbia ocupată.

Istoricii sloveni dr. Damijan Guštin și dr. Vladimir Prebilič au prezentat comunicarea *New State and the Issue of Defence: the Army of the State of Slovenes, Croats and Serbs in the Autumn of 1918 (Un nou stat și problema apărării: armata statului slovenilor, croaților și sârbilor în toamna anului 1918)*. Ei au evidențiat faptul că noul stat declarat independent la Zagreb în 29 octombrie 1918 nu avea o armată proprie, iar unitățile militare compuse din slavi sudici erau risipite în diferitele zone ale imperiului, astfel că prioritatea era constituirea unei armate prin mobilizarea efectuată în cele cinci districte militare în care a fost împărțit statul. Constituirea acestei armate, care s-a făcut cu sprijinul considerabil al unei misiuni militare a Serbiei, era necesară deoarece tânărul stat a trebuit să-și apere frontierele, în Istria împotriva agresiunii Italiei și în sudul Carinției (contra Austriei).

Disensiunile naționale dintre sârbi și croați au avut însă un impact asupra procesului de organizare a armatei, Zagrebul cerând o republică federală (implicând abolirea monarhiei de la Belgrad). Comunicarea a reliefat astfel existența încă de la începutul statului sârbo-croato-sloven a unor tensiuni între adepții orientării pro-Belgrad și naționaliștii croați.

Dr. Sergiu Iosipescu (Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară) a supus atenției participanților o privire generală asupra evoluției statale în Europa Centrală și de Sud-Est în secolele XIX-XX (*The End of Empires and State Building in East and Central Europe (XIX-XX century)*), care a fost în esență consecința lungului declin al Imperiului Otoman după 1690. Autorul consideră că la fel de semnificativ a fost declinul influenței politice a Franței în regiune, după mijlocul secolului al XVIII-lea, care a deschis calea expansiunii Rusiei. Dispariția Poloniei și Hanatului de Crimeea au fost consecințele noilor raporturi de forțe. Rusia a continuat expansiunea spre sud, iar sârbii au reușit reconstituirea statului lor în aceleași împrejurări. În continuare, au fost examinate schimbările hărții politice regionale în urma evenimentelor principale ale secolului al XIX-lea. Unitatea națională a statelor balcanice nu era însă deplină la începutul secolului XX, dar Războaiele

balcanice din 1912-1913 au stabilit noile frontiere dintre ele. Destrămarea imperiilor după Primul Război Mondial a condus la apariția a noi state și a permis desăvârșirea unității naționale a românilor și slavilor de sud. Chiar și după sistemul de tratate de la Versailles, statele balcanice au păstrat nostalgia imperiilor medievale (bizantin, bulgar și sârb), iar politica lor din secolele XIX-XX a fost influențată de aceasta. Autorul este de părere că doar o analiză pe durată lungă a istoriei politico-militare poate explica sfârșitul imperiilor și nașterea statelor.

Ultima comunicare din prima secțiune a fost prezentată de prof. Grzegorz Nowik (Polonia): *Polish Radiointelligence 1918-1920. Austro-Hungarian, Russian and German empires heritage (Radioinformațiile poloneze 1918-1920. Moștenirile austro-ungară, rusă și germană)*. Potrivit autorului, această unitate de criptografie s-a constituit în 1918 din nevoia de a afla acțiunile militare ale bolșevicilor. Ofițerii de informații polonezi au provenit din structurile fostelor armate austro-ungară, germană și, în mai mică măsură, din cea rusă. Cunoașterea perfectă a limbii și culturii germane, respectiv ruse, a permis realizarea decriptărilor, iar experiența tehnică în radiocomunicațiile militare în armata austro-ungară (introduse în 1911) a fost moștenită

de acești ofițeri. Dezvoltarea serviciului de radio-informații și de decriptare a făcut ca Polonia să fie cel mai bine informat stat din zonă. Prin cunoașterea informațiilor despre concentrările de trupe bolșevice în apropierea frontierelor sale, Polonia a putut să-și organizeze mai bine apărarea.

Secțiunea a II-a, „Sfârșitul războaielor: transformarea militară”, a fost deschisă cu comunicarea lui Christian Ortner (Austria), *The Transformation of the Austro-Hungarian Army into new Army (Volkswehr, 1918-1919 (Transformarea armatei austro-ungare într-o nouă armată, armata poporului, 1918-1919)*. Autorul a subliniat ruptura față de tradiția imperială, faptul că nu a existat nicio continuitate cu vechea armată. Secretarul de stat pentru armată, autoritatea politică în domeniu, a supervizat formarea noii miliții. Aceste noi forțe militare nu au acoperit însă tot teritoriul noii republici: unele unități administrative au trebuit să-și creeze trupele proprii.

Următoarea comunicare a fost prezentată de dr. Michael Epkenhans (Germania): *Missed Opportunities? The Failure to build up reliable armed forces after the collapse of the German Empire in*

1918 (Oportunități eșuate? Falimentul construirii unei forțe armate eficiente după colapsul Imperiului German în 1918). S-a relevat prăbușirea moralului militarilor armatei imperiale în partea finală a războiului. Revoltele comuniste din ianuarie 1919 au făcut ca noul guvern socialist al lui Ebert să ceară sprijinul elitei militare și forțelor care mai rămăseseră din fosta armată imperială. Noua armată constituită după aceste revolte, „Reichswehr”, a refuzat să intervină contra formațiunilor paramilitare („Freikorps”) care au încercat să dea o lovitură de stat în martie 1920. Simțindu-se umiliți de prevederile Tratatului de la Versailles care reduceau forțele militare ale Germaniei la o simplă miliție, mulți militari din Reichswehr au menținut o atitudine ostilă față de instituția republicii.

Lt. col. John Zimmermann (Germania) a prezentat comunicarea *The Call of Duty? German Soldiers, POW and Women in the Last Years of World War II (Chemarea datoriei? Soldații germani, prizonierii de război și femeile în ultimii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial)*. A fost analizat comportamentul trupei, care era încurajată să nu se predea, să manifeste curaj în orice situație. Supunerea era scopul principal al educației în

regimul nazist, ceea ce se traducea prin cerința sacrificiului personal în serviciul militar și prin militarizarea societății. Această obediență era rezultatul fuziunii dintre idealurile naziste și militarism. În schimb, femeile au înțeles mai repede decât militarii că războiul a fost pierdut. Pentru ele, scopul principal a fost supraviețuirea familiilor, rol asumat de femei, bărbații refuzând să înceteze lupta.

Ultima comunicare din secțiune i-a aparținut căpitanului Dalibor Denda (Serbia): *Foreign Influence on Yugoslav Armored Units Warfare Development, 1918-1941 (Influențe străine în dezvoltarea unităților blindate iugoslave, 1918-1941)*. Autorul a arătat că armata iugoslavă, care nu a avut tancuri în Primul Război Mondial, a cumpărat primele tancuri din Franța în 1930. În 1939 se prevedea achiziționarea masivă de tancuri, planificată pentru 1941-1942. Doctrina militară iugoslavă a susținut mai întâi că unitățile de tancuri nu pot influența în mod decisiv rezultatul bătăliei, spre deosebire de infanterie și artilerie. În elaborarea acestei doctrine a fost preluată experiența franceză. Adaptarea la situația din 1940, când a devenit evident rolul decisiv al tancurilor în străpungerea fronturilor, a venit prea târziu. În momentul intrării în război, la

6 aprilie 1941, Iugoslavia avea doar două batalioane de tancuri ușoare, o companie de mini-tancuri și o brigadă de cavalerie parțial motorizată.

Secțiunea a III-a, „Transformare militară, identitate națională și interese de securitate”, s-a ocupat de legătura dintre modelarea unei identități naționale (prin circulația valorilor și normelor colective cu impact asupra definirii intereselor de securitate națională) și procesul de transformare și adaptare a forțelor armate.

Brian McKercher (Canada) a prezentat *The limitations of the Politician Strategist: British Prime Ministers in the Inter-War Period (Limitele politicianului strateg: premierii britanici în perioada interbelică)*. Autorul a arătat că Anglia se simțea tot mai amenințată de ambițiile crescânde ale Germaniei, Italiei și Japoniei, astfel că cercurile guvernamentale britanice doreau asigurarea unei stări de pace cu orice preț. Acest aspect implica dezangajarea față de obligațiile contractuale prevăzute în Pactul Societății Națiunilor privind apărarea securității tuturor membrilor organizației. Liderii politici englezi nu concepeau să angajeze forțele armate britanice în interesul unei cauze

care ar fi afectat securitatea Imperiului. Diplomația britanică a căutat căi pentru diminuarea tensiunii din relațiile cu Germania, eventual prin revizuirea condițiilor din tratatele de pace de la Paris privind Europa Centrală. După numirea lui Neville Chamberlain, Marea Britanie părea lipsită de politică europeană. Totul se rezuma la menținerea coeziunii Imperiului britanic, grav amenințat de triumphiul Berlin-Roma-Tokio. Disocierea acestui triumphi a fost scopul principal al politicii sale. Metodele au fost complet greșite, producând la Berlin impresia de slăbiciune și întărind triumphiul de putere.

În comunicarea *Slovak Military Identity in the 20th Century (Identitatea militară slovacă în secolul al XX-lea)*, dr. Marek Mesko (Slovacia) a expus idealurile statului național, reînviată în momentul în care monarhia austro-ungară a început să se destrame (garantarea autonomiei slovacilor odată cu proclamarea Cehoslovaciei în anul 1918), și sfârșind cu 1993, anul redobândirii independenței naționale, prin separarea de Cehia. Autorul a evidențiat procesul anevoios de cristalizare a identității naționale a Slovaciei și eforturile pentru păstrarea acesteia în contextul valorilor europene. S-a insistat asupra germeilor distructivi care au afectat dezvoltarea tânărului stat și identitatea națională a acestuia (Germania hitleristă și apoi comunismul), precum și asupra transformării greoaie a învechitei mașinării militare comuniste într-o armată de profesioniști. Intrarea în NATO a permis Slovaciei să-și accentueze reformele în direcția unei armate de profesie, obiectiv atins în anul 2006.

Dr. Kjeld Hald Galster (Danemarca) a prezentat comunicarea *Collective Security: National Egotism (Securitatea colectivă: exacerbară valorii naționale)* a cărei esență a constat într-o analiză a evoluțiilor înregistrate de politica de apărare a Danemarcei, între sfârșitul Primului Război Mondial și începutul deceniului al treilea al secolului XX. Ea a fost influențată treptat în această perioadă de considerente de ordin financiar, în detrimentul unor aprecieri realiste privind riscurile și amenințările la adresa securității naționale. Politica de apărare a Danemarcei a oscilat între dezideratele pacifiste exprimate de cercurile politice de stânga și pozițiile favorabile creării unui organism militar puternic. Concluzia autorului este că Danemarca s-a adaptat cerințelor mediului internațional de

securitate interbelic și trendului european predominant favorabil reconcilierii. Voința exprimată de către forurile conducătoare daneze în susținerea conceptului și acțiunii Ligii Națiunilor se baza pe faptul că orice posibilitate practică de participare în susținerea Ligii cu forțe armate era a priori exclusă.

Secțiunea s-a încheiat cu comunicarea dr. Jan Hoffenaar (Olanda): *Security in Flux: The Netherlands' Adaptation to the New World Order, 1989-2009 (Securitatea în transformare: adaptarea Olandei la Noua Ordine Mondială, 1989-2009)*. Noul context european de securitate generat de dizolvarea Pactului de la Varșovia și dezintegrarea Uniunii Sovietice a impus schimbări de anvergură în strategia de securitate a Olandei. Sistemul militar a fost reformat, prin eliminarea serviciului militar obligatoriu și reconsiderarea riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale și internaționale. Un accent deosebit a fost acordat recrudescenței terorismului și proliferării armelor de distrugere în masă, precum și conflictelor intrastatale din Africa. S-a insistat asupra sprijinirii autorităților civile în asigurarea respectării legii și acordarea de ajutor și asistență umanitară în situații de criză.

În Secțiunea a IV-a, „Mișcări de rezistență, intervenții militare și operațiuni de menținere a păcii”, colonel dr. Tomaz Kladnik din Slovenia a prezentat comunicarea *Strategy and Tactic of Slovenian Partisans and Resistance Movement (Strategia și tactica partizanilor sloveni și a mișcării de rezistență)*. Tactica partizanilor a permis neutralizarea superiorității inamicului, dar ea nu a reușit să se adapteze rapid la modul de luptă similar inițiat de inamic în 1944, astfel că acesta din urmă a putut prelua inițiativa. A devenit necesară distrugerea rețelei informative a inamicului și crearea unei rețele proprii printre civili. Pentru a îmbunătăți nivelul de instrucție, Marele Stat Major al Armatei Naționale de Eliberare Iugoslave a organizat cursuri de pregătire a comandanților de batalioane, brigăzi și divizii.

Dr. Richard Davis din SUA a reținut atenția participanților cu o analiză argumentată despre *Anglo-American Strategic Bombardment in South East Europe: Strategy and Politics (Bombardamentele strategice anglo-americane în Europa*

de Sud-Est: Strategie și politică). Autorul a urmărit desfășurarea bombardamentelor asupra Bulgariei începând de la 14 noiembrie 1943, efectuate de forțele aeriene staționate în sudul Italiei. Bombardarea Bulgariei a stimulat opoziția față de guvernul pro-german și a redus contribuția acestei țări la efortul de război al Germaniei. La 15 februarie 1944 s-a decis bombardarea Bucureștilor și Budapestei pentru a produce panică. Evoluția evenimentelor din Ungaria a determinat renunțarea temporară la acest plan, pentru a sprijini elementele anti-germane, dar la 25 martie Budapesta a fost repusă pe lista obiectivelor. În martie 1944 au fost reluate bombardamentele asupra Bulgariei, iar la 3 aprilie a fost lovită Budapesta. În România, zona Ploiești a fost atacată începând din 5 aprilie. Pentru a determina România să iasă din război, la două zile după oferta de armistițiu din 12 aprilie, Bucureștiul a fost bombardat pentru prima oară. Autorul a conchis că bombardarea capitalelor Bulgariei și României nu a avut efecte politice semnificative. Ofensiva armatei sovietice a avut rolul decisiv, iar efectele psihologice ale bombardamentelor nu pot fi exact măsurate.

Maiorul Michael Boire (Canada), s-a ocupat de *Learning by doing: The 1st Canadian Armored Brigade in the Sicilian Campaign, July-August 1943* (A învăța prin a practica: Prima brigadă blindată tancuri canadiană în campania din Sicilia, iulie-august 1943). Neglijarea armatei canadiene în perioada interbelică (a trebuit să fie practic recreată în al Doilea Război Mondial) a făcut necesară instruirea rapidă în Anglia a forțelor care urmau să debarce în Sicilia, sub comanda feldmareșalului Montgomery. Autorul a mai arătat rolul decisiv pe care l-a avut introducerea în luptă a tancului american Sherman în 1943, eliminându-se astfel dezavantajul față de tancurile germane.

Ultima comunicare din secțiune a fost prezentată de prof. Lars Ericson Wolke (Suedia): *The role of the Military in Peace Operations: The UN-Mission in Congo, 1960-1964* (Rolul militarilor în operațiunile de menținere a păcii: misiunea ONU în Congo, 1960-1964). Autorul a arătat cum misiunea începută sub forma uneia de menținere a păcii a devenit una de impunere a păcii, prin operațiuni ofensive. Suedia a participat la misiune cu 6 300 de militari, la ofensivele contra capitalei regiunii Katanga, Elisabethville, precum și la

protejarea taberelor de refugiați și la luptele contra aviației rebelilor. Forțele de menținere a păcii au fost deficiente din cauza lipsei coordonării dintre batalioanele diverselor state participante. Lecțiile învățate din această operațiune se referă la necesitatea unor proceduri de comandă unitare la nivel de stat major și la înțelegerea faptului că o operațiune de menținere a păcii trebuie, la nevoie, să se transforme într-una de impunere a păcii. De asemenea, că asigurarea păcii și stabilității necesită dezvoltarea relațiilor civili-militari după soluționarea problemelor militare în zona de conflict.

Secțiunea a V-a, „În interiorul și între cei doi poli ai sistemului”, a fost axată pe problematica strategiei SUA pentru blocarea expansiunii comunismului și reconstrucția statelor vulnerabile, precum și pe situația unor țări nealiniat și neutre, dornice să evite presiunile excesive ale celor doi poli de putere din timpul Războiului Rece.

Dr. Efpraxia Paschalidou (Grecia) a abordat în comunicarea *Truman Doctrine-Marshall Plan, 1947. Impact in reconstructing Greece and reorganizing the Hellenic Army* (Doctrina Truman și Planul Marshall 1947. Impactul în reconstrucția Greciei și în reorganizarea armatei elene) modul în care opinia publică din Grecia a perceput Războiul Rece, pe fundalul războiului civil din această țară, ca un conflict ideologic între SUA și Uniunea Sovietică. Aceasta explică motivația redusă a Greciei și a Armatei Naționale Elene de susținere a eforturilor de război. Instrumentele politicii naționale a SUA privind Europa în perioada 1947-1949 – Doctrina Truman, Planul Marshall, Tratatul Atlanticului de Nord –, au fost apreciate drept o încercare de atingere, prin mijloace politice, economice și militare a unui obiectiv de natură psihologică: crearea unei stări de fapt centrată pe revitalizarea credinței în democrație.

Căpitanul Zvezdan Markovic din Slovenia a prezentat *Civil-Military Relations in former Yugoslavia (the case of Slovenia)* (Relațiile civili-militari în fosta Iugoslavie (cazul Sloveniei)). Autorul s-a referit la modul de organizare a forțelor armate în republicile fostei Republici Socialiste Federative Iugoslavia și, în particular, pentru cazul Sloveniei, la implicațiile acestei organizări asupra relațiilor dintre civili și militari înainte și după dobândirea independenței naționale și eradicarea dictaturii militare în iunie 1991. Un accent deosebit a fost

acordat distribuției inechitabile a activelor militare federale și a industriilor de apărare, produs odată cu dezintegrarea Republicii Federative. Cele numai 7 zile de ostilități nu au produs pagube umane și economice majore, dar au influențat considerabil politica de securitate și apărare națională, precum și relațiile dintre civili și militari.

Dr. William Stivers (SUA) a expus *Origins of US Indian Ocean Strategy, 1955-1967 (Originile strategiei SUA în Oceanul Indian, 1955-1967)*. SUA au adoptat la sfârșitul anilor '60 o strategie pentru Oceanul Indian pentru a-și asigura poziția în regiune și spre a compensa declinul Marii Britanii. Dorind să stăvilească expansiunea sovietică și să sprijine Marea Britanie, SUA au căutat să creeze o centură de insule cu valoare strategică, dintre care Diego Garcia era cea mai importantă. URSS și China au încercat să ațâțe animozitatea țărilor din lumea a treia, suspicioase față de puterea navală americană. Deși din punct de vedere militar, strategia pentru Oceanul Indian a SUA a fost un succes, totuși planificatorii de la Washington au căutat în mod inadecvat soluții militare pentru probleme etnice și religioase, aspect ce nu a atenuat tensiunile interne cu efect destabilizator în toată regiunea.

Maiorul Per Iko (Suedia) a încheiat secțiunea cu *Total Defence in Total War: the Swedish Military and the non-military defence during the Cold War (Apărarea totală într-un război total: armata suedeză și apărarea civilă în timpul Războiului Rece)*. Comunicarea surprinde organizarea sistemului de apărare suedez în timpul Războiului Rece, la nivel central și regional, corespunzător celor patru piloni ai acestuia: apărarea militară, apărarea civilă, apărarea economică și apărarea psihologică. Se pune accent pe conceptul de „total defence” (apărare totală), strâns asociat experiențelor unor state precum Suedia și Elveția, și presupunând apărarea în timp de război prin pregătirea și mobilizarea întregii societăți. S-a constituit o rețea de apărare acoperind sectoare diferite ale societății civile, precum: „Comitetul de Protecție a Centralelor Electrice pe timp de război” sau „Comisia de selecție a navelor”. Lucrarea s-a referit și la procesul de reformă a sistemului de apărare, care a cunoscut un ritm alert după 1989.

În Secțiunea a VI-a, „*După Războiul Rece: statalitatea în evoluție și securitatea*”, au fost urmărite evoluțiile pe plan internațional de la dispariția Uniunii Sovietice și apariția noilor state,

până la identificarea amenințărilor la adresa securității colective și a combaterii acestora.

Prima comunicare a fost susținută de dr. Tatiana Parkhalina (Rusia): *Russian proposal on European Security Treaty and Security Sistem in Europe (Propunerile Rusiei în privința Tratatului de Securitate Europeană și a sistemului de securitate în Europa)*. S-a prezentat modul în care evoluează în prezent politica externă rusă, caracterizată în ultima perioadă de o ambivalență, folosind în relațiile sale cu Vestul modelul „competiție-parteneriat”. Această ambivalență se manifestă atât prin dorința Kremlinului de a se integra în comunitatea occidentală, cât și prin tendința de se opune acesteia. Întrucât, după războiul din Georgia din 2008 și după conflictul energetic dintre Rusia și Ucraina, Moscova și-a pierdut credibilitatea în fața partenerilor occidentali, autoarea este de părere că țara sa trebuie să-și fundamenteze politica externă pe elemente de parteneriat și respect reciproc, deoarece securitatea europeană se poate dezvolta într-o direcție pozitivă doar dacă există conștientizarea colectivă a amenințărilor și provocărilor la adresa siguranței comune.

Căpitanul Olivier Libergé (Franța) a prezentat comunicarea *French Forces Stabilization Task in Ivory Coast on year 2004 (Misiunea forțelor franceze de stabilizare în Coasta de Fildeș în anul 2004)*. Autorul s-a bazat pe propria sa experiență în calitate de comandant de pluton de infanterie dislocat acolo în 2003. Succesul operațiunilor de menținere a păcii poate fi asigurat doar în condițiile în care forțele armate implicate în acest proces colaborează cu populația locală în scopul stabilizării mediului social și politic.

Comunicarea colonelului Dariusz Kozerawski (Polonia), *The Role and Tasks of Polish Contingents in Peace and Stabilization Operations (1973-2009) (Rolul și misiunile contingentelor poloneze în operațiunile de menținere a păcii și stabilizare, 1973-2009)*, a prezentat rolul și sarcinile contingentelor militare poloneze implicate în operațiunile internaționale de menținere a păcii și de reconstrucție, din perioada 1973-2009. S-a evidențiat că activitatea militară, ca parte a operațiunilor de menținere a păcii, este direct proporțională cu nivelul de escaladare a amenințărilor la adresa securității internaționale. Datorită profesionalismului de care au dat dovadă militarii polonezi și a cooperării fructuoase cu reprezentanții altor state, aceste forțe

armate implicate în operațiuni de menținere a păcii se bucură de respectul și de aprecierea celorlalți.

Ultima comunicare, *After Cold War: End of States. Birth of States (După Războiul Rece: sfârșitul statelor, nașterea statelor*, susținută de dr. Mihail E. Ionescu (directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară), a propus o analiză a efectelor încetării Războiului Rece asupra configurației politice din Europa și Asia. S-a dezbătut problema stabilirii momentului de sfârșit al Războiului Rece, care poate fi identificat ori cu summit-ul CSCE din 19-21 noiembrie 1990 de la Paris, ori cu disoluția URSS din 1991. S-au analizat cauzele și procesul de dezmembrare a Uniunii Sovietice, crearea Comunității Statelor Independente și problemele cu care se confruntă noile state. De asemenea, s-a efectuat o analiză a evenimentelor din fosta Iugoslavie până la recunoașterea independenței Kosovo de către majoritatea țărilor membre UE. Un alt subiect supus cercetării a fost destrămarea Cehoslovaciei. Comunicarea a menționat drept concluzie faptul că am asistat la dispariția unui imperiu și a două state federative, la crearea unui număr impresionant de noi state și că suntem, în continuare, martori ai unui proces de construcție a Europei Unite în paralel cu un Commonwealth rusesc într-o parte a teritoriului fostei URSS.

La încheierea lucrărilor conferinței, reprezentanții celor două instituții organizatoare, generalul-maior (r) Mihail E. Ionescu și colonelul Hans Hubertus Mack, au prezentat principalele idei reieșite din comunicări și dezbateri. Astfel, partenerul german a apreciat că aceste manifestări științifice, organizate în mod regulat, sunt o șansă pentru tinerii cercetători de a se afirma. De asemenea, a sugerat că aceste conferințe ar putea pe viitor să integreze și alte domenii ale științelor

militare. Dr. Mihail E. Ionescu a apreciat varietatea temelor tratate în cele 24 de comunicări prezentate legate de problema sfârșitului imperiilor și că există două niveluri la care se poate pune această problemă – internațional și intern. Potrivit opiniei sale, în cazul nivelului internațional, cea mai importantă consecință este o schimbare drastică în sistemul internațional, provocată de colapsul imperiilor. Transformările din prezent conduc spre o nouă ordine mondială. Primul moment în care se poate vorbi de o asemenea reconfigurare este Congresul de la Viena din 1815, al doilea 1945, iar al treilea este sfârșitul Războiului Rece. Noua ordine mondială va putea fi bipolară, tripolară sau nonpolară. Această transformare se poate produce fie printr-un război hegemonic, fie pașnic. Imperiile încearcă însă să supraviețuiască, iar perioada de declin poate fi lungă, precum în cazul Imperiului Otoman (două secole).

Altă lecție este că după colapsul imperiilor urmează o perioadă în care imperiile încearcă să se refacă, o perioadă de turbulență, precum în prezent. În privința consecințelor interne, impactul colapsului imperiilor privește construcția noilor entități statale, iar afirmarea în arena internațională a acestora este uneori asistată internațional, precum în Kosovo și Bosnia-Herțegovina. Procesul privește și construcția militară. În Rusia, centrul imperial încearcă să gestioneze colapsul și să reînvie imperiul. În cazul ambelor niveluri, internațional și intern, trebuie evidențiată importanța operațiunilor de menținere a păcii discutate în conferință, în gestionarea colapsului imperiilor, operațiuni care au devenit tot mai frecvente după sfârșitul Războiului Rece.

Participanții au fost anunțați că a IX-a Conferință a Grupului de Lucru „Studierea Conflictelor” va avea loc în mai 2010 la Varșovia, răspunderea organizării revenind Poloniei și Greciei.

Dr. ALEXANDRU MADGEARU

Winfried Heinemann: Hitler-Stalin-Pakt. Pactul Hitler-Stalin

Hitler voia război. El dorea să provoace un conflict armat prin revendicări teritoriale către Cehoslovacia deja din 1938. Însă, în ultimul moment, Marea Britanie și Franța au făcut un pas înapoi, cedând Germaniei Regiunea Sudeților. Pacea a fost încă odată salvată, iar premierul britanic, Sir Neville Chamberlain, flutura, la întoarcerea sa pe aeroportul din Londra, acordul semnat la München, exclamând că acesta va aduce «peace in our time», pacea generației sale.

Dorința de război a lui Hitler

Deși, din perspectiva politicii externe, Conferința de la München a reprezentat un succes pentru Hitler, acesta fierbea în sine: el voia război, nu numai teritoriile de frontieră ale Cehoslovaciei populate de sudeți de origine germană. În consecință, deja de la începutul lui 1939, Hitler îi demonstrează „conciliatorului” premier britanic că documentul semnat la München nu are nicio însemnătate pentru el. A urmat dezmembrarea Cehoslovaciei, într-o Slovacie cu un guvern obedient dictatorului german și un așa-numit „protectorat german al Boemiei și Moraviei”. Însă Führer-ul nu s-a oprit aici: cerea anexarea la Reich a „orașului liber Danzig”, susținând că acesta a fost pierdut prin Tratatul de la Versailles împotriva voinței poporului german. Mai mult decât atât, Germania solicita și crearea unui legături extrateritoriale, un așa-numit „coridor polonez” care urma să conecteze Germania de Prusia Orientală. Această situație a dus la reacția Marii Britanii și a Franței, care acordau garanții sigure Poloniei în cazul unui război cu Germania.

Rolul Uniunii Sovietice

Cum va reacționa, însă, celălalt vecin al Poloniei, Uniunea Sovietică și al ei dictator Stalin? Încă din 1920, Polonia a fost nevoită să își apere granița estică în fața agresiunii sovietice. Cu toate acestea, Stalin, însuși, a slăbit decisiv capacitatea de intervenție a Armatei Roșii. Perioada „marii epurări” abia luase sfârșit, iar o mare parte a elitei din cadrul armatei sovietice fusese asasinată – poate cea mai importantă pierdere fiind cea a mareșalului Mihail Tuhacevski – motiv pentru care Forțele Armate nu erau pregătite pentru război. În

plus din momentul în care Stalin a ajuns la putere în 1924, nu a arătat niciun fel de tendințe expansioniste. Totuși, tensiunile crescânde din jurul Poloniei i-au dat ocazia Uniunii Sovietice să joace un rol important în realizarea obiectivelor politicii sale externe chiar și fără a recurge la război.

Pactul Hitler-Stalin

Primii care au luat legătura cu dictatorul sovietic, căutând garanții pentru Polonia, au fost britanicii și francezii. Deși britanicii desfășurau negocieri deja din aprilie 1939 cu autoritățile sovietice, acestea nu avansau deoarece puterile occidentale nu puteau să-i ofere lui Stalin niciun fel de compensații teritoriale în schimbul renunțării pretențiilor sale față de Polonia.

Cu totul altfel au stat lucrurile când autoritățile de la Moscova au fost contactate de către Reich-ul german. Hitler știa de negocierile între sovietici și britanici și, deși din punct de vedere ideologic Stalin era inamicul numărul unu, Führer-ul era pregătit să îi ofere acestuia mult doritul pact de neagresiune în cazul declanșării unui război. Planurile de război ale lui Hitler nu puteau fi materializate în cazul în care Polonia putea conta, atât pe sprijinul britanicilor, cât și pe cel al sovieticilor. Cu totul altul era calculul strategic al lui Stalin. Un aranjament cu Hitler îi permitea acestuia anexarea fără probleme a teritoriilor din estul Poloniei, Finlandei și a statelor baltice. În plus, situația geopolitică rezultată putea duce la un război între puterile occidentale și Germania, adică la nimicirea „puterilor imperiale între ele”, ceea ce putea ajuta revoluției comuniste. În acești termeni îi explica Stalin în 1940 (adică după dispariția Poloniei de pe hartă) președintelui Internaționalei comuniste, bulgarul Gheorghi Dimitrov, motivația semnării pactului, subliniind că rolul Armatei Roșii în realizarea revoluției mondiale era unul esențial.

Hitler l-a trimis pe ministrul său de externe, Joachim von Ribbentrop, la negocieri strict secrete la Moscova. Pe 19 august, ambele părți încheie un acord comercial ce prevedea livrarea de cantități mari de materii prime și alimente Germaniei.

Patru zile mai târziu, la 23 august, Ribbentrop și colegul său sovietic Viaceslav Molotov semnau în prezența lui Stalin, la Moscova, Pactul de neagre-

siune între Germania și Uniunea Sovietică, pact ce urma să fie valabil timp de 10 ani. Hitler obținea astfel ce și-a dorit: Stalin i-a dat mână liberă către un atac asupra Poloniei, iar dictatorul german era convins că guvernele de la Londra și Paris vor avea un motiv în plus să nu își dorească război.

Ce câștiga Stalin însă din această înțelegere? La scurt timp după semnarea tratatului, atât la Berlin cât și la Moscova, au apărut zvonuri că textul publicat al pactului de non-agresiune nu conținea toate înțelegerile bipartite. Zvonurile erau cât se poate de adevărate: un protocol adițional secret anexat pactului de neagresiune delimita granițele sferelor de interes ale celor două state. În conformitate cu acesta, Finlanda, Estonia, Letonia și estul Poloniei țineau de sfera de influență sovietică, iar Lituania și vestul Poloniei de cea a Germaniei. Mai mult decât atât, Germania recunoștea interesele sovietice în ceea ce privește Basarabia, regiune a României aflată la frontiera ei estică.

Urmările

În dimineața lui 1 septembrie 1939, forțele Wehrmacht-ului invadeau Polonia. Germania declanșase cel de-al Doilea Război Mondial. În scurt timp, forțele armate poloneze au fost înfrânte de către armatele germane. Cu toate că la 3 septembrie Marea Britanie și Franța își țin promisiunea față de Polonia declarând război Germaniei, această declarație nu a fost însă urmată de acțiuni militare concrete. Soarta Poloniei a fost pecetluită odată ce, la 17 septembrie 1939, trupele sovietice treceau dinspre est granița acesteia. Nu a durat mult până când trupele sovietice și cele germane s-au întâlnit la linia de demarcație menționată în protocolul adițional secret al pactului de non-agresiune, iar guvernul polonez s-a văzut obligat să se mute în exil la Londra. La 28 septembrie 1939, Germania și Uniunea Sovietică modifică conținutul protocolului adițional secret astfel încât linia de demarcație a sferelor de influență avea să se mute spre est până la râul Bug. În contrapartidă, Germania renunța la Lituania în favoarea sovieticilor.

Stalin nu a așteptat prea mult pentru a transpune în realitate prevederile protocolului secret al pactului de neagresiune. Estonia a fost primul dintre statele baltice care a fost nevoită să permită crearea de baze militare sovietice și staționarea trupelor Armatei Roșii pe teritoriul său. În 1940 se instala la Tallin un „guvern provizoriu” ce avea ca scop facilitarea transformării Estoniei în ceea ce avea să se numească „Republica Socialistă Sovietică Estonia”. Acest tip de preluare a puterii se numea anexare în două etape. Primul pas era instalarea unui regim prosovietic care să ceară anexarea statului ca un act al voinței populare.

Au urmat Lituania și Letonia. Finlanda însă a opus rezistență, iar în noiembrie 1939 s-a ajuns la „Războiul de iarnă”. Deși copleșiți numeric, finlandezii au luptat cu mult curaj și iscusință, însă, în final, nici slăbiciunile conducerii Armatei Roșii și nici sprijinul economic și politic al puterilor vestice nu au contat în fața numărului mare al trupelor sovietice. În martie 1940, Finlanda se vede obligată să caute pacea și să abandoneze regiunea Kareliei.

Pentru locuitorii celor trei state baltice, dar în special pentru cetățenii polonezi, desfășurarea războiului a avut urmări devastatoare. Imediat ce acțiunile militare s-au încheiat, pe teritoriile cucerite de către germani, a început urmărirea nemiloasă a populațiilor evreiești și a întregii „intelighenții” poloneze. Profesori, preoți și politicieni au fost ori arestați, ori asasinați (tânărul Karol Woytila, care urma să devină Papa Ioan Paul al II-lea, a avut mult noroc să scape); Evreii erau fie împușcați pe loc ori, în cazul orașelor mari, erau adunați în ghetouri. De aici urmau să fie deportați mai târziu în lagărele de exterminare de la Auschwitz, Treblinka sau Sobibor.

În regiunile cucerite de către sovietici, deportările nu se făceau pe o bază rasială, ci mai degrabă pe una politico-ideologică. La fel ca și dictatorul nazist, și Stalin dorea să lichideze clasele superioare ale societății. Acesta îi deporta împreună cu rudele lor în lagăre de muncă, unde majoritatea urmau să moară. Mai mult de 4 000 de ofițeri polonezi capturați în septembrie 1939 au fost uciși la începutul lui 1940, majoritatea în pădurile de lângă localitatea Katyn; în total, peste 10 000 de polonezi au căzut pradă terorii sovietice.

Și populațiile germane care trăiau în sfera de influență sovietică au ajuns să fie afectate de evoluțiile războiului. Regiunea țărilor baltice a fost pentru multe secole spațiu colonizat de către populațiile germane. Acum, aceste populații din regiunea baltică urmau să fie strămutate „Heim ins Reich” (acasă în Reich), așa cum spunea propaganda nazistă. Și din Basarabia au fost alungați etnicii germani. Soții Eduard și Elisabeth Köhler, care trăiau în nordul Basarabiei au fost strămutați în partea germană a Poloniei. Astfel s-a născut, în Heidenstein (astăzi din nou Skierbieszów, Polonia), la 22 februarie 1943, fiul lor Horst, actualul președinte al Germaniei. Soarta acestei familii, care a mai fost o dată alungată după război ajungând într-un final în Republica Federală Germană, este tipică locuitorilor regiunilor cu populații predominant germane din Uniunea Sovietică; înainte de încheierea războiului și a strămutării populațiilor de origine germană din estul Poloniei sau din Cehoslovacia, au existat asemenea strămutări care aveau loc cu acordul dictatorului german.

Consecințele Pactului Hitler-Stalin s-au resimțit și în cadrul mișcării comuniste internaționale. Pentru comuniștii din Germania, care s-au numărat printre primele victime ale terorii lui Hitler, pactul între cei doi dușmani de moarte a constituit un mare șoc. Până în acel moment, aceștia se puteau baza pe sprijinul ideologic și, parțial, și financiar al Internaționalei Comuniste, și deci al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. De la o zi la alta, vârful de lance al revoluției comuniste globale, a devenit un aliat al dictatorului fascist. Pentru mulți comuniști această evoluție a fost greu de înțeles, iar în cazul majorității celor ce au emigrat în Europa de Vest, această situație a dus la pierderea încrederii în ideologia comunistă. Unul dintre membrii fondatori ai Partidului Comunist din Germania, Willi Münzenberg, care, fugind de regimul nazist în Franța, a murit în circumstanțe neelucidate, scria, după invazia Poloniei de către trupele sovietice în 17 septembrie, un articol despre trădarea rusească (Russischen Dolchstoß) față de militanții antifasciști care luptau împotriva dictaturii hitleriste. Articolul se încheia cu următorul citat: „Azi, milioane de oameni din toate țările strigă indicând cu mâna către est: «Stalin, tu ești trădătorul!»”.

Alta era situația comuniștilor exilați care se aflau încă în viață la Moscova. Majoritatea emigranților politici germani au ajuns între timp victime ale terorii lui Stalin de la sfârșitul anilor '30. Au supraviețuit doar cadre loiale pe linie de partid, precum Wilhelm Pieck și Walter Ulbricht care au continuat să conducă Partidul Comunist din Germania. Până și aceștia s-au transformat peste noapte din „eroi ai luptei antifasciste” în inamici ai unui regim german aflat în grațiile Moscovei.

Astfel, din 27 august, Pieck și Ulbricht comunicau Comitetului Central al PCG: „Poporul german salută pactul de neagresiune între Uniunea Sovietică și Germania, deoarece prin acesta se urmărește pacea. Salutăm acest pact deoarece nu reprezintă [...] un instrument al războiului și nici un instrument imperialist de violare a altor state, ci un pact ce conservă pacea dintre Germania și Uniunea Sovietică”.

După invazia Uniunii Sovietice din 1941, statutul acestor emigranți germani s-a schimbat, astfel încât aceștia nu mai lucrau decât colaboratori ai STAVKA în domeniul propagandei, iar pactul căpătase cu totul altă însemnătate.

Controversele din jurul Protocolului adițional secret în perioada Războiului Rece

După invadarea Uniunii Sovietice din 1941 de către Germania, Stalin trebuia să găsească alte explicații prin care să justifice de ce permisesse în 1939 agresorului fascist să ajungă până la granițele

Uniunii Sovietice. Existența în sine a Protocolului adițional secret era negată acum mai mult ca oricând. Din acest motiv, o mare parte a populației statelor baltice a salutat venirea trupelor Wehrmacht-ului în 1941 numindu-le „eliberatoare de sub jugul bolșevic”, fără să știe că Hitler a fost cel din cauza căruia Stalin a avut posibilitatea să îi subjuge inițial. În interpretarea sovietică, acordul (partea sovietică utiliza ca denumire a tratatului, Pactul Molotov-Ribbentrop, în locul celui anterior, Hitler-Stalin, pentru a-l exclude pe Stalin din ecuație) i-a oferit Uniunii Sovietice aproape doi ani pentru a se putea pregăti de război, timp pe care l-a folosit eficient. Existența unui protocol adițional secret a fost negată de către Stalin tot restul vieții.

Existau două exemplare ale textului tratatului, unul în limba rusă și altul în limba germană, acestea aflându-se în arhivele celor două state. Exemplarul din limba germană s-a distrus la sfârșitul războiului, iar tot ce a rămas din protocolul adițional era un microfilm al unei copii. Având în vedere că sovieticii nu și-au deklasificat arhivele, aceștia au putut nega existența protocolului pe întreaga perioadă a Războiului Rece, afirmând că microfilmul era un fals occidental.

Spre deosebire de sovietici, lumea cercetării vestice a considerat copia ca fiind autentică datorită probelor aduse de document, probe confirmate de realitate. Acestea au fost și motivele pentru care dezbaterile cu privire la existența potocolului adițional a făcut parte din conflictul ideologic al Războiului Rece. Existența protocolului demonstra că, în 1939, Uniunea Sovietică a permis Germaniei să acționeze cu măsuri de exterminare nemaivăzute până atunci în întreaga istorie a Poloniei de a cărei soartă era acum legată.

Istoriografia RDG a negat și ea existența protocolului adițional, chiar dacă, după rezultatele cercetărilor din RFG, acest lucru a devenit din ce în ce mai dificil. Abia din 1989, odată cu Perestroika, cu Glasnostul și cu ajungerea în fruntea PCUS al lui Mihail Gorbaciov, Uniunea Sovietică a publicat exemplarul pe care îl deținea al Pactului. În luna decembrie a aceluiași an, Congresul Sovietelor denunța pactul, iar după căderea Zidului Berlinului și unificarea Germaniei, Gerhard Hass realiza un documentar cu privire la faimosul pact. Nimeni nu mai avea niciun dubiu acum: Hitler voia război, iar Stalin dorea teritorii. Au împărțit Europa Centrală și de Est între ei într-o manieră infracțională, provocând moartea și suferința a milioane de oameni. Faptul că Hitler a atacat la doar 23 de luni mai târziu Uniunea Sovietică cam în aceeași manieră nu schimba cu nimic situația.

[„Militärgeschichte” nr. 2/2009]

Traducere și adaptare de PETER-VLAD SZASZ

JOHN E. JESSUP JR. (1927-2009)

Cu trecerea anilor ne părăsesc vechii prieteni de la începutul activității Institutului și Comisiei Române de Istorie Militară. La 27 februarie 2009 a trecut dintre cei vii colonelul John E. Jessup, fost de mai multe ori președinte al Comisiei de Istorie Militară a Statelor Unite.

La numai 16 ani s-a înrolat în Marină și a luptat în al Doilea Război Mondial, apoi în cadrul forțelor speciale în Coreea și Vietnam. A primit „Distinguished Service Cross” în Coreea pentru vitejia arătată ca locotenent în fruntea companiei sale, fiind și grav rănit. A fost loțiitor al comandantului Regimentului 3 infanterie „The Old Guards” la Fort Meyer. Pentru meritele sale deosebite a primit „Steaua de Bronz”, „Steaua de Argint” și trei „Inimi Purpurii”.

În paralel cu serviciul militar activ, a urmat Universitatea din Maryland și din anii '60 a pregătit cu o extraordinară stăruință și pasiune un doctorat în istoria Rusiei la Universitatea din Georgetown. Pentru acest temerar, pentru acest militar de carieră titlul de doctor în istorie la o mare universitate a fost suprema încununare a aspirațiilor și, după spusele unui prieten, avea satisfacția „pisicii după ce a înghițit canarul” atunci când i te adresai cu „doctor Jessup”.

Dar aceasta nu a însemnat părăsirea serviciului militar activ. Între organizatorii Detașamentului Special Delta (Delta Force) a fost în 1956 la Budapesta, în 1980 la Teheran și, la 64 de ani, a participat la „Furtună în Deșert”, fiind unul din marii luptători ai Războiului Rece. În răstimpuri a scris un manual de istorie militară pentru ofițeri, colonelul Jessup dovedindu-se un admirator al lui Eisenhower, Bradley, Patton, dar și al eroilor conflictelor mai vechi. A fost șeful Departamentului de Istorie al Centrului de Istorie Militară al Armatei Statelor Unite și, după trecerea în rezervă, a fost profesor de istoria Rusiei și Uniunii Sovietice la Universitatea „George Mason”, pentru deosebita sa pricepere fiind decan în cadrul Universității Militare Americane și la Universitatea Mirus.

În 1973, colonelul Jessup a fost inițiator și membru al grupului de istorici americani care au participat la colocviul de la Stockholm al Comisiei Internaționale de Istorie Militară. „Cei 8 de la Stockholm” au constituit la întoarcere nucleul USCMH (Comisia de Istorie Militară a Statelor Unite), al cărui prim președinte a fost John E. Jessup (1974-1979). Grație energiei sale, chiar în 1975, USCMH a putut organiza colocviul Comisiei Internaționale de Istorie Militară la Washington la celebra Smithsonian Institution. Reales din nou președinte (1988-1991), el a îngrijit publicarea în 1990 a primei ediții americane a „Revistei Internaționale de Istorie Militară”.

Încă din 1975 și pentru un sfert de secol profesorul Jessup a fost vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară. În această calitate a participat la circa 40 de colocvii, simpozioane, congrese de istorie militară, susținând comunicări, prezidând și, deopotrivă, câștigându-și în întreaga lume prietenii trainice. Între aceștia s-a numărat, de la începutul activității sale în Comisia Internațională de Istorie Militară, generalul Eugen Bantea, directorul Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară. Datorită reciprocității atașament, Comisia Română de Istorie Militară s-a putut afirma rapid și în mediile academice americane și a avut o substanțială susținere internațională. Am fost bucuros la începutul anilor '80 să mă alătur colaboratorilor săi la o proiectată enciclopedie militară universală, unde spiritul său deschis a acceptat o voce precum „Fortificațiile patronate de principii români la Muntele Athos și în Orientul Apropiat” pe care i-o propusesem.

Colonelul Jessup este autorul manualului *A Guide to the study and Use of Military History* și a solidelor *A Chronology of Conflict and Resolution 1845-1985* (Greenwood, 1980); *An Encyclopedic Dictionary of Conflict and Conflict Resolution, 1945-1996* (Greenwood, 1988); *Encyclopedia of the American Military: Studies of the History, Tradition, Policies, Institutions and Roles of the Armed Forces in War and Peace*, vol. III, (Charles Scribner's Sons), *Balkan Military History*.

La 12 martie 2009, la Cimitirul Național Arlington s-a desfășurat ceremonia înmormântării colonelului doctor „Jack” Jessup, un erou al timpurilor noastre, extraordinară combinație de James Bond și Rambo cu un pios catolic practicant, eminent istoric militar și prieten al României.

SERGIU IOSIPESCU